

Feiwei Kupferberg

Klassförhållandena i Sovjetunionen: en kritik av trotskismen och stalinismen

Förord (januari 2015)	1
Lästips	2
Inledning.....	4
Teorin om den degenererade arbetarstaten.....	6
Övergångssamhället	6
Den degenererade arbetarstaten	8
Byråkratin.....	8
Statsbourgeoisin – den politiskt härskande klassen	9
Anarkistisk och stalinistisk historieskrivning	12
Parti eller arbetarråd	12
Lenin och ”statskapitalismen”	13
Framväxten av den sovjetiska ”statsbourgeoisien”	14
Stalin och proletariats diktatur	16
Kampen mot byråkratin.....	17
Från proletärt till borgerligt arbetarparti	18
Sovjet i dag.....	22
Drivkrafterna i den sovjetiska ekonomin	22
Statsmonopolistisk kapitalism eller övergångssamhälle mot kapitalism?	26
”Socialimperialismen”	30
Politiska slutsatser	34
Vart går Sovjetunionen.....	34
Sovjet – ett statskapitalistiskt övergångssamhälle	37
Den revolutionära kampen i Sovjetunionen	40
Bondefrågan i Kina och Sovjet	45
Kampen för arbetarmakt.....	47
Kulturrevolutionen i Kina	50
Är Kinas utrikespolitik kontrarevolutionär	55
Litteraturlista.....	59

Förord (januari 2015)

Märkligt nog så gick denna skrift förbi utan att någon egentligen tog notis om den, inte ens vi ”trotskister” i RMF/KAF (inklusive undertecknad) som i årtal hade polemiserat mot Förbundet Kommunist (FK) när det gällde synen på Sovjet och Kina (se lästipsen nedan). När jag så här långt efteråt skummat igenom FK-material (bl a den teoretiska tidskriften *Kommunist*) framgår att inte heller Förbundet Kommunist gav den någon större uppmärksamhet.

Vad kan detta bero på? Skriften är trots allt den mest genomarbetade framställningen av FK:s syn på Sovjet/Kina och kritik mot andra riktningar, i synnerhet trotskisterna men även de mao-stalinistiska organisationerna, främst SKP-Clarté.

Den viktigaste orsaken är nog att den kinesiska revolutionen från mitten av 1970-talet i allt mindre utsträckning fungerade som inspiration för mer sofistikerade vänstergrupper. Det var helt enkelt så att högervändningen av den kinesiska inrikespolitiken (som tog extra fart 1976 efter Maos död och störtandet av ”de fyras gäng”) och den allt reaktionärare utrikespolitiken gjorde det allt svårare att framhålla Kina som ett revolutionens bålverk, vilket FK hittills hade försökt sig på. Och i det läget gjorde FK som vanligt: man lät Kina få en allt mer undanskymd plats och koncentrerade sig på annat i stället.¹ Och när Kina försvann ur synfältet, då förlorade också de teorier som hämtat inspiration från maoismen – inklusive synen på Sovjet – i dragningskraft.

Fö var det inte bara FK som blev besvikna på utvecklingen i Kina, utan det var en allmän trend. Det var t ex tydligt inom Zenit-gruppen, som också hade varit inspirerade av maoismen. Ett uttryck för detta var att projektet att ge ut maoisten Charles Bettelheims stora arbete *Klasstriderna i Sovjetunionen* i svensk översättning aldrig slutfördes – den första delen kom ut 1975², men den andra, som också blev översatt, gavs aldrig ut i bokform (de två övriga delarna översattes inte ens). Många ledande intellektuella maoister tog också avstånd från utvecklingen i Kina, inklusive Charles Bettelheim själv³.

Den brittiske marxisten Perry Anderson ger sin bok, *Om den västerländska marxismen*, (1:a engelska upplagan 1976, svensk översättning 1984) en kortfattad, träffande karakteristik av maoismens misslyckande och dess konsekvenser. Här återger vi ett utdrag⁴ som det kan vara lämpligt att ha i åtanke vid läsning av Kupferbergs positiva beskrivning av Maos Kina.

Perry Anderson om maoismen

Misskrediteringen av Chrusjtjovs sovjetiska reformmodell skapade de förutsättningar under vilka Maos lansering av en officiellt utropad ”kulturrevolution” i Kina kom att ses som en överlägsen form av brytning med den stalinistiska industrialiseringens och byråkratiseringens institutionella arv – historiskt

¹ Bevakningen av Kina blev allt torftigare: I tidskriften *Kommunist* så fanns i första numret 1975 en positiv artikel om ”Shanghai-vänstern” (dvs ”de fyras gäng”), i sista numret 1976 en kritisk recension av några Kinaböcker (bl a av Jan Myrdal). 1976 ger man även ut en broschyr, [Vad händer i Kina](#), som tar upp ”Den maoistiska vänsterns uppkomst, utveckling och fall” och där man beklagar störtandet av ”de fyras gäng”. Därefter är det i stort sett tyst om Kina, i synnerhet allt tal om den kinesiska utrikespolitikens föregivet progressiva sidor, uppfattningen att den kinesiska utrikespolitiken ”är en i grunden revolutionär strategi” som Kupferberg skriver i slutet av denna skrift.

² [Klasstriderna i Sovjetunionen - Första perioden 1917-1923](#)

³ 1976 lämnade Bettelheim ”Fransk-Kinesiska Vänskapsförbundet” i protest mot arresteringen av ”de fyras gäng”. Om Bettelheim och andra framträdande maoistiska intellektuellas besvikelse över utvecklingen i Kina, se artikelsamlingen [Kina, vänstern, Vietnam & utrikespolitiken](#) sid 3. Bettelheim slutförde heller aldrig sitt planerade stora arbete om Sovjet, där han tänkt studera åtminstone hela Stalin-epoken och den därpå följande Chrusjtjov-epoken: Sista publicerade delen, som kom ut 1982, behandlade tiden fram till 1941.

⁴ Hela avsnittet finns på marxistarkivet, se [Om maoismens misslyckande i ”väst”](#)

sett mer avancerad eftersom den i varje avseende var radikalare. Internationellt angrep den kinesiska utrikespolitiken den diplomatiska maskopin med de imperialistiska makterna och krävde en aktiv solidaritet med tredje världens förtryckta folk. Inrikes betonades spontana massaktioner underifrån mot byråkratiska privilegier, på bekostnad av ökat utrymme för marknadskrafterna. De sociala jämlikhetssträvandena hyllades på alla nivåer. Bortom själva klassdelningen tillkännagav kulturrevolutionen som sitt mål ett överskridande av uppdelningen mellan intellektuellt och manuellt arbete liksom den urgamla uppdelningen mellan land och stad. Allt detta skulle förverkligas genom en direkt folklig förvaltning i Pariskommunens anda och den yngre generationens frisläppta energi och entusiasm. Dragningskraften hos detta ideologiska program var mycket stor i väst, där man från andra änden av världen tyckte sig höra ekon av frågor som fientlighet mot teknokratisk konsumtionsideologi, utbildningshierarki och parasitär överindustrialisering. [...]

Det verkliga innehållet i och inriktningen på den maoistiska utvecklingen i Kina visade sig dock ligga mycket långt från de idealbilder som fick sådan spridning utomlands. Redan i början av sjuttioalet fick kraften i den ohämmade kampanjen mot Sovjet – till en början begriplig nog men efter hand alltmer obalanserad och hysterisk – den kinesiska staten till en allt tätare omfamning med Förenta staternas regering och ett alltmer uttalat övergivande av stöd åt och solidaritet med tredje världens nationella befrielseströrelser, i utbyte mot vänskap med tre kontinenters mest brutala och reaktionära regimer, från Chile till Zaire, från Iran till Sudan. Vad inrikespolitiken beträffade blev det allt klarare att kulturrevolutionen inte bara manipulerades av just den byråkratiska topp som den inledningsvis till synes riktade sig mot, utan också i praktiken var något som låg mycket långt från sina uttalade mål: en väldig utrensning i parti- och statsapparater med ett högt pris i form av politisk repression och miljontals offer, en ekonomisk stagnation i takt med det stigande befolkningstrycket och en ideologisk obskuran-tism när kulturens och utbildningens alla områden gick tillbaka under den irrationella maokult som till och med överträffade kulten av Stalin. Slutresultatet blev långt värre än för den föregående chrusjtjovismen. Det folkliga fördömandet av kulturrevolutionen efter Maos död var överväldigande, ja, reaktionen mot den kom snart att i många av sina pragmatiska drag, på en gång liberala och cyniska, likna just den chrusjtjovska reformismen. [...]

Vid mitten av sjuttioalet hade den kinesiska propagandan blivit våldsamt antisovjetiskt fixerad. Kina själv hade vid det laget förlorat mycket av sin glans utomlands, men den rysskräck som det spritt inom vida västeuropeiska kretsar som fallit under maoistiskt inflytande levde kvar. I vissa fall blev resultatet helt enkelt en snabb övergång till en konventionell, ren antikommunism – det var den väg som de franska nya filosoferna följde. Vanligare var dock en utveckling från maoism till eurokommunism, förmedlad genom bådas våldsamma förkastande av den sovjetiska utvecklingen.

För en annan kritisk balansräkning av den kinesiska revolutionen, se utdraget [Kina under Mao](#) ur den brittiske historikern Eric Hobsbawms mycket rosade verk *Ytterligheternas tidsålder*.

* * *

För revolutionärt sinnade i åtminstone den mer utvecklade kapitalistiska världen upphörde Kina helt att fungera som inspirationskälla under 1970-talets andra hälft – sista spiken i likkistan var nog det kinesiska angreppet på Vietnam 1979.⁵

Lästips

Av Feiwei K finns även [Från Lenin till Brezjnev](#) (ur *Zenit* 1/74), som kan ses som ett slags förarbete till ”Klassförhållandena i Sovjetunionen ...”, samt artikeln [Mot det klasslösa samhället? Om den sovjetiska klasstrukturen](#) (*Häftet för kritiska studier* nr 7-8 1975).

⁵ Detta gäller även ”r-arna”, nuvarande Kommunistiska Partiet (KP), som länge höjde Mao och Kina till skyarna, men som till slut fick nog och ”gjorde upp” med maoismen, se t ex [Marxism eller idealism](#) (artikelserie från början av 1979) och [Proletären om konflikten mellan Kina/Kampuchea och Vietnam](#).

För polemik mot det slags uppfattningar som förs fram i föreliggande skrift, se:

[Debatt om supermaktsteorin, Sovjet och imperialism](#) (innehåller även en artikel ur FK-tidskriften *Kommunist*)

[Det dunkelt sagda är det dunkelt tänkta](#)

Dessa texter diskuteras inte av Feiwel K, som dock tar upp flera andra artiklar och böcker med trotskistisk hemvist – referenser till de texterna ges nedan när de refereras.

När det gäller specifikt Charles Bettelheim, som Feiwel K i stor utsträckning bygger på, finns flera läsvärda texter, som kritiserar hans syn på Sovjet:

Ralph Milliband: [Bettelheim och erfarenheterna från Sovjet](#)

Paul M Sweezy: [Sovjetsamhällets karaktär](#)

H Ticktin: [Sovjetsamhällets motsättningar och professor Bettelheim](#)

En kortfattad, översiktlig redogörelse för olika maoistiska teorier om Sovjet görs i [Maoistiska varianter: Holmberg; Bettelheim och hans kritiker](#)

Om utvecklingen i Kina (sedd i backspegl):

Martin Fahlgren: [En titt bakom kulisserna i Kina - Exemplet Jiang Qing](#)

Martin Fahlgren: [Maoism idag – Exemplet Minqi Li](#)

Pierre Rousset: [1900-talets Kina – Kritiskt bokslut över maoismens roll i revolutionen: bidrag och begränsningar](#)

Och så allra sist:

Feiwel K:s politiska utveckling är intressant. 1983-85 kom det nämligen ut 4 böcker på danskt förlag med honom som författare: ***Den paternalistiska andan: till kritiken av den vetenskapliga socialismen*** (1, *Sovjets natur*; 2, *Partiets ledande roll*; 3, *Proletariatets historiska mission* och 4, *Idéernas makt*).

Dessa böcker (som omfattar över 1100 sidor) behandlar åtminstone delvis samma problemställningar som ”Klassförhållandena...”, men tar upp betydligt fler frågor och utifrån ett annat perspektiv: Det rör sig om en *uppgörelse med marxismen*, dvs Feiwel K betraktar sig inte längre som marxist, även om han fortfarande ser sig som en slags socialist. Men Maos Kina är inte längre något föregångsland och maoistiska teoretiker som Bettelheim lyser nästan helt med sin frånvaro (hans stora arbete om Sovjetunionen nämns inte ens i den långa avslutande litteraturlistan). Det betyder dock inte att ***Den paternalistiska andan...*** är ointressanta och därför kommer marxistarkivet att publicera åtminstone delar av dem.

Inledning

Den här broschyren är främst tänkt som en kritik av de uppfattningar, teorier och begrepp, som brukar användas i diskussionerna om Sovjetunionen inom den svenska vänstern. Det är alltså inte frågan om *definitiva* svar på de frågor som brukar resas: vilken klasskaraktär har den sovjetiska staten, vad är Sovjet för typ av samhälle etc., utan mer ett försök att peka ut på vilket sätt dessa problem enligt min mening bör angripas. Det är detta sätt att ställa problemen, snarare än själva terminologin, som särskiljer vår rörelse från den övriga vänstern. Det är mot denna bakgrund man också bör bedöma de begrepp som introduceras i denna broschyr (politiskt härskande klass, statsbourgeoisie, övergångssamhälle mot kapitalism m m). Samtidigt som utarbetandet av dessa begrepp möjliggjorts genom att vi, till skillnad mot stalinister och trotskister, inte varit uppknutna kring färdiga ideologiska scheman, är begreppen som sådana inte vetenskapligt färdiga begrepp. De syftar snarare till att preliminärt försöka fånga de företeelser som är väsentliga för att förstå Sovjetunionens klasskaraktär, förklara den historiska utvecklingen av det sovjetiska samhället och peka ut dess nuvarande utvecklingstendenser.

Broschyren är uppdelad i fyra avsnitt. I det första avsnittet diskuteras den trotskistiska teorin om den ”degenererade arbetarstaten”. Där presenteras också en inledande begreppsbestämning och diskuteras frågor av typen: Finns det en härskande klass i Sovjetunionen och vad är det i så fall för typ av klass? Är arbetarklassen den härskande klassen, och om inte, vilken klass är i så fall härskande och vad baserar den sin klassmakt på?

I det andra avsnittet behandlas främst frågan om den proletära diktaturens utveckling i Sovjetunionen. När upphörde den proletära diktaturen att existera i Sovjetunionen? Var det i och med arbetarrådets och fabrikskommittéernas sammanbrott som anarkisterna hävdar? Är det Chrustjovs ”statskupp” som markerar brytningen, vilket stalinisterna hävdar? Eller dog den proletära diktaturen bort med urartningen av det bolsjevikiska partiet till ett slags borgerligt arbetarparti, vilket hävdas i denna broschyr?

I det tredje avsnittet diskuteras främst SKP:s analyser av Sovjet i dag. De frågor som detta avsnitt tar upp kretsar kring innebörden i de ekonomiska reformerna. Innebär dessa reformer att man i Sovjetunionen återupprättat kapitalistiska drivkrafter i ekonomin?

Har Sovjetunionen därigenom utvecklats till en slags statsmonopolistisk kapitalism av ny typ? Eller är det snarare frågan om en process av återupprättande av kapitalismen, som är på väg, men som ännu inte är fullbordad? Finns det fortfarande kvar socialistiska element i det sovjetiska samhället, och vilka är dessa i så fall?

I detta avsnitt tas också frågan om Sovjets utrikespolitik upp. Är det frågan om imperialism i klassisk leninistisk mening, eller är det snarare frågan om vissa element och speciella former av imperialism, som baseras på en annan samhällelig grundval än den kapitalistiska imperialismen?

I det fjärde avsnittet slutligen skall jag försöka peka på några av de viktigaste politiska skillnaderna mellan vår syn på Sovjetunionen och den övriga vänsterns! Är huvudtendensen i Sovjet en utveckling mot kapitalism eller en utveckling mot socialism? Om huvudtendensen är en utveckling mot kapitalism, vilket vi menar, är det då frågan om en motsägelsefull och långvarig process eller är övergången i det närmaste fullbordad? Vilket är perspektivet för den revolutionära kampen i Sovjet? Är det frågan om en väpnad kamp eller kommer byråkratin att falla sönder av sig själv under massornas tryck, som trotskisterna hävdar? Finns det några avgörande skillnader mellan Sovjet och Kina, eller är det i båda fall frågan om ”degenererade arbetarstater” med en ”kontrarevolutionär” utrikespolitik, som RMF hävdar? Bör vi i enlighet

med RMF vägra att ta ställning i konflikten Sovjet/Kina eller är det, som Förbundet Kommunist hävdar, varje revolutionärs plikt att ta ställning för Kina gentemot Sovjet men samtidigt förbehålla sig rätten att göra självständiga analyser av världsläget och uppgifterna i klasskampen.

Det råder i dag fullständig förvirring i dessa frågor inom vänstern. Samtidigt är de av avgörande betydelse inte bara på det rent teoretiska planet, utan också för att utforma en revolutionär strategi. Den här broschyren är avsedd som ett diskussionsinlägg för att söka klarhet i dessa frågor. Jag hoppas att den kommer att mana till genmäle.

Stockholm den 17 mars 1975 Feiwei Kupferberg

Teorin om den degenererade arbetarstaten

Låt oss börja med att lite noggrannare skärskåda den trotskistiska teorin, eftersom denna är en av de äldsta "kritiska" teorierna om Sovjetunionen. Teorin består av tre hörnpelare: Teorin om övergångssamhället, teorin om den degenererade arbetarstaten och teorin om byråkratin som ett härskande skikt inom arbetarklassen. Därtill kommer vissa politiska slutsatser. Jag skall i detta avsnitt främst ta upp tesen, att övergångssamhället inte kan övergå till ett kapitalistiskt samhälle på "fredlig väg", utan att detta kräver en kontrarevolution för att återkomma till de viktigaste politiska slutsatserna i slutavsnittet.

Övergångssamhället

Även Förbundet Kommunist brukar utgå från begreppet "övergångssamhälle" när vi ska analysera Sovjetunionen. Därmed inte sagt, att vi med "övergångssamhälle" menar samma sak som trotskisterna. Vilken är då skillnaden? Vi kan till en början slå fast att vi, när vi använder begreppet övergångssamhälle, menar samhällen som varken är socialistiska eller kapitalistiska, utan som historiskt befinner sig någonstans mellan dessa två historiskt bestämda samhällsformationer. Vi kanske bör poängtera att begreppet inte är taget ur luften, utan att det används både av Marx och av Lenin. Lenin gör exempelvis en klar och uttrycklig distinktion mellan övergångssamhälle eller övergångsperiod och socialism/kommunism i exempelvis "Staten och revolutionen" men också i en rad texter, som avser att analysera det sovjetiska samhällets karaktär efter oktoberrevolutionen.

Vad skall vi då mena med ett övergångssamhälle? Låt oss utgå ifrån en definition som Lenin gör i "Om naturaskatten" från 1921:

"Ingen, som sysselsatt sig med frågan om Rysslands näringsliv, har, skulle jag tro, förnekat att uttrycket "Socialistiska Sovjetrepubliker" innebär, att sovjetmakten är besluten att förverkliga övergången till socialismen, men ingalunda att de nuvarande ekonomiska förhållandena erkännes som socialistiska. Vad betyder då ordet övergång? Betyder det inte i tillämpning på näringslivet att det nuvarande systemet innehåller element, delar och fragment av både kapitalismen och socialismen? Var och en medger att det är så." (Lenin 1, sid 554)

Lenin menade således att Sovjetunionen ännu inte var socialistiskt 1921, utan att samhället bestod av "element" av både socialism och kapitalism. Vad innebär det då att man talar om olika "element"? Är varje samhälle, som innehåller "element" av både kapitalism och socialism ett övergångssamhälle? Vi vet ju exempelvis att socialismen, kommunismens lägre fas, innehåller vissa element av kapitalism, nämligen borgerliga, fördelningsnormer (åt var och en efter prestation), men att Lenin ändå skiljer noggrant mellan ett sådant samhälle och den egentliga "övergångsperioden" mellan kapitalism och socialism. Det är därför uppenbart att "övergångssamhället" karaktäriseras på produktionsförhållandenas nivå, dvs att den i första hand karaktäriseras av att samhället innehåller element av både socialistiska och kapitalistiska *produktionsförhållanden*. I de fall då produktionsförhållandena inte längre är kapitalistiska utan är socialistiska, är samhället inte längre ett övergångssamhälle utan ett socialistiskt samhälle oavsett om exempelvis distributionsförhållandena är borgerliga eller inte.

När emellertid den ledande trotskisten Mandel använder begreppet "övergångssamhälle", får det en helt annan mening. Denne förutsätter nämligen att produktionsförhållandena är socialistiska i och med det statliga ägandet, monopoliet på utrikeshandeln och planekonomi. Vad som finns kvar i ett "övergångssamhälle" är därför inte längre några element av kapitalistiska produktionsförhållanden utan enbart borgerliga distributionsförhållanden. Den väsentliga motsättningen i ett

övergångssamhälle är för Mandel därför inte mellan de borgerliga och de socialistiska produktionsförhållandena utan ”mellan produktionssättet, vilket inte längre är kapitalistiskt, och distributionssättet, som fortfarande är borgerligt”. (Germain 1, sid 36)

Mandel menar således att grundvalen för en klassuppdelning mellan bourgeoisie och proletariat och för en exploatering av arbetarklassen rycks upp med rötterna i och med att staten exproprierar privatkapitalet och organiserar en planerad ekonomi. Vari ligger då egentligen poängen med att tala om ett övergångssamhälle? Som Mandel själv påpekar, finns ju motsättningen mellan socialistiska produktionsförhållanden och borgerliga distributionsförhållanden kvar som en väsentlig motsättning även under socialismen, och man frågar sig då vari egentligen skillnaden mellan det trotskistiska ”övergångssamhället” och ”socialismen” egentligen består.

Svaret på denna fråga får man om man går till den här teorins fäder, Trotskij, som i *Den förrådada revolutionen* förklarar övergångssamhällets problematik på följande sätt:

”Ryssland var inte den starkaste, utan den svagaste länken i kapitalismens kedja. Det nuvarande Sovjetunionen står inte över den ekonomiska världsnivån, utan försöker endast nå ifatt de kapitalistiska länderna. Om Marx betecknade kommunismens lägsta stadium som det samhälle, som skulle bildas på grundval av produktionsfaktorernas socialisering inom samtidens mest avancerade kapitalism, då gällde detta begrepp uppenbarligen inte Sovjetunionen, som ännu i dag är avsevärt fattigare än de kapitalistiska länderna i fråga om teknik, kultur och tillvarons plussidor. Det skulle därför vara riktigare att inte kalla den nuvarande sovjetiska regimen med alla dess motsägelser för socialistisk, utan en *föberedande* regim under *övergången* från kapitalism till socialism. (Trotskij 1, sid 39-40.)

Ett övergångssamhälle enligt Trotskij är således ett samhälle där de kapitalistiska produktionsförhållandena visserligen avskaffats, men som å andra sidan är fattigare än den kapitalistiska omvärlden. Själva problemet, det som definierar ett övergångssamhälle till skillnad mot ett socialistiskt samhälle, är således den otillräckliga utvecklingsnivån hos produktivkrafterna, eller som Mandel uttrycker det, ”att produktionssättet ligger före produktivkrafternas utveckling: det socialistiska produktionssättet kräver för sin fulla mognad en sådan utvecklingsnivå av produktivkrafterna att dessa tillåter de marknadsnormerade distributionsformernas avskaffande genom den fullständiga tillgången på varor – vilket skulle göra dessa distributionsnormer absurda.” (Germain 1, sid 37)

Det finns mycket man kan invända mot denna stelbenta uppfattning, men det väsentligaste är ändå att slå fast följande. Till skillnad mot den trotskistiska syn som hävdar att problemet under övergången till socialismen hänför sig till produktivkrafternas nivå, medan produktionsförhållandena således redan skulle ha upphört att vara kapitalistiska, menar vi att exproprieringen av kapitalet i sig inte innebär att kapitalismen rycks upp med rötterna, dvs att de borgerliga produktionsförhållandena ersatts av socialistiska produktionsförhållanden. Det är just detta förhållande som Lenin har i tankarna, när han hävdar, att övergångsperioden kännetecknas av en ”kamp” mellan ”den besegrade men ej förintade kapitalismen och kommunismen som har fötts men ännu är helt svag”. (Lenin 2, sid 284)

Detta förhållande, att kapitalismen ”besegrats” men inte ”förintats” får en oerhört väsentlig konsekvens, nämligen att *klasskampen fortsätter* i ett övergångssamhälle. Detta har trotskisterna aldrig lyckats begripa med sin teori om motsättningen mellan det socialistiska produktionssättet och det borgerliga distributionssättet, som det väsentliga i övergångssamhället. Med denna teori blir nämligen den politiska kampen inte en *kamp om statsmakten*, dvs en masskamp, eftersom produktionssättet redan är socialistiskt enligt trotskismen, utan en kamp mellan arbetarklassen och byråkratin eller en kamp inom byråkratin om politisk kontroll och inflytande.

Den degenererade arbetarstaten

När trotskisterna hävdar att den politiska kampen inte kan vara en *klasskamp* utan enbart en kamp om politisk kontroll och inflytande, stöder man sig på två teser. För det första tesen om att staten i ett övergångssamhälle exempelvis Sovjets typ är en *arbetarstat*, oavsett om arbetarklassen utövar någon kontroll över denna stat eller inte. Att hävda att "arbetarstyre" skulle vara väsentligt för frågan om staten är en arbetarstat eller inte är således enligt exempelvis trotskisten Charlier "ett för den småborgerliga skolan typiskt resonemang". (Charlier, sid 54). Det avgörande för om staten är en "arbetarstat" eller en kapitalistisk stat är i stället "dess inställning till egendomsförhållandena och följaktligen till produktionsförhållandena" (a.a. sid 53). Därför är det också riktigt ett hävda menar Charlier att "denna statstyp/ dvs den sovjetiska/ med detta historiska ursprung vilken fortfarande upprätthåller en förstatligad planhushållning, skyddad av monopolet på utrikeshandeln, måste trots politiken från det skikt som innehar makten å klassens vägnar, karakteriseras som en *degenererad* arbetarstat" (a.a. sid 82).

Frågan om arbetarklassens politiska kontroll och inflytande över staten är således en *sekundär* fråga menar Charlier. Det avgörande är i stället statens "inställning" till frågan om privat eller statligt ägande. Det innebär naturligtvis inte att trotskisterna skulle vara mot att arbetarklassen får en kontroll över "sin" stat. Här finns förvisso en viktig skillnad gentemot VPK. De svenska trotskisterna i "RMF" menar således att en "politisk revolution" krävs för att arbetarklassen skall återfå kontrollen över "sin" stat. Det är också mot bakgrund av detta man använder begreppet *degenerad* arbetarstat.

Den fråga man osökt måste ställa sig inför detta är naturligtvis vilka garantier arbetarklassen har för att "byråkratin" inte ändrar inställning och exempelvis återinför privat ägande. Det bör ju vara fullt möjligt eftersom denna byråkrati ju enligt trotskisterna själva helt kontrollerar statsapparaten. Här är trotskisterna betydligt mer svävande. Ett av argumenten är att en sådan "ändrad inställning" skulle kräva en "kontrarevolution" och en sådan har man ännu inte sett. Varför byråkratin skulle behöva göra en "kontrarevolution", när det är de själva, som har den politiska makten är en gåta. Mot vem skulle denna kontrarevolution riktas? Det andra argumentet är att arbetarklassen skulle röra "motstånd" mot en sådan "ändrad inställning". Men vad hjälper det då det inte är arbetarklassen utan byråkratin, som har den politiska makten?

På denna punkt rasar hela det av trotskismen mödosamt konstruerade teoretiska korthuset ihop. Det är något som inte stämmer i resonemanget. Uppenbarligen kan statens klasskaraktär inte definieras enbart på frågan om ägandet, dvs i detta fall på frågan om statens "inställning" till privat eller ekonomiskt ägande. Även om de juridiska ägandeformerna naturligtvis inte är oviktiga, kan de inte på det mekaniska sätt som trotskisterna gör, ges en *absolut förrang*. Det pågår tvärtom ständigt en *kamp om statsmakten* även efter det att "arbetarstaten" segrat, just av den anledningen att det statliga ägandet inte innebär att kapitalismen "förintats" utan bara "besegrats". Denna kamp om statsmakten är inte avgjord en gång för alla, utan pågår ända fram tills dess att betingelserna för ett återupprättande av kapitalismen har upphört att reproduceras, dvs tills dess att kapitalismen ryckts upp med "rötterna".

Byråkratin

Nåväl säger vår trotskist. Låt oss ponera att frågan om makten över statsapparaten är en fråga om vilken klass som har statsmakten. Det skulle emellertid innebära att eftersom byråkratin har kontrollen över statsapparaten så är byråkratin en härskande klass. Men byråkratin kan inte vara en härskande klass, eftersom den inte äger produktionsmedlen. Även om den i kraft av sin kontroll över statsapparaten skulle kunna fiffla till sig lite privilegier, så kan den inte använda dessa

privilegier till att ackumulera kapital, eftersom det statliga ägandet förbjuder privata personer att anställa arbetskraft. Den kan heller inte överföra rätten till kontroll och privilegier till sina arvingar, eftersom byråkratin rekryteras som en rent administrativ kategori. Den enda möjligheten för byråkratin att bevara sina privilegier är därför att försvara det statliga ägandet, dvs att försvara arbetarstaten (Trotskij 1, sid 178-181).

Återigen reducerar således trotskisterna frågan om den ”härskande klassen” till frågan om ägandet. Men det förhållandet att ”byråkratin” inte utgör en ”härskande klass” i ekonomisk mening, dvs, en ekonomiskt härskande klass, innebär inte att den inte kan utgöra en politiskt härskande klass. Historien har sett exempel på politiskt klassherravälde, som inte har grundats på ekonomiskt klassherravälde. Feodaladeln var exempelvis den politiskt härskande klassen under övergångsperioden mellan feodalism och kapitalism, dvs samtidigt som bourgeoisien redan erövrat den ekonomiska dominansen. Att den tidigare härskande klassen bevarar vissa av sina tidigare privilegier i kraft av sin förmåga att behärska statsapparaten, trots att den förlorat den ekonomiska grundvalen för dessa privilegier, är således ingenting unikt, även om det generella naturligtvis är att den ekonomiskt härskande klassen också är den politiskt härskande.

Att bourgeoisien efter att den förlorat den ekonomiska grundvalen för sitt klassherravälde skulle sträva efter att återerövra delar av detta klassherravälde, exempelvis makten över statsapparaten, är således inget att förvåna sig över, utan bör snarare vara det man normalt förväntar sig. Detta var också Lenin väl medveten om, då han varnade för att de tidigare härskande klassernas ”skicklighet då det gäller statlig, militär och ekonomisk förvaltning ger dem ytterst stor övervikt, så att deras betydelse är ojämförligt mycket större än deras andel av befolkningen”. (Lenin 2, sid 294). Det finns också otaliga enskilda exempel där Lenin pekar på de reella svårigheterna för arbetarklassens avantgarde att kontrollera den ”byråkrati”, sen man övertagit från den tsaristiska aoparaten såväl som den nya ”byråkrati”, som skapades exempelvis inom armén och industrin och inte minst inom avantgardet självt (Lenin 3, sid 692-93).

Som vi skall se finns det mycket, som pekar på att det i Sovjetunionen uppstått en ”bourgeoisie” av ett nytt slag. Till skillnad mot borgarklassen ett kapitalistiskt land är det inte frågan om en ekonomiskt härskande klass, eftersom den inte, vare sig i juridisk eller strikt ekonomisk mening, äger produktionsmedlen. Vad man kan tala om är snarare att denna ”bourgeoisie” *kontrollerar* produktionsmedlens användning. På grundval av denna kontroll över produktionsmedlen, kan denna klass därför snarare sägas vara en *politiskt* härskande klass. Den har således sin materiella klassbas i kontrollen över de förstatligade produktionsmedlen. Denna politiskt härskande klass som baserar sitt klassherravälde på kontrollen över de förstatligade produktionsmedlen kan vi lämpligen kalla en ”statsbourgeoisie”.

Statsbourgeoisin – den politiskt härskande klassen

Låt oss som en summering av vår kritik mot trotskismen dröja något vid frågan om statsbourgeoisin. På vilka grundvalar utövar den sin klassmakt? Vad är det för typ av klass, hur ser den ut och vad innebär det, när vi säger att det är en politiskt härskande klass? Innan vi går in på dessa frågor, bör vi kanske, eftersom vi nu polemiserar mot den trotskistiska uppfattningen börja med att ta upp en invändning, som med hundra procents säkerhet kan förutse att en trotskist med utgångspunkt från sin mekaniska syn på marxismen kommer att ställa. Hur kan en klass vara politiskt härskande, om den inte är ekonomiskt härskande? Strider inte detta mot teorin, att ekonomin är i sista hand bestämmande?

Jo, det gör det, om man nämligen har den trotskistiska synen på vad ett övergångssamhälle är. Enligt denna syn kan det ju inte i ett övergångssamhälle finnas några andra element av kapitalism

än borgerliga distributionsnormer. Nu menar vi att detta är en helt felaktig syn och att det kännetecknande för övergångssamhället tvärtom är att där sker en fortsatt reproduktion av borgerliga dominans- och underordningsförhållanden i den ekonomiska basen, främst varu- produktion och borgerlig arbetsdelning. Naturligtvis sker också en reproduktion av borgerliga dominans- och underordningsförhållanden i den politiska och ideologiska överbyggnaden. När vi hävdar att arbetarklassen i Sovjetunionen är en politiskt och ideologiskt underordnad klass, så menar vi till skillnad från trotskisterna att orsaken till detta i sista hand förklaras just av reproduktionen av borgerliga förhållanden i den ekonomiska basen.

Detta innebär närmare bestämt att om de borgerliga förhållandena i den ekonomiska basen inte inskränks och omvandlas via politisk och ideologisk kamp, kommer de att slå tillbaka på den ideologiska och politiska överbyggnaden och där återskapa borgerliga dominans- och underordningsförhållanden. Det är på detta *dialektiska* sätt man ska se teorin om att ekonomin är i sista hand bestämmande. Inte på det mekaniska sätt som trotskisterna gör, där politiken helt saknar betydelse. Politiken är således inte alltid, i alla lägen, en *andrarangsfråga*, som trotskisterna antar. Tvärtom är politiken som regel av avgörande betydelse för vilken väg ett land som genomfört en socialistisk revolution skall slå in på.

Teorin om en politiskt härskande klass i Sovjetunionen är således fullt förenlig med teorin att ekonomin är i sista hand bestämmande. Men hur kan då en klass vara politiskt härskande om den inte samtidigt är ekonomiskt härskande? Är inte varje byråkrati ett "verktyg" för den ekonomiskt härskande klassen? Hur kan "byråkratin" på detta sätt helt frikopplas från den ekonomiskt härskande klassen? Svaret är att det kan den inte, dvs en "byråkrati" kan aldrig helt frikopplas från en ekonomiskt härskande klass. Men problemet när det gäller Sovjetunionen är ju för det första att det är svårt att se i vilken mening där skulle finnas en ekonomiskt härskande klass. Att direktörerna inte kan utgöra någon härskande klass är fullt klart, därtill är deras ställning alltför underordnad. Inte heller verkar det meningsfullt att se den centrala ekonomiska "byråkratin", dvs ledningen inom de ekonomiska ministerierna och de centrala planmyndigheterna som en ekonomiskt härskande klass. Mot detta talar inte bara att de inte har det juridiska ägandet av produktionsmedlen utan även att de i förhållandevis liten utsträckning verkligen kan sägas reellt äga produktionsmedlen. Produktionsmedlens användning verkar i stället styras av helt egna lagar, som den centrala ekonomiska byråkratin kan göra mycket litet åt, oavsett hur gärna de vill (se här den belysande artikeln "Slöseriets ekonomi" av Ticktin). I ännu mindre utsträckning kan man hävda att partifunktionärerna skulle utgöra en ekonomiskt härskande klass. Dessa verkar i själva verket lägga sig i ganska lite i de "rent" ekonomiska frågorna utan fungerar mer som någon slags politisk och ideologisk övervakare, åtminstone i dagens läge. (Lane sid 315-326). Så långt torde vi vara eniga med trotskisterna.

Men kan man därav dra slutsatsen, att arbetarklassen är den ekonomiskt härskande klassen, som trotskisterna gör? Vad finns det som talar för detta? Naturligtvis ger det statliga ägandet och planekonomin arbetarklassen ett visst skydd, när det gäller anställningstrygghet m m (vi ska återkomma till detta längre fram i diskussionen om dagens Sovjetunionen), men detta kan väl knappast vara tillräckligt, för att vi ska kunna tala om arbetarklassen som en härskande klass? Även de livegna bönderna under medeltiden hade ju en viss besittningsrätt till jorden, sanktionerad av sedvänjor och lagar, utan att man därför kan hävda att dessa bönder utgjorde om ekonomiskt härskande klass. Snarare talar väl det mesta mot att arbetarklassen skulle vara en ekonomiskt härskande klass. Det ständiga eftersättningen av arbetarklassens levnadsstandard, den underordnade ställningen i fabriker, dess totala frånvaro vid planeringens utformning etc torde vara fakta som inte är okända för trotskisterna. Att man ändå vidhåller att arbetarklassen är den ekonomiskt härskande klassen kan inte vara annat än uttryck för en total teoretisk stelbenthet. Att

man inte vågar dra den enda rimliga slutsatsen, att det inte existerar någon ekonomiskt härskande klass i Sovjetunionen i dag.

Däremot verkar det vara fullt möjligt att på produktionsförhållandenas nivå urskilja en särskild social grupp, som utövar *kontrollen* över produktionsmedlen, nämligen den grupp, som bär upp kontrollfunktionerna i den centrala planeekonomin. Dessa utgörs främst av direktörer, ”ministrar”, viceministrar etc i de ekonomiska ministerierna; trusterna, kombinaten och de centrala planmyndigheterna. Även företagsledarna på lokal nivå bör kunna räknas till denna klass, eftersom gränserna mellan lokal och central nivå är relativt flytande och de lokala företagsledarna otvivelaktigt utövar vissa ekonomiska kontrollfunktioner. När vi hävdar att denna sociala grupp utgör en politiskt härskande klass och inte en ”byråkrati”, är det just på grund av att vi menar att grundvalen för denna grupps ”makt” inte kan reduceras till dess inflytande över statsapparaten, utan att denna ”makt” är grundad i dess roll i den samhälleliga produktionsprocessen och i deras förhållande till produktionsmedlen.

Det är denna klass, som vi vill benämna en ”statsbourgeoisie” Vad innebär det då, när vi hävdar att denna klass är den politiskt härskande klassen? Ja, uppenbarligen är det inte samma sak som att hävda att denna klass, som direkt kontrollerar statsapparaten. Denna direkta kontroll utövas snarast av den egentliga byråkratin, dvs den direkta politiska delen av statsapparaten (polis, armé, domstolar, regering etc). När vi säger att ”statsbourgeoisin” utgör en den härskande klassen, menar vi med detta i första hand att statsapparaten och den egentliga byråkratin genom sin struktur och funktion försvarar och garanterar de produktionsförhållanden, som tilldelar ”statsbourgeoisin” kontrollen över produktionsmedlen.

När man förklarar statens klasskaraktär, kan man därför inte som trotskisterna gör reducera frågan till ”byråkratins” motiv – att den ser det statliga ägaandet som en garant för sina privilegier. Tvärtom är det så att byråkratins privilegier såväl som dess totala avskiljdhet från massorna är ett uttryck just för klassdominans. Dessa privilegier och denna totala avskiljdhet är en förutsättning för att den sovjetiska staten ska kunna fungera som en verklig *klasstat* i begreppets strikta mening, dvs för att den ska kunna garantera ”statsbourgeoisins” ställning som politiskt härskande klass.

Anarkistisk och stalinistisk historieskrivning

Låt oss nu med utgångspunkt från denna inledande begreppsbestämning diskutera hur en statsbourgeoisie konkret kunde växa fram i Sovjetunionen och hur den kunnat bli den politiskt härskande klassen. Vi ska ta upp främst två tolkningar av den ryska revolutionen, den anarkistiska och den stalinistiska. Den förra hävdar att arbetarklassen förlorade makten redan under Lenins tid. Det avgörande brottet äger rum redan något år efter revolutionen i och med att arbetarråden då förlorar sin statsbärande funktion som i stället kommer att bäras upp av partiet. Den senare hävdar att den proletära diktaturen avskaffades genom en "statskupp" efter Stalins död,

Parti eller arbetarråd

Det kännetecknande för den anarkistiska synen på den ryska revolutionen är dess *formalism* i synen på den proletära diktaturen och dess småborgerliga *utopism* i synen på principerna för det socialistiska uppbygget. Genomförandet av socialismen är för denna riktning liktydig med förverkligandet av vissa idéer och principer och bedömningen av den revolutionära processen sker därför med dessa idéer och principer som måttstock. Detta är naturligtvis en i grunden *idealistisk* utgångspunkt, vilket delvis förklarar de stora likheterna mellan anarkistiska tolkningen av den ryska revolutionen och den borgerliga historieskrivningen. Båda ser orsakerna till arbetarrådets sönderfall, inskränkningen av de demokratiska rättigheterna etc främst i Lenins partiteori (den demokratiska centralismen) och inte i de konkreta styrkeförhållandena i klasskampen. (Ett exempel på en sådan idealism är Håkanssons bok "Socialism som självstyre")

Med en sådan idealistisk utgångspunkt ligger det nära till hands att inta en moralistisk och fördömande attityd, i stället för att konkret undersöka vilken revolutionär politik som var möjlig att driva. Denna moralistiska utgångspunkt blir naturligtvis inte bättre om man stöder sig på antagandet att urartningen av den ryska revolutionen var historiskt oundviklig pga det ryska samhällets omognad för en övergång till socialismen (se artikeln i *Rådsmakt* nr 5). Det leder till slutsatsen att pga betingelserna för förverkligandet av de socialistiska principerna inte var för handen, så skulle man inte ha gjort revolution. Detta är naturligtvis i grunden en mensjevikisk, socialdemokratisk ståndpunkt, och det var också huvudpunkten i exempelvis Kautskys kritik mot den ryska revolutionen.

Nu kan man emellertid inte förklara det förhållande att fabrikskommittéerna föll samman med att Lenin skulle ha varit illvillig mot denna organisationsform. Tvärtom var ju fabrikskommittéerna bolsjevikernas starkaste fäste, betydligt starkare än exempelvis fackföreningarna, där snarare mensjevikerna hade det dominerande inflytandet. Inte heller kan man förklara detta med hänvisning till oundvikliga historiska betingelser. Tvärtom berodde deformationen av den proletära diktaturen på mycket konkreta historiska faktorer, som bolsjevikerna endast i begränsad utsträckning kunnat förutse. Det var inte Lenin och hans kamrater som skapade dessa historiska faktorer. Är det någon som bör bära skuldbördan, så är det den europeiska socialdemokratin, som gjorde sitt bästa för att krossa den ryska revolutionen och förhindra dess spridning till Västeuropa.

Inte heller hjälper det en att förstå utvecklingen av den proletära diktaturen om man på förhand definierar den på ett formalistiskt sätt (proletariatets diktatur = arbetarråd). Tvärtom omöjliggör en sådan definition på förhand en verklig förståelse av de uppgifter och problem som denna proletära diktatur stod inför och man förleddes att sätta likhetstecken mellan leninism och stalinism.

Vi menar att frågan om den proletära diktaturens former måste ställas utifrån läget i klasskampen. När arbetarråden faller tillbaka i betydelse under inbördeskriget så betyder det förvisso att

arbetarklassen inte kan utöva sin klassdiktatur via sina egna, på hela klassen baserade organ. I stället kommer diktaturen att utövas av arbetarklassens avantgarde, bolsjevikpartiet.

För att förstå varför detta skedde är det oerhört väsentligt att man gör klart för sig hur frågan stod: Antingen proletariats diktatur baserat på arbetarklassens avantgarde eller borgerlig kontrarevolution med åtföljande vit terror. Att i detta läge förespråka återupprättandet av arbetarråden, nyval till sovjeterna etc, som exempelvis matroserna i Kronstadt gjorde, var samma sak som att kräva att bolsjevikerna, arbetarklassens avantgarde, skulle lämna över ledningen över revolutionen till de borgerligt reformistiska (mensjevikerna) eller småborgerliga (vänstersocialrevolutionärerna och anarkisterna) partierna, vilket på kort tid skulle ha lett till en borgerlig kontrarevolution. Detta kunde Lenin och bolsjevikerna inte ta på sitt ansvar, utan man föredrog, med full rätt, en visserligen begränsad och byråkratiskt deformerad men likväl proletär diktatur.

Lenin och "statskapitalismen"

En annan grundläggande kritik mot leninismen från anarkistiskt håll, är att Lenin skulle ha varit motståndare mot att bygga upp socialismen underifrån, via fabrikskommittéer och arbetarkontroll och i stället skulle ha föredragit ett centraliserat system, som byggdes upp uppifrån, utan arbetarkontroll. Detta är en kritik som riktades mot Lenin av den anarkistiska oppositionen och i viss mån även av oppositionsgrupper inom partiet (vänsterkommunisterna, arbetaroppositionen m m). De olika oppositionsgrupperna vände sig framför allt mot de tendenser som de uppfattade som "statskapitalism" dvs central kontroll uppifrån i stället för lokal kontroll nedifrån; "borgerliga specialister" med höga löner i stället för arbetarfunktionärer med arbetarlön, individuell auktoritet eller enmansledning i stället för kollektiva beslutsformer och kollektiv ledning på fabriker etc (Brinton, *Die Russische Arbeiteropposition*).

När man skall bedöma Lenins politik i detta avseende är det återigen väsentligt att man inte gör en sådan bedömning utifrån några "rena principer" utan utifrån en konkret bedömning av situationen i Ryssland vid den här tidpunkten. Lenin är den förste att själv erkänna att den proletära statens ekonomiska politik är en "stats-kapitalistisk" politik, att höga löner till de borgerliga specialisterna är ett avsteg från Pariskommunens principer etc. Lenin menar dock samtidigt att en sådan är den enda möjliga och att den inte utgör något hot mot den proletära diktaturen så länge partiet är medvetet om att det är statskapitalism och inte socialism man bygger, och så länge man kan kontrollera denna "statskapitalism" dvs hålla den under den proletära diktaturens kontroll.

Om man ser på förhållandena i Ryssland åren efter revolutionen visar det sig att Lenins bedömningar var riktiga. Att driva någon annan politik än denna "statskapitalism" hade säkerligen lett till revolutionens snara nederlag. Betingelserna för ett system byggt på fabrikskommittéer och lokal arbetarkontroll var helt enkelt inte för handen i Ryssland 1918. Till skillnad mot den anarkistiska historieskrivningen bör man också betona att detta är något som Lenin endast blir *gradvis* medveten om. 1918 skriver han exempelvis att tributen till de borgerliga specialisterna är ett tillfälligt steg tillbaka av den proletära staten och att de höga lönerna kommer att reduceras igen redan om något år om arbetarklassen till dess lyckats organisera en "arbetarkontroll" underifrån gentemot dessa borgerliga specialister. (Lenin 1, sid 472-73)

Lenin tror således till en början att denna avvikelser från Pariskommunens principer bara är en högst tillfällig historia. Först så småningom blir han medveten om att arbetarkontrollens kollaps är betingad av mer grundläggande faktorer. Denna medvetenhet växer fram ur erfarenheterna från krigskommunismen, som framför allt visar på svårigheten att upprätthålla det proletära klassmedvetandet i ett land, som var dominerat av småproducenternas bönder och isolerat från det klass-

medvetna proletariatet i Europa. Industriarbetarna i Ryssland var som en liten ö omgivet av småproducerande bönder och småborgerlig ideologi.

Bakgrunden till dessa upplösningstendenser var framför allt svårigheten att kunna garantera ett utbyte mellan stad och land. Det hade visat sig att Lenin överskattat bolsjevikernas möjligheter att organisera fattigbönderna och därigenom skapa en stabil klassallians mellan arbetarklassen och fattigbönderna gentemot de rika bönderna. En sådan klassallians skulle verkligen ha inneburit en möjlighet att utveckla landsbygden i socialistisk riktning, samtidigt som arbetarklassens behov av livsmedel skulle ha tryggats. Nu misslyckades denna politik, dels pga bolsjevikernas svaga förankring på landsbygden, men också pga objektiva faktorer. (Bettelheim 1, sid 182-210)

Svårigheten att föra vidare klasskampen på landsbygden grundade sig nämligen i sista hand på det förhållandet att den ryska jordbruksbefolkningen var förhållandevis svagt skiktad. I själva verket utgjorde fattigbönderna, till skillnad mot exempelvis Kina 1949, endast en liten minoritet av jordbruksbefolkningen. Den dominerande delen av jordbruksbefolkningen bestod i stället främst av mellanbönder. Dessa hade inte, till skillnad mot fattigbönderna, ett omedelbart intresse att gå över till kollektiva produktionsformer. De hade tillräckligt med jord och produktionsmedel för att kunna försörja sig och sin familj och såg därför inte någon omedelbar fördel i kollektivjordbruk.

Svårigheten att etablera en sådan klassallians fick omedelbara återverkningar på arbetarklassen. Misslyckandet att exempelvis rekvirera spannmål till städerna ledde till hungersnöd och demoralisering i städerna. Stora delar av arbetarklassen spriddes ut över landet. En del absorberades av bondebefolkningen, andra som stannade i städerna kunde ofta inte få sitt uppehälle garanterad (den spannmål som rekvirerades gick i första hand till röda armén) utan tvingades stjäla i fabrikena, titta på gatorna etc.

Denna svårighet att garantera arbetarklassens levnadsstandard fick också omedelbart effekter på arbetsdisciplinen och på produktionsnivån som sjönk katastrofalt. Utan en sådan arbetsdisciplin och upprätthållandet av produktionsnivån, var det naturligtvis omöjligt att upprätthålla någon arbetarkontroll. Det var dessa faktiska förhållanden, som var märkbara redan 1918, som ytterst förklarar fabrikskommittéernas och arbetarkontrollens nedgång, och inte Lenins eventuella förkärlek för centralism. Uppbyggandet av en central ekonomisk förvaltning kunde inte bygga på dessa lokala organ, som var stadda i upplösning, liksom i frågan om den övergripande politiska ledningen av landet, fick avantgardet inom arbetarklassen ta på sig tippgiften att "ovanifrån" organisera en fungerande ekonomi (Bettelheim 1, sid 122-157).

Framväxten av den sovjetiska "statsbourgeoisien"

Men en sådan centraliserad kontroll uppifrån ledde oundvikligt till vissa problem. Den centraliserade ekonomiska förvaltningen, med utnämningar och beslut uppifrån, kunde inte undgå att reproducera en hierarkisk auktoritetsstruktur, där de som uppbar de ledande positionerna, i synnerhet de borgerliga specialisterna, också levde under materiella förhållanden som avskiljde dem från arbetarklassen. Den centraliserade kontrollen uppifrån tenderade således att reproducera vissa borgerliga produktionsförhållanden – en *arbetsdelning* mellan ledande och verkställande arbete och mellan manuellt och intellektuellt arbete och en utpräglad *privilegiestruktur*.

Vi kan således redan under de första åren efter revolutionen se framväxten av en embryonal "statsbourgeoisie". Det är dock viktigt, när man bedömer denna "statsbourgeoisie" ställning, att lägga märke till att den vid den här tiden är förhållandevis utvecklad. Kontrollen över samhälls-ekonomi som helhet ligger i den proletära diktaturens händer. De "borgerliga specialisterna" kan avsättas när som helst och de är på fabriksnivå kontrollerade av representanter för arbetarna och

partiet. De har ingen fast definierad ställning till produktionsmedlen som ger dem den avgörande ekonomiska kontrollen och utgör således ingalunda någon politiskt härskande klass, utan bara ett tunt skikt i den ekonomiska förvaltningen, om än deras betydelse, som Lenin påpekar, är betydligt större än dess numerär.

Risken för att denna "statsbourgeoisie" skulle kunna utvecklas från ett tunt skikt till en politiskt härskande klass fanns således i själva den situation som uppstått efter revolutionen, när arbetarkontrollen och arbetarråden fallit sönder. Den proletära makten kom därför att utövas av arbetarklassens avantgarde som för att kunna behärska ekonomin tvingades centralisera ekonomin. Därigenom kom man också delvis i motsättning till de lokala krav på arbetarkontroll som fortfarande levde kvar, en motsättning, som bl a kom till uttryck i frågan om enmansledning på fabrikena. Dessa motsättningar tenderade emellertid att ytterligare isolera bolsjevikerna från arbetarklassen, vilket i sin tur ledde till att dessa i än högre utsträckning förlitade sig på den centraliserade kontrollen uppifrån och mer och mer sköt undan tanken på ett återupplivande av arbetarkontrollen.

Effekterna av detta lät inte vänta på sig. En av de första är en märkbar dogmatisering och teoretisk förflackning av leninismen. Ett exempel på denna teoretiska förflackning är att begreppet "statskapitalism" helt försvinner från diskussionerna i partiet. I stället kommer man mer och mer att identifiera de former som utvecklas i industrin med socialism. Den ende i partiledningen som strävade efter att upprätthålla distinktionen mellan socialism och "statskapitalism" var Zinovjev, medan exempelvis Stalin demagogiskt avvisade alla uppfattningar om att förhållandena i fabrikena inte skulle vara socialistiska. (Jerner 1, sid 53-60)

En annan oerhört viktig fråga var "enmansledning" i företagen. Lenin förespråkar en sådan "enmansledning" redan 1918 just mot bakgrund av svårigheterna att upprätthålla arbetsdisciplinen och produktionen i ett läge när arbetarklassen är stadd i upplösning och influerad av småborgerliga strömningar. Frågan förlorar också snart sin aktualitet i och med att produktionen under NEP -perioden succesivt stabiliseras på en allt högre nivå. Istället för "enmansledning" bestod ledningen i fabrikena oftast av en trojka bestående av en teknisk direktör, en facklig representant och en partikommissarie. När den första femårsplanen var aktuell mot slutet av 20-talet, blev en av de organisatoriska åtgärder som vidtogs av partiledningen, att man beslöt att riva upp denna trojka och ersätta den med en direktör, som hade hela ansvaret.

I en viktig resolution från 1929 hette det att det tidigare inte funnits en "klar och definitiv åtskillnad mellan de olika företagsorganens – företagsledaren, fabrikskommittén och particellen – uppgifter och plikter". Nu skulle emellertid hela administrationen "koncentreras i företagsledarens händer"- Denne skulle vara "personligt ansvarig för genomförandet av den ålagda planen, alla dennes order skulle vara ovillkorligt bindande för hela personalen, och denne skulle ensam välja, befordra och avlägsna administrativ personal". Det viktiga att lägga märke till är att det nu inte längre var frågan om en provisorisk åtgärd utan att enmansledningen nu blir den definitiva organisationsformen på de ryska fabrikena. Den kom aldrig mer att ifrågasättas. (Bienstock sid 36; Granick sid 27-34)

Orsaken till detta var att det system, som genomfördes i och med första femårsplanen, innebar inte bara, att man avskrev alla tankar på ett återupprättande av arbetarkontroll, utan att en sådan arbetarkontroll från och med nu blev helt oförenlig med den extremt centraliserade planekonomin, där varje enskild produktionsenhet tilldelades rollen av verkställare av planen. Planerna utformades och fastställdes ovanifrån på basis inte av arbetarklassens uttryckta behov och intressen, utan på basis av prioriteringar som gjordes i de centrala planorganen. Enmansledning blev på detta sätt en nödvändig komponent i ett helt centraliserat system. Genomförandet av denna centraliserade planekonomi utan arbetarkontroll fick viktiga konsekvenser. Det tunna skikt som

tidigare bar upp den centrala ekonomiska förvaltningen expanderade kraftigt och dess betydelse i ekonomin ökade oerhört. Den arbetsdelning, som tidigare utvecklats, fick nu en mer definitiv form. Medan löner och andra privilegier tidigare bara blev förbehållet det lilla skiktet av specialister, som mestadels hade ett borgerligt klassursprung, blev det nu kutym, att alla, som uppbar dessa positioner, skulle tilldelas kraftiga privilegier, således även partimedlemmar. Dessa privilegier speglade det förhållande att detta skikt genom sin position kom att utöva den avgörande kontrollen överproduktionsmedlen. Från att vara en embryonal statsbourgeoisie utvecklades detta skikt nu till en klass med en bestämd ställning i produktionen.

När man ska bedöma denna klass betydelse, är det viktigt att framför allt ta fasta på dess *politiska* betydelse. Vänstertrotskisten Cliff har i sin bok om Sovjet hävdat att det definitiva genomförandet av enmansledning, liksom överhuvudtaget förändringarna i arbetarklassens ställning, vid ingången av 30- talet, pekar på att denna "statsbourgeoisie" blev den kollektiva ägaren av produktionsmedlen, och att den således blev den ekonomiskt härskande klassen. Det finns emellertid flera problem med en sådan tes. För det första: att arbetarklassen förlorade kontrollen över produktionsmedlen, är ju inte samma sak som att säga, att den blev helt åtskild från produktionsmedlen. Detta förutsätter bl a möjligheten att fritt anställa och avskeda arbetskraft, vilket knappast uttrycker förhållandet i Sovjet, åtminstone vid den här tiden.

För det andra är det också tveksamt om de ekonomiska villkoren för att konstituera en ekonomiskt härskande borgarklass överhuvudtaget är förenliga med en planekonomi. Förutsättningen för att man skall kunna tala om en ekonomiskt härskande borgarklass näste ju vara att det sker ett varuutbyte mellan olika ägare, att värdelagen gäller etc. Det är dock svårt att se på vilket sätt detta skulle gå till inom ramen för en centraliserad planekonomi och kollektivt ägande. Det är såvitt jag kan se att tänja ut begreppen så, att de blir helt oanvändbara.

Därmed är det uppenbart att etablerandet av en sådan "statsbourgeoisie" med kontrollen, över produktionsmedlen, måste ha haft omedelbara politiska effekter. Att den ytterligare fjärmade statsapparaten från arbetarklassen och påskyndade "byråkratiseringstendenserna" är fullt klart. Frågan är emellertid om bolsjevikpartiet i ett sådant läge överhuvudtaget kunde fungera som ett avantgarde inom arbetarklassen. Kunde bolsjevikpartiet, samtidigt som den skapade denna "statsbourgeoisie" upprätthålla genuin socialistisk ideologi inom partiet. Fanns det överhuvudtaget några förutsättningar för att detta parti skulle kunna få med sig arbetarklassen i en förnyad socialistisk offensiv?

Stalin och proletariats diktatur

Så menar vi att frågan om Stalins roll måste ställas. Men detta problem förtogs helt i den stalinistiska historieskrivningen. Enligt den historieskrivning, som företräds av SKP (f d KFML) och som baserar sig på den kinesiska värderingen av Stalin, gjordes under Stalins tid många "misstag", beroende på bl a "subjektivism, fjärmade från folket, otillräcklig ideologisk kamp mot det gamla samhällets kvarlevor och inflytelser, undertryckandet av kritik, den ledande partikaderns isolering från det produktiva arbetet, tillämpning av för stora löneskillnader och säkerhetsorganens politiska makt". (Gustavsson 2, sid 24) Trots alla dessa drag menar dock SKP's ledande ideolog, Bo Gustavsson, att det rådde en proletär diktatur så länge Stalin levde. Politiken hade då "en annan huvudinriktning är den senare fick". Den "definitiva vändpunkten" sker i och med den 20:e partikongressen 1956, då Chrustjov efter "den kuppattade uppgörelsen med Malenkov och Molotov" installerar sig vid makten (Gustavsson 1, sid 16).

Enligt en annan av SKP's ideologer, Kurt Lundgren, som gjort sig känd för sin militärstrategiska begåvning, innebar denna "kupp" att "byråkratin" tog statsmakten. "Även om byråkratin hade en

stark ställning under Stalins tid, hade den inte *makten* över parti- och statsapparaten och inte heller det avgörande inflytandet över politiken. Men här innebar Stalins död en *kvalitativ* förändring av politikens huvudinriktning i Sovjetunionen. Det byråkratskikt som aldrig krossats utan tvärtom växt sig allt starkare fick nu det rätta tillfället att ta det avgörande steget.” (Lundgren sid 20) Också Gustavsson talar om ”byråkrater” som ”tog över efter Stalin”. (Gustavsson 2, sid 24)

Men om dessa ”byråkrater” inte hade makten under Stalins tid, vilka var det då som bar upp den proletära diktaturen? Det kan ju knappast ha varit Stalin ensam. Och hur kunde dessa ”byråkrater” genom en enkel ”kupp” avlägsna ”Malenkov och de andra revolutionärerna från partiets och statens ledning”? (Lundgren, sid 20) Varför vände sig inte dessa ”revolutionärer” i så fall till arbetarklassen, upplyste dem om att ”byråkraterna” hade tagit makten och uppmanade den att göra motstånd? Om bolsjevikpartiet fortfarande var ett proletärt parti, måste de ju ha funnits några arbetare i partiet som kunde ta upp kampen och mobilisera sina kamrater till att åtminstone protestera mot att den ”proletära diktaturen” avskaffades på detta lumpna sätt.

Gustavsson och Lundgren är båda mycket förtegnade om vad ”Malenkov och de andra revolutionärerna” gjorde för att motsätta sig denna ”kupp”. Nils Holmberg är lite mer öppenhjärtlig och antyder att ”revolutionären” Malenkov skulle ha låtit muta sig till att överlämna ledningen till Chrustjov i utbyte mot en post som kraftverksminister. För att inte misstänkliggöra motiven hos denne ”revolutionär” låter Holmberg oss ana att Malenkov hade stora planer i bakfickan. Han lät sig mutas enbart i avsikt att ”längre fram” tillsammans med ”de bästa krafterna” återigen peta bort Chrustjov från ledningen. Lika fridfullt som ”proletariatets diktatur” avskaffades, lika fridfullt skulle ”proletariatets diktatur” återupprättas. (Holmberg, sid 71)

Sanningen var således att ”Malenkov och de andra revolutionärerna”, ”de bästa krafterna i regeringen och partiledningen” osv på intet sätt skiljde sig från Chrustjov och hans anhängare, i detta avseende. Maktskiftet skedde mellan två olika grupperingar där ingen representerade någon förtrupp inom arbetarklassen med förmåga att mobilisera arbetarklassen till kamp mot ”byråkratin”. Det var inte så att statsmakten skulle ha övergått från det proletära avantgardet till ”byråkratin” av den anledningen att det vid tiden för Stalins död helt enkelt inte fanns något sådant avantgarde, varken inom eller utanför partiet. Den proletära diktaturen dog således inte med ”byråkratin maktövertagande” utan med det proletära avantgardets bortdöende.

Kampen mot byråkratin

Genom att ställa frågan på detta sätt kan vi också se den verkliga innebörden i den ”kamp mot byråkratin” som den stalinistiska historieskrivningen tillskriver Stalin. Lundgren skriver att ”den av Stalin 1927 aviserade kampen mot byråkratin kom av sig” (Lundgren, sid 19) och antyder därmed att detta skulle vara en viktig orsak till att ”byråkratin” senare kunde ta över makten. Holmberg citerar också stora delar ur Molotovs verksamhetsberättelse från den 19:e partikongressen 1952 för att visa att ledarna kring Stalin nu var fast beslutna att ta itu med denna försummelse. Tyvärr hann partiet aldrig genomföra denna kampanj menar Holmberg och antyder därmed att detta var den egentliga orsaken till att ”byråkratin” kunde ta över makten.

Frågan är emellertid på vilket sätt en sådan ”kampanj” skulle ha ändrat situationen på något avgörande sätt. Sådana ”kampanjer” mot ”byråkratin” aviserades ju regelmässigt på partikongresserna. Frågan är mot vem dessa kampanjer riktades och på vilket sätt de genomfördes. En studie av partikommittén i Smolensk-regionen, som bygger på interna protokoll pekar på att det framför allt var partisekreterarena på regions- och distriktsnivå, som fick agera syndabockar. I en del fall, exempelvis den s k Smolenskskandalen 1928, var det frågan om uppenbar korruption och moralisk demoralisering. I utrensningarna på 30-talet är bakgrunden till anklagelserna om ”byrå-

krati” framför allt svårigheten för de lokala partisekreterarna att uppfylla de tilldelade planerna inom jordbruk och industri. (Fainsod, sid 48-61)

Inriktningen på ”kampanjerna”, utrensningarna av lokala partisekreterare i stället för att söka de verkliga orsakerna till svårigheterna att uppfylla planerna – framväxandet av en borgerlig arbetsdelning i fabriker med åtföljande privilegiestruktur, som avskilde massorna från all kontroll över produktionen – pekar på att kampen mot ”byråkratin” var på helt fel spår. Detta bekräftar ytterligare av att dessa ”kampanjer” inte innebar någon mobilisering av massorna för att förändra sin egen situation och få den att själva ta ansvaret för uppfyllandet av planerna, utan att man i stället använde säkerhetspolisen.

Att ”kampanjerna” mot ”byråkratin” kom att få denna inriktning, och att resultatet därför blev att ”byråkratin” ändå växte sig allt starkare, kan emellertid inte heller förklaras enbart i termer av att man saknade kunskap, att analysmodellen var felaktig, som antyds i en artikel av Benny Andersson i *Clartés* Sovjetnummer, även om det i och för sig är helt uppenbart att så var fallet. Malenkov menade exempelvis i den ovannämnda verksamhetsberättelsen från 1952 att det fanns ”en viss fara för att partiorganen skulle isoleras från massorna” och att detta främst berodde på att ”rester av den borgerliga ideologin, kvarlevor av privategendomens psykologi och moral har ännu bevarats hos oss”. (cit. fr *Clarté*, sid 40)

Andersson drar därför slutsatsen att ”man inte kunde mobilisera massorna och bekämpa byråkratin, därför att man ställde problemen fel (t ex i termer av ”rester” i ”överbyggnaden”). Man var omedveten om de verkliga förhållanden som fjättrade massornas initiativ och orsakade byråkratins framväxt. Därigenom blev man så illa tvungen att basera den praktiska politiken på åtgärder av typ ökad centralstyrning och kontroll, ackordsystem osv.” (a.a. sid 41). Men om Andersson medger att Stalin och partiet inte kunde mobilisera massorna, för att man inte visste hur man skulle göra, hur kan man då samtidigt hävda att det rådde proletär diktatur under Stalins tid? Hur kan ett parti, som varken *vet* hur man skall kunna mobilisera massorna, eller befinner sig i en sådan position att man *kan* göra detta, utgöra en proletär förtrupp, ett avantgarde inom arbetarklassen?

Från proletärt till borgerligt arbetarparti

Detta problem förtiger Andersson och den stalinistiska historieskrivningen. Man förtiger också att problemet att bevara bolsjevikpartiets karaktär som en proletär förtrupp i själva verket var ett allvarligt problem redan vid Lenins död och att Lenin såg detta problem som det viktigaste och överordnade problemet. Om man inte omedelbart kunde dra in arbetarklassen i utövandet av den proletära diktaturen, så ställde det partiet inför en ytterst svår situation, nämligen att bevara dess karaktär av proletär förtrupp. För vad ska man annars mena med att partiet utgör en proletär förtrupp, annat än att det bevarar sin förmåga att kunna resa massorna i en förnyad offensiv mot de borgerliga produktionsförhållandena och därmed skapa betingelserna för en utbredning av den proletära diktaturen för att ånyo kunna gå till offensiv tills de borgerliga produktionsförhållandena är helt förintade?

Det är här den avgörande politiska skillnaden mellan Stalin och Lenin framträder. Huvudfelet i Stalins politik är att han till skillnad mot Lenin aldrig ifrågasatte om partiet fortfarande utgjorde ett avantgarde. Till skillnad mot Lenin ställdes aldrig problemet att bevara bolsjevikpartiet som en proletär förtrupp i centrum. Vad Stalin kom att inrikta sig på var framför allt den organisatoriska sidan av problemet, dvs att upprätthålla en ”järnhård” disciplin inom partiet. En sådan disciplin var förvisso nödvändig mot bakgrund av upplösningstendenserna inom proletariatet och den småborgerliga, dominansen. Men denna organisatoriska uppgift var inte huvudsidan. Det

avgörande var partiets *politiska* uppgift att bevara förmågan att resa massorna i en ny offensiv, dvs att bevara partiets karaktär av proletär och revolutionär förtrupp.

Det är viktigt att man, när man bedömer partiets utveckling efter Lenins död, inte låter sig luras av den kvantitativt imponerande ökningen av andelen ”arbetare” i partiet. I två brev till centralkommittén inför den elfte partikongressen 1922, som behandlar detta, pekar Lenin bl a på att partiets proletära karaktär inte garanteras av dess sociala klassammansättning, utan av ”den oerhörda auktoritet som odelat innehas av det mycket tunna skikt som man skulle kunna kalla det gamla gardet”(Lewin, sid 25). Det förhållande att partiet rekryterade arbetare innebar inte att en sådan rekrytering skulle innebära en proletarisering av partiet i det läge som den ryska arbetarklassen befann sig i efter inbördeskriget.

Lenin menade att fabriksarbetarna i Ryssland hade blivit ”betydligt mindre sammansatta av proletärer än tidigare, ty de människor som tog anställning i fabriker under kriget var sådana som ville undgå militärtjänstgöring” och han pekade också på att en stor del av dessa arbetare var deklasserade ”intellektuella och kvasi-intellektuella element”. I sin rapport till kongressen pekade Zinovjev på att den gamla arbetarklassen hade deklasserats under kriget och att dess bästa element antingen hade dukat under, absorberats av byråkratin eller lämnat städerna, medan de arbetare som fanns kvar i fabriker ofta var äldre, krigsskadade och de minst försigkomna och att de i stor utsträckning var uppblandade med småborgerliga element. (Rigby, sid 102-103)

Lenin förordade därför en strikt intagning av arbetare till partiet, där den kortare provotiden (6 månader) enbart skulle gälla arbetare, som varit anställda inom storindustrin i minst tio år. Man förordade också i enlighet med detta att partiet skulle bevara sin karaktär av kaderorganisation och inte sträva efter att bli en massorganisation: ”Om det finns tre eller fyrahundratusen medlemmar i vårt parti, så är också dettas för mycket, eftersom alla tillgängliga data pekar på den otillräckliga skolningsnivån hos den nuvarande medlemskader”. Också Zinovjev drog slutsatsen att den proletära karaktären hos partiet inte kunde förbättras genom att öka fabrikscellernas storlek. Den viktigaste uppgiften var att skola den existerande medlemskader. (a.a. sid 103)

Lenin pekar således på faran av ett massinflöde av ”arbetare” och menar att i det läge som Sovjet befann sig, med en arbetarklass som till stora delar bestod av deklasserade element, där det revolutionära uppsvinget var på klar tillbakagång och där, den småborgerliga dominansen alltmer gjorde sig gällande, så innebar ett massinflöde en klar risk för att partiet skulle förlora sin proletära avantgardekaraktär. Han varnar också för en splittring inom det gamla gardet. Sammanhålningen inom detta tunna skikt var i det läge som rådde den enda egentliga garanten för att partiet skulle bevara sin proletära karaktär.

Lenins farhågor bekräftades av utvecklingen. Redan samma år Lenin dog lanserades det s k Leninintaget. På tre månader ökade partiets medlemkader med 40 procent, genom att 200 000 arbetare togs in i partiet. Lättandet av restriktionerna för medlemsupptagningen gällde dock inte enbart arbetare, varför partiet hade fullt sjå med att upprätthålla målsättningen att öka arbetarnas andel. 1930 när medlemskader (inklusive kandidater) hade ökat med 400 procent jämfört med 1924, gick man så långt att hela fabriker kollektivanslöts till partiet för att uppfylla de fastställda kvoterna (a.a. sid 110-117).

Denna utveckling skärpte helt naturligt den tendens till uppdelning mellan bas och ledning som fanns redan i början av 20-talet inom partiet och som kom till uttryck i en allt kraftigare inskränkning av den inre partidemokratin, centraliseringen och den politiska ledningen till några få centrala instanser, där alla politiska frågor avgjordes, och uppdelningen av partiet en funktionärskår och en kader vara medlemskap enbart var formell (Jener 1, sid 78-83). Genom denna

omvandling av partiet kom det succesivt att förlora sin avantgardekaraktär. Den definitiva urartningen, sker i början av trettio-talet, efter försöket att genomföra en ”socialism från ovan”. Försöket att med våld tvinga in bönderna i kolchoser innebär visserligen, att man formellt omvandlar ägandeformerna på landsbygden. Reellt skapar man dock sådana former för utpumpande av merarbete på landsbygden, som för decennier framåt ställer bönderna i motsättning till den sovjetiska regimen och omöjliggör en verklig socialistisk industrialisering som bygger på det successiva höjandet av massornas levnadsstandard. (Bettelheim 2)

Den arbetarklass som skapas under dessa förhållanden är en arbetarklass som från början präglas av vidriga levnadsförhållanden, maktlöshet och politisk passivitet. De tendenser till bristande arbetsdisciplin, hög frånvaro, hög omsättning m m som präglade den sovjetiska arbetarklassen under inbördeskriget, blir nu ett definitivt kännetecken för denna nya arbetarklass. Dess oförmåga att agera som klass accentueras ytterligare av den oerhörda lönesplittringen, stachanovismen, som ställer olika arbetargrupper emot varandra. Den centraliserade kontrollen från ovan, som tidigare var en tillfällig åtgärd, framtvungad av omständigheterna kring det utdragna inbördeskriget, blir nu definitiv. Med denna centralisering utvecklas också behovet av att utveckla en ny ”intelligentia”, som Stalin kallar den, som skall bära upp kontrollfunktionerna inom industrin. En ”intelligentia” som materiellt är helt åtskild från arbetarklassen genom den strikta arbetsdelningen, frånvaron av arbetarkontroll och särskilda privilegier. (Två kända beskrivningar av arbetarklassens ställning i Sovjet är Deutscher 1 och Schwarz. Se även min artikel i *Ord & Bild* 2,1975).

Det är denna situation, böndernas totala fiendskap mot den sovjetiska regimen och en splittrad och politiskt passiviserad arbetarklass, vars huvudbekymmer är att klara brödfödan, som förklarar den definitiva urartningen av den proletära diktaturen. En förnyad offensiv mot de borgerliga förhållandena i produktionen, mot arbetsdelningen, mot kontrollen ovanifrån och mot ”intelligentiernas” privilegier blir nu objektivt omöjlig. Bolsjevikpartiet, som i och med urartningen av partiet under 20-talet succesivt avhänt sig de subjektiva möjligheterna att utgöra ett proletärt avantgarde, sätter sig själv, i och med sin ”revolution från ovan” i en sådan sits att den inte längre *kan* utgöra ett sådant avantgarde. För att behålla sin politiskt ledande ställning, tvingas partiet nu att bli en *garant* för de borgerliga förhållandena. Partiet företräder nu inte längre proletariatets intressen. Genom sin centralisering och monopol över det politiska livet, kommer man i stället att företräda de sociala skikt som växer fram i den centrala planekonomins spår. Därmed förvandlas partiet definitivt från ett instrument för den proletära diktaturen till ett instrument för dessa borgerliga skikt. Därmed övergår också statsmakten från arbetarklassen till dess borgerliga skikt, och de kommer att utgöra den politiskt härskande klassen, statsbourgeoisin.

I och med detta genomgår partiet snabbt en degenereringsprocess. I och med att det nu inte längre *kan* utgöra ett avantgarde, förlorar det inom loppet av några få år de sista resterna av de leninistiska dragen. Partiets ideologiska liv omvandlas till en mystisk häxjakt för att upptäcka och avslöja ”hemliga agenter” för västmakterna, ”sabotörer” i imperialismens och fascismens tjänst. Så gott som hela den återstående delen av den ”gamla kadern” förintas fysiskt och psykiskt och får framträda som syndabockar och bekännare, som exempelvis kan nämnas att av de 139 medlemmar och kandidater, som valdes till CK på den 17:e partikongressen 1934 hade 110 eliminerats 1939. Av de 1961 delegater som valt den på kongressen hade 1938, 1108 arresterats för kontrarevolutionära förbrytelser. Att det framför allt var det gamla gardet som drabbades, framgår om man jämför andelen som inträtt i partiet 1917 eller före. På den 17:e partikongressen 1934 var andelen 40 procent. På den 18:e partikongressen var andelen nere i 5 procent! Om man i stället sätter gränsen vid 1919 blir motsvarande siffror 80 procent respektive 15 procent! (Medvedev, sid 192, Jerner 1, sid 88, Bienstock sid 29)

Dessa fakta torde vara nog för att inse att häxprocesserna och utrensningarna på 30-talet inte hade något med en proletär politik att göra. Tvärtom kan man konstatera att de som fortfarande idag hyllar denna slakt och förnedring av den gamla, leninistiska kadern, inte är värda att tas på allvar. Det är naturligtvis inte särskilt mycket bättre att som exempelvis Lundgren, tala om detta, och i stället laborera med statistik över medlemssammansättningen i det nuvarande SUKP. För det första säger det i och för sig inte särskilt mycket om vad som hände på trettioalet om man konstaterar att endast 40 procent av partimedlemmarna var arbetare efter den 24:e partikongressen. Eftersom det efter 1932 inte publicerades några data över partiets sammansättning som helhet är det svårt att säga exakt när arbetarandelen sjunker. De siffror som finns pekar dock entydigt på att utrensningarna mellan 1934 och 1939 inte innebar att arbetarandelen ökade utan att den snarare än ett uttryck minskade. Man kan exempelvis jämföra 1929, då politiken att rekrytera arbetare var på höjdpunkten, med åren 1936-1939. I det förra fallet rekryterades 1,7 procent från den s k intelligentian och från tjänstemän jämfört med 81,2 procent arbetare. I det senare fallet var motsvarande siffror 43,8 procent resp. 41,0 procent. 1939 rekryterades hela 70 procent från intelligentian. (Rigby, sid 223, Jerner sid 81)

Även om utrensningarna i stor utsträckning drabbade högre funktionärer och statstjänstemän är det uppenbart att dessa snabbt kom att ersättas av andra, och att detta ställde krav på att partiet öppnade sin för dessa skikt. Det viktiga är emellertid inte exakt när arbetarandelen sjunker, även om mycket pekar på att denna process inleds omkring mitten av trettioalet. Det viktiga är i stället att konstatera att partiet, när utrensningen av den gamla kadern börjar och arbetarandelen sjunker, redan definitivt har förlorat sin proletära avantgardekaraktär och att dessa processer är en bekräftelse på ett skeende som redan ägt rum snarare än ett uttryck för en pågående omvandling av partiets inre karaktär.

Innebörden i denna omvandling, som 1934 då häxprocesserna börjar, i allt väsentligt redan är fullbordad, kan inte tolkas annat än att staten upphör att vara en proletär diktatur. När massorna varken har någon direkt kontroll över statsapparaten (via egna organ av arbetarrådstyp) eller någon indirekt kontroll över statsapparaten (via ett parti som utgör arbetarklassens avantgarde) finns inga förutsättningar för klassen att utöva sin klassmakt. När partiet därför upphör att vara ett avantgarde kan det bevara sin ledande ställning bara under den förutsättningen att det förändrar sitt klassinnehåll och företräder de skikt vars klassintressen på längre sikt står i motsättning till arbetarklassens. På kort sikt kan dessa klassintressen naturligtvis delvis sammanfalla, vilket kan motivera politiska allianser. Den sovjetiska arbetarklassen och den statsbourgeoisie som utvecklades på trettioalet hade exempelvis båda ett intresse av en självständig industrialisering, något som ställde Sovjetunionen i motsättning till imperialismen och fascismen. I och med att denna industrialisering inte ägde rum under arbetarklassens och böndernas politiska ledning och på dess egna villkor, kom denna industrialisering dock samtidigt att omintetgöra betingelserna för en fortsatt utveckling mot socialismen.

Detta leder oss till en viktig slutsats. På det internationella läge som Sovjetunionen befann sig i under 30- och 40-talet, var "statsbourgeoisien" politiska maktställning förhållandevis instabil och beroende av att upprätthålla alliansen med arbetarklassen. Samtidigt som industrialiseringen undanröjde betingelserna för en fortsatt utveckling mot socialismen, upprätthölls banden med den världskommunistiska rörelsen och den revolutionära arbetarklassen i de kapitalistiska länderna, eftersom detta var en förutsättning för Sovjetunionens överlevande som självständig stat. Denna rörelse underordnades helt Sovjetunionens nationella behov. I och med att Sovjet gick segrande ur kriget och kunde vidga sin politiska inflytelsesfär till ett block av stater i Östeuropa, försvann den omedelbara faran för en kapitalistisk inringning, och "statsbourgeoisien" kunde börja se till sina direkta klassintressen. Det var detta, som var grundvalen för den sovjetiska "revisionismen".

Sovjet i dag

Jag skall i detta avsnitt ta upp den teori, enligt vilken den sovjetiska staten skulle vara en fascistisk stat, en slags totalitär, statsmonopolistisk kapitalism. Den här teorin har ännu inte förts ut konsekvent och systematiskt av SKP. Snarare är det frågan om vissa antydningar. Exempelvis citeras ett uttalande av Mao tse-Tung i *Clartés* Sovjetnummer enligt vilket Sovjetunionen av idag är ”en diktatur av den tyska fascistiska typen, en diktatur av Hitlertypen”. Kurt Lundgren är i sin Sovjetbroschyr påfallande försiktig och nöjer sig med att tala om det sovjetiska systemet som en ”statsmonopolistisk kapitalism”. I de interna diskussionerna diskuteras dock denna fråga öppet och det är såvitt jag kan se bara en fråga om politisk konjunktur. Man avvaktar att föra ut denna teori öppet, innan läget är ”moget”, eftersom det sannolikt idag skulle isolera SKP från huvuddelen av vänstern och arbetarklassen.

Med den förvirring som idag råder i frågan om Sovjetunionen finns det emellertid stora risker att en sådan teori skulle kunna vinna en viss slagkraft. Det kan därför vara skäl att gå närmare in på de grunder, som denna teori bygger på.

För det första att *drivkrafterna* i den sovjetiska ekonomin är identiska med drivkrafterna i en kapitalistisk ekonomi. I och med de ekonomiska reformerna, har, menar man, grundvalen för ekonomin blivit maximering av profiten och konkurrens mellan företagen.

För det andra, att Sovjetunionen beskrivs som en ”statsmonopolistisk kapitalism”. Den härskande klassen är en ”statsmonopolistisk bourgeoisie” av delvis ny typ, eftersom den äger produktionsmedlen kollektivt. Sovjetunionen är därför, menar man, ett slags avancerat kapitalistiskt samhälle med i princip samma klassförhållanden som i de utvecklade kapitalistiska länderna. Skillnaden är bara att monopol- och finanskapitalet helt har smält ihop med statsbyråkratin till en ”statsmonopolistisk bourgeoisie”.

För det tredje, menar man, att den sovjetiska ekonomin genom sin ”febrila” utrikeshandel ”kommer i konkurrens med de multinationella kapitalistföretagen”. Sovjetunionen har därför börjat ”ta upp kampen om marknaderna med dessa bolag”. Detta innebär, menar man, ”att den härskande klassen i Sovjetunionen tagit upp kampen om världsherraväldet”. Man förbereder sig militärt ”för ytterligare expansion”. (Lundgren, sid 53-54)

Drivkrafterna i den sovjetiska ekonomin

En central beståndsdel i teorin att den sovjetiska ekonomin styrs av i huvudsak kapitalistiska drivkrafter är, som man uttrycker det, ”den syn på vinsten som de sovjetiska byråkraterna nu har”. Det kännetecknande för denna ”syn” är, menar exempelvis Lundgren, att profiten ”ska utgöra huvudkriteriet för bedömningen av företaget, huvudmetoden för att ange produktionsinriktningen, och att denna vinstaspekt ska läggas på enskilda företag”. (a.a. sid 32) Även om detta i och för sig är riktigt, att de ”sovjetiska byråkraterna” delvis har en sådan ”syn”, säger detta naturligtvis inte någonting, om vilka de verkliga drivkrafterna i den sovjetiska ekonomin är. Det säger bara något om önskemålen hos den sovjetiska ”byråkratin”.

Vad finns det då som skulle peka på att profiten utgör den centrala drivkraften? Om vi utgår från exempelvis Anders Berges artikel i *Clartés* Sovjetnummer visar det sig att denne tydligen inte menar att den sovjetiska ekonomin styrs av marknadskrafterna. Han säger exempelvis att ”flera steg” tagits för att släppa fria produktionsmedlen i varucirkulation” men menar samtidigt att ”de administrativa fördelningsmetoderna samtidigt lever kvar i betydande grad”. (*Clarté*, sid 29) När det gäller priserna menar han att ”tendensen är att prispolitiken liberaliseras”. $\frac{2}{3}$ av industrins

priser bestäms helt centralt, medan $\frac{1}{3}$ av priserna bestäms ”genom förhandlingar mellan företagen” (a.a. sid 30).

Också i det senare fallet finns vissa ”regler”, som tydligen också bestäms centralt. Även företagens lönesumma fastställs fortfarande i den centrala planen. Enligt Berge, ställde Kosygin 1965 ”som ett långsiktigt mål att denna planering skulle avskaffas”. (a.a. sid 30) Tills vidare skulle man pröva sig fram genom att låta vissa utvalda företag experimentera med att fastställa sin egen lönesumma, för att på så sätt möjliggöra rationaliseringar.

I samtliga dessa fall är det således frågan om långsiktiga tendenser till att återinföra marknadskrafterna snarare än att dessa redan är införda. Ändå menar Berge, att ”strävan efter maximal profit är *helt* vägledande för företagets agerande” och att ”mervärdelagen regerar den sovjetiska ekonomin”. (a.a. sid 32) Tydligen menar Berge, att ett ekonomiskt system kan baseras på ”strävan efter maximal profit” utan att denna centrala drivkraft på något sätt är kopplad med dominansen av marknadskrafter. Denna strävan kan tydligen existera helt oberoende av dessa marknadskrafter. Istället för att utvecklas på basen av marknadskrafterna utgör ”profitsystemet” i sig självt motorn, som ”leder till uppbyggande av självständiga driftsekonomier, till att varumarknaden breder ut sig inte bara för konsumtionsvaror utan också för produktionsmedel, till att arbetskraftens ställning förändras till att bli en vara som köps för att producera mervärde, till att industrin lokaliseras efter räntabilitetsprinciper, till att priserna blir mer rörliga och till att kapitalistiska strukturrationaliseringar drivs fram”. (a.a. sid 32)

Den fråga man helt naturligt ställer sig är hur ”strävan efter maximal profit” kan vara ”helt vägledande för företagets agerande” utan att dessa företag styrs av marknadskrafterna. Hur skall exempelvis ett företag kunna öka sin marknadsandel, och därmed sin profit, om det inte får konkurrera med priset. I en kapitalistisk ekonomi är ju detta en helt avgörande mekanism i profitjakten. Ett företag kan heller inte konkurrera ut ett annat företag, även om det skulle uppnå en högre profitandel. Detta sätt att tillägna sig hela det andra företags marknadsandel och därmed uppnå en monopolställning, som ger monopolprofit, är inte möjligt, eftersom frågan om ett företags profitnivå inte är avgörande för, om företaget skall läggas ner eller fortsätta att drivas. (Wilczynski, sid 55-87)

När Berge hävdar att ”strävan efter maximal profit är helt vägledande för företagets agerande”, är det uppenbart en stor överdrift. Vad det är frågan om är att man i Sovjet har infört, ett nytt *bonussystem*. Det nya s k. profitsystemet innebär, som Bo Gustavsson själv medger i *Socialkapitalismen* att ”företagsledningens materiella förvärvsbegär via ett nytt bonussystem kopplats samman med företagets profitkvot och försäljningsvolym”. Detta bonussystem menar Gustavsson ”går helt enkelt ut på att *muta* företagsledarna att producera säljbara varor”. Tidigare var bonussystemet kopplat till produktionsvolymen, ”men eftersom företagsdirektörerna i sin privategoism ofta var ointresserade av huruvida produkterna kunde säljas eller inte... blev varukvalitén usel och varorna hopades i lagren”. (Gustavsson 1, sid 14)

Detta bekräftas också av det s k profitsystemets konstruktion. Detta system består i själva verket i upprättandet av tre fonder som finansieras av profiten: Den materiella stimulansfonden som främst går till företagsledningens bonus), produktionsutvecklingsfonden (som går till bl a investeringar) och sociala-kulturella fonden (som går till bl a byggandet av personalbostäder). Huvuddelen av profiten (1971, 62 procent) går till statsbudgeten i form av ränta och skatter medan resten fördelas ungefär jämt på de tre olika fonderna (Berge, sid 29). Man bör observera att fastställandet av hur stor del av profiten, som skall gå till företagets fonder avgörs inte av profitens storlek i sig eller av försäljningens storlek i sig utan av hur företaget uppfyllt *planen* för profit resp. försäljning. Vidare att detta inte är de enda kriterierna, utan att avsättningen till

fonderna även är beroende av i vilken utsträckning företaget uppfyllt de obligatoriska indikatorerna i planen och hur planmålen uppfyllts. (Nove/Nuti 319-363).

Det är uppenbart att införandet av ett sådant bonussystem inte kan förändra det ekonomiska systemets inre drivkrafter. Om en företagsledare belönas, inte efter hur stor profit eller försäljning han lyckas åstadkomma, utan efter i vilken utsträckning han uppfyllt planen för profit respektive försäljning, innebär detta naturligtvis ingen kvalitativ förändring i förhållande till ett system där företagsledarens bonus beräknas efter i vilken utsträckning han uppfyllt produktionsplanen. Om han i det senare fallet strävar efter att sänka den tilldelade produktionsplanen för att lättare kunna uppfylla den, kommer han naturligtvis att handla analogt om planen i stället specificerar profit eller försäljning. Om han struntar i kvaliteten i det ena fallet (produktionsplan) för att produktionsplanen är uttryckt i kvantitativa storheter kan han ju strunta i kvaliteten även i det andra fallet. Eftersom han kan öka avsättningen till produktionsfonden antingen genom att överskrida den planerade profiten eller den planerade försäljningen, kan han ju prioritera profiten och strunta i försäljningen om det är lättare att överskrida den planerade profiten.

Detta verkar också vara företagsledarnas vanligaste reaktion på det nya bonussystemet, att döma av Lundgrens exempel: ”Företagen är således inte intresserade av produkternas kvalitet i annat avseende än att få vinst. Vinsten kommer i första hand, kvaliteten i andra. Därför klagar nu också ständigt pressen över den försämrade kvalitén”. (Lundgren, sid 51). Lundgren menar själv att detta är ett exempel på att det råder konkurrens mellan företagen! Men hur kan man tala om att det skulle råda konkurrens när företagen inte ens är intresserade av att förbättra kvalitén så att produkterna blir säljbara, är helt obegripligt. Exemplet visar däremot det meningslösa i att tala om att profiten skulle vara helt vägledande för företagen, när denna profit på intet sätt är kopplat till bytesvärdet.

Den ekonomiska reformen har således varken lyckats förändra systemets inre drivkrafter eller lyckats lösa de problem som systemet brottats med. Det kan till en början vara viktigt att konstatera att dessa problem, som träffande sammanfattats av den engelske marxisten Ticktin i begreppet ”slöseriets ekonomi”, inte är några nya problem, som uppstod i och med ”byråkratins maktövertagande”, som Lundgren antyder, utan att de varit kännetecknande för hela den period som inleddes med femårsplanerna. Det är i och för sig riktigt att man kan iakttä en sjunkande tillväxttakt under femtiotalet och början av 60-talet, och att vi i denna sjunkande tillväxttakt kan förstå en del av bakgrunden till de ekonomiska reformerna. Det innebär dock inte att man kan se denna sjunkande tillväxttakt som en effekt av det ”byråkratiska maktövertagandet”. Snarare var det så att övergången från den rena uppbyggnadsfasen av industrin till en mer intensiv tillväxtfas, blottade det gamla systemets alla brister och gjorde dem akuta.

I stället för att stirra sig blind på denna nedgång i tillväxttakten, är det viktigare att urskilja de mer grundläggande tendenserna i den sovjetiska ekonomin. Något som man genast slås av är det förhållandet att den tunga industrin under hela perioden ökat snabbare än den lätta industrin och att denna ökning fortsätter, trots att den sovjetiska ”statsbourgeoisien” själv skulle vilja få till stånd en kraftig ökning av konsumtionsvarusektorn.

Denna dissonans mellan planen och det faktiska utfallet är i själva verket inte något nytt utan har kännetecknat hela plan-perioden. Det är således inte det förhållandet att den sovjetiska ”statsbourgeoisien” inte vill, utan snarare att den inte kan öka konsumtionsvarusektorn, som behöver förklaras. Varför ha försöken att öka konsumtionssektorns andel slagit fel? Varför har försöken att öka levnadsstandarden genom de ekonomiska reformerna misslyckats?

Den här motsättningen i den sovjetiska ekonomin kan inte förklaras av att den sovjetiska ekonomin skulle vara kapitalistisk. Om strävan efter profitmaximering och konkurrens verkligen skulle ha varit de inre drivkrafterna i systemet, skulle denna motsättning aldrig kunnat uppstå. Tvärtom tenderar ju profitkvoten alltid att vara högre i konsumtionsvarusektorn eftersom det fasta kapitalet i allmänhet är betydligt mindre i förhållande till det variabla kapitalet i konsumtionsvarusektorn än i produktionsmedelssektorn. Kapitalet etablerar sig därför alltid historiskt först i denna sektor, för att först så småningom tvingas ut alltmer i produktionsmedelssektorn.

Inte heller kan denna motsättning förklaras, om man antar att den sovjetiska ekonomin är socialistisk, dvs att den domineras av planhushållning. Detta är ju som bekant den trotskistiska tesen. Charlier hävdar exempelvis apropå de ekonomiska reformerna och ”profitsystemet” att ”den nationaliserade karaktären av produktionsmedlen och själva planhushållningen har inte upphävts av detta nya system”. (Charlier, sid 12). Om den sovjetiska ekonomin verkligen vore planekonomi, måste ju ett minikriterium vara att de centrala planmyndigheterna åtminstone kan styra produktionens inriktning efter de prioriteringar man själv uppställer. Inte ens i denna närmast tekniska mening kan Sovjetunionen därför sägas styras av en planekonomi.

Vilka är då de verkliga drivkrafterna i den sovjetiska ekonomin, och vilken roll spelar planen i detta sammanhang? Av vad som framgått ovan är det uppenbarligen inte frågan om några *entydiga* drivkrafter, utan det rör sig snarare om två typer av drivkrafter som står emot varandra. Å ena sidan har vi en klar tendens till att utnyttja den kollektiva egendomen för att främja det egna intresset. Vi kan kalla det för en tendens till *privat tillägnelse av kollektiv egendom*, en tendens som vi kan spåra främst hos företagsledarna, direktörerna på fabriker men i viss utsträckning även hos arbetarna. Denna tendens är såvitt jag kan se den *dominerande* tendensen, den tendens som spontant gör sig gällande på den ekonomiska nivån.

Det finns i litteraturen om den sovjetiska ekonomin fullt av exempel på denna tendens. Den kollektiva egendomen behandlas inte av företagsledarna och de direkta producenterna för att i första hand tillgodose de samhällsliga behoven, utan varje grupp tenderar att behandla den kollektiva egendomen som ett medel för att tillgodose sina egna särintressen. Resultatet blir dålig kvalitet, långsamt framåtskridande, en enorm dold undersysselsättning och dolda jättelager av reservdelar m m för att ta några kända exempel. Det är således frågan om en helt annan typ av slöseri än slöseriet i en kapitalistisk ekonomi. I stället för överproduktion och arbetslöshet pga konkurrens och profitjakt får vi varubrist, oanvändbara produkter och undersysselsättning. (Brus sid 4-11; Nove sid 167-212; Dobb sid 34-50)

Mot denna spontana tendens till privat tillägnelse av den kollektiva egendomen, verkar en slags administrativ tendens, som främst strävar efter att hålla slöseriet inom rimliga gränser. Det är således inte frågan om någon egentlig planering utan snarare en slags *central administrativ kontroll över den kollektiva egendomen*. Denna kontroll utövas av det vi kallat ”statsbourgeoisien”.

Att det är frågan om en administrativ kontroll snarare än planekonomi, som är ett förhållande på ägandenivån, illustreras av vad som händer om ”statsbourgeoisien” exempelvis beslutar sig för att skära ned på produktionsmedelssektorn och öka konsumtionsvarusektorn: ”Då de centrala organen har liten ordentlig information och endast de mest detaljerade och uttryckliga informationerna verkligen följs, så följer företagen helt enkelt den inneboende logiken i det existerande bonus-systemet. Även om en lägre produktion behövs enligt de centrala organen, kommer planen att uppfyllas i överkant där så är möjligt, och detta i vederbörlig ordning premieras. Konsumtionsvarusektorn i änden på systemet kommer däremot inte att få de nödvändiga resurserna. Överskottsdelar och -produkter kommer att antingen omedelbart sugas upp av väntande fabriker eller

lagras i företagen i händelse av framtida brist. Det leder i sin tur till högljudda krav på nya fabriker för produktion av bristvaror.” (Ticktin, sid 20).

Det är således uppenbart att SKP, när man hävdar att de inre drivkrafterna i den sovjetiska ekonomin är strävan efter maximering av profiten, förväxlar denna drivkraft med det sovjetiska bonussystemet. Detta bonussystem har emellertid, som vi har visat, ingenting med den kapitalistiska profitmekanismen att göra. Det innebär emellertid inte att bonussystemet är en slags del i ”planhushållningen”, ett medel som de centrala planmyndigheterna använder sig av för att få en indikator på hur ”planhushållningen” sköts. Detta är en tes som ivrigt hävdas av de sovjetiska myndigheterna, såväl som av dess trotskistiska. ”kritiker”. Tvärtom uttrycker just existensen och betydelsen av ett sådant ”bonussystem” att den grundläggande drivkraften i den sovjetiska ekonomin *inte* är ”planhushållning” utan det just är frågan om en ”privat tillägnelse av den kollektiva egendomen”.

Statsmonopolistisk kapitalism eller övergångssamhälle mot kapitalism?

Den andra huvudtesen i SKP's Sovjetanalys är som vi antytt tidigare att den härskande klassen i Sovjetunionen är en slags ”stats-monopolistisk bourgeoisie” dvs ett slags sammansmältning av statsbyråkratin och finanskapitalet. Sovjet ses således som ett avancerat kapitalistiskt samhälle. Kurt Lundgren menar exempelvis att det sovjetiska systemet kan ”närmast karaktäriseras som *statsmonopolistisk kapitalism*”. Samtidigt vill dock Lundgren behålla det begrepp som Bo Gustavsson tidigare introducerade och säger på samma sida att ”på grund av systemets socialistiska form och socialistiska maskering med kapitalistiska innehåll har vi valt att benämna det *socialkapitalistiskt*”. (Lundgren, sid 45).

Den ena utgångspunkten för denna tes är att ”det statsmonopolistiska skiktet har upprättat ett kollektivt ägande”. Den andra är att ”samtliga produktionsförhållanden är kapitalistiska”. Låt oss granska dessa två påståenden var för sig. Argumentet om det kollektiva ägandet är ju i och för sig inte nytt i den marxistiska debatten. Mer anmärkningsvärt är definitionen av den materiella grundvalen för den härskande klassen. I ”Socialkapitalismen” hävdar Bo Gustavsson att den materiella grundvalen för den härskande klassen i Sovjetunionen är kontrollen över statsapparaten. ”I kraft av denna politiska makt kontrollerar den de förstatligade produktionsmedlen och kan därigenom bestämma hela produktens fördelning och utnyttjande”. (Gustavsson 1 sid 15)

Gustavsson motiverar detta med att ”alla viktigare beslut fattas av toppskiktet”.(a.a. sid 15) Detta är naturligtvis på sätt och vis riktigt. De viktigaste ”besluten” fattas av en förhållandevis isolerad och sluten krets. Detta innebär emellertid inte att detta skikt är en klass. Enligt den marxistiska teorin definieras ju en klass med utgångspunkt från dess ställning i den samhällsliga produktionsprocessen (som innefattar både direkt produktion och utbyte och fördelning av produktionsresultatet). Grundvalen för en härskande klass måste därför alltid sökas i den ställning denna klass intar i den samhällsliga produktionsprocessen, inte i dess ställning i den politiska överbyggnaden. Vilken är då det härskande skiktets ställning i produktionsprocessen, vad spelar den för roll i den samhällsliga organiseringen av produktionen?

Låt oss till en början slå fast att det härskande skiktet, statsbourgeoisin, verkligen intar en bestämd ställning i den samhällsliga produktionsprocessen, att den spelar en bestämd roll. Detta till skillnad mot den trotskistiska teorin, som menar, att ”byråkratin” enbart har en funktion i fördelningen men inte i produktionen. Detta poängteras också av Ticktin, som menar, att ”utan de uppgifter som den nuvarande sovjeteliten utför, såsom mobilisering, styrande och koordination, skulle produktionen antagligen sjunka till ett negativt värde. Följaktligen spelar de en viktig roll i

det system som nu existerar. Om de avlägsnades skulle det antagligen bli total kollaps eller få till följd att ett nytt system infördes". (Ticktin, sid.21-22)

Detta skikt är således en klass. Enligt vad vi tidigare sagt konstituerades denna klass i början av 30-talet. Frågan är då om det är en ekonomiskt härskande klass, dvs en klass som i ekonomisk mening äger produktionsmedlen. När vi ska försöka besvara denna frågeställning är det viktigt att vi gör klart för oss vad vi menar med ett sådant ekonomiskt ägande. Uppenbarligen kan detta ägande inte reduceras till en slags kontroll över produktionsmedlen. En sådan kontroll kan utövas av flera olika grupper utan att det för den skull är frågan om ägande. När vi talar om ägande bör vi därför mena den reella makten att disponera över produktionsmedlens användning och därigenom också disponera över produktionsresultatet.

En sådan reell förmåga att disponera produktionsmedlens användning och fördelning verkar dock, av vad vi tidigare sagt, inte innehas av någon grupp i det sovjetiska samhället. Den spontana tendensen i den sovjetiska ekonomin, tendensen till "privat tillägnande av den kollektiva egendomen" förhindrar ju i själva verket att det härskande skiktet på central nivå skall kunna etablera en sådan förmåga. Den klass som utövar kontrollen över produktionsmedlen kan på basen av denna kontroll skaffa sig vissa privilegier och den kan förhindra att arbetarklassen berövar den dess ställning i produktionen, genom kontrollen över statsapparaten. Däremot kan den inte i egentlig mening styra produktionen i den riktning den själv önskar. Den kan inte inom ramen för det existerande systemet öka konsumtionsvarusektorns andel vilket i sin tur beror på att den inte kan öka det samhälleliga överskottet, det samhälleliga merarbetet, till en sådan nivå där en ökning av konsumtionsvarusektorns andel skulle vara möjlig.

Låt oss illustrera detta förhållande med några siffror. 1928 var konsumtionsmedelssektorns andel i industrin drygt 70 procent. 1932 var den nere i under 50 procent och 1950 gick endast 30 procent till denna sektor. (Cliff, sid 33). Efter 1950 har andelen fortsatt att sjunka trots de medvetna ansträngningarna att öka denna andel. Ännu mer utpräglad är stagnationen inom jordbruket. Som ett exempel kan nämnas att spannmålsproduktionen omkring 1950 var drygt 10 procent högre än omkring 1914, trots att befolkningen under motsvarande tidsperiod ökat med 30 procent. Detta har lett till att den sovjetiska arbetarklassen tvingas spendera nästan 60 procent av sin lön på mat och att dess bostadsstandard idag knappast är bättre, nätt i bostadsyta per person, än i slutet av 20-talet.

En sådan låg levnadsstandard inverkar naturligtvis menligt på produktiviteten inom industrin. I slutet av 50-talet hade exempelvis den sovjetiska industrin något fler arbetare och nästan dubbelt så många ingenjörer som den amerikanska industrin. Men den sammanlagda industriproduktionen var trots detta, enligt ryssarnas egna beräkningar, inte mer än hälften av den amerikanska. Detta förhållande gäller i ännu större utsträckning jordbruket. I början av 50 -talet var produktiviteten inom det ryska jordbruket inte ens femtedelen av produktiviteten i det amerikanska jordbruket (a.a. sid 198-199). Trots att "statsbourgeoisien" gång på gång strävat efter att radikalt höja levnadsstandarden och förbättra kvalitén på konsumtionsvarorna, eftersom detta är en av förutsättningarna för att höja produktiviteten, står man fortfarande idag och stampar på i stort sett samma fläck.

Att mot bakgrund av detta hävda att den sovjetiska "statsbourgeoisien" skulle vara en kollektiv ägare av produktionsmedlen, dvs en ekonomiskt härskande klass, verkar därför inte särskilt rimligt. Inte heller är det rimligt att se denna klass som en "statsmonopolistisk bourgeoisie". Detta skulle ju förutsätta att den kunde basera sitt ekonomiska klassherravälde på sådana drivkrafter som arbetade i linje med syftet att höja den samhälleliga merprodukten, dvs att företagsledarna verkligen strävade efter att maximera detta samhälleliga överskott. Detta är uppenbar-

ligen inte fallet, utan företagsledarna verkar vägledas av helt andra intressen (att maximera sin egen bonus etc).

Det är därför inte heller riktigt att tolka den tendens till större inflytande som företagsledarna fått i och med de ekonomiska reformerna så att den ”statsmonopolistiska bourgeoisin” blir ”allt mindre intresserad av den direkta produktionen eller förvaltande” och att tendensen är att de ”precis som finanskapitalet i de västkapitalistiska länderna i allt större utsträckning blir parasitära kupongklippare”. (Lundgren, sid 49). De utökade befogenheter som företagsledarna fått, bl a när det gäller att använda den redovisade vinsten, är ett sätt att få företagsledarna att inte enbart se till sina egna intressen. Jämför detta med situationen i de kapitalistiska länderna, där intressegemenskapen mellan företagsledarna och finanskapitalet är så gott som fullständig. Att finanskapitalet kan övergå till att ”klippa kuponger” beror just på att de vet att företagsledarna ändå företräder deras intressen eftersom de, genom konkurrensen tvingas till detta.

I Sovjet däremot är det snarare frågan om att ”statsbourgeoisin” genom att ge företagsledarna ökade befogenheter försöker skapa betingelserna för en sådan intressegemenskap, något som de ännu inte har lyckats med. Frågan är då varför de inte har lyckats. En sådan fråga blir naturligtvis ytterst svår, för att inte säga omöjlig att besvara, om man exempelvis som Lundgren utgår från att ”samtliga produktionsförhållanden är kapitalistiska”. Lundgren motsäger sig emellertid själv i denna fråga när han påpekar att företagsledare enligt sovjetisk lag fortfarande inte kan genomföra avskedanden ”hur som helst”. Han citerar också en ryk direktör som påpekat att ”vi har till uppgift att sköta företaget så rationellt som möjligt och att redovisa största möjliga vinst. Men vi får inte fritt förfoga över arbetskraften”. (a.a. sid 48)

Detta är naturligtvis ett oerhört väsentligt påpekande, och tyder på att produktionsförhållandena inte i alla avseenden kan vara kapitalistiska, utan att det fortfarande existerar socialistiska element. Detta förhållande gör dock Lundgren sitt bästa för att förtiga i inledningen av broschyren, när han tar upp frågan om avskedanden av arbetare. Lundgren anför där ett antal exempel från sovjetiska tidningar, som fördömer olagliga avskedanden av arbetare. Lundgren vill därmed visa att arbetare avskedas. Men det intressanta med dessa artiklar, som Lundgren inte tar upp är ju att man i artiklarna just fördömer sådana avskedanden som pekar på något annat och mycket viktigare, nämligen just att direktörerna inte kan fritt förfoga över arbetskraften.

Varför skulle annars, som Lundgren själv påpekar, 400 arbetare på en ort ”börjat processa mot lagstridiga avskedanden”. (Lundgren, sid 8). I Sverige avskedas varje år mer än 300 000 arbetare vid nedläggningar och rationaliseringar. När började svenska tidningar lägga sig i företagets rätt att ”fritt anställa och avskeda”? Hur många av dessa 300 000 arbetare för sin sak vidare till domstol och kräver att bli återanställda? Denna inskränkning av företagsledarnas befogenheter finns fastslagen redan i 1922 års arbetslagstiftning och den återkommer även i den nya arbetslagstiftningen från 1970, dvs efter den ekonomiska reformens genomförande. Enligt denna lagstiftning har också fackföreningen på lokal företagsnivå, vetorätt mot avskedanden. Dessutom kan arbetarna överklaga avskedanden till domstol, den rätt som de tydligen fortfarande utnyttjar. (Lane sid 318; Conquest, sid.15-39; Brown)

Lundgrens brist på perspektiv i denna fråga avslöjas ännu tydligare i avsnittet om arbetslösheten i Sovjet. Lundgren redovisar rapporter enligt vilken andelen av arbetslösa befolkningen som inte är sysselsatt är så hög som 6-7% även i sådana delar som Moskva och Leningrad” (a. a. sid 58). Jämför man dessa siffror med Sverige, det land som sägs ha den högsta ”fulla sysselsättningen” visar det sig att motsvarande andel här uppgår till 35-40 %, dvs sex gånger mer än i Sovjet. Skillnaden förklaras främst av att kvinnorna i Sovjet, till skillnad mot det kapitalistiska Sverige,

inte utgör en arbetskraftsreserv. En annan viktig skillnad är också att man i Sovjet inte använder invandrare som en reservarmé.

Det är ju denna dolda reservarmé som under efterkrigstiden har utgjort den absolut största delen av reservarmén i de utvecklade kapitalistiska länderna, och därmed skapat myten om att kapitalismen kan garantera ”full sysselsättning”. Den lagliga inskränkningen av rätten att fritt förfoga över arbetskraften i Sovjet är därför inte bara en formell, juridiskt rätt, den avspeglar också existensen av vissa socialistiska förhållanden på, produktionsförhållandenas nivå. Till skillnad mot ett kapitalistiskt samhälle är arbetarklassen tydligen inte helt åtskild från produktionsmedlen. Arbetskraften är inte fullt ut en vara, som köps och säljs på marknaden. Allt detta pekar på att det sovjetiska samhället fortfarande är av övergångskaraktär, och att restaurerandet av kapitalismen ännu inte är fullbordad.

Detta förklarar också ett annat viktigt förhållande i Sovjetunionen, nämligen att den dominerande formen för tilläggnelsen av merarbetet, inte, som i ett kapitalistiskt samhälle, är av ekonomisk art. I ett kapitalistiskt samhälle tvingas arbetaren, p g a att han varken äger eller besitter produktionsmedel, att sälja sin arbetskraft. Resultatet av detta blir att kapitalisten kan tillägna sig dennes merarbete i form av *mervärde*. I Sovjetunionen, där företagsledarna inte kan fritt förfoga över arbetskraften, är dessa ekonomiska former inte tillräckliga för att pressa fram ett merarbete. Tvärtom tvingas ”statsbourgeoisin” använda sig av en rad utomekonomiska former (arbetsbok, ”socialistisk tävlan” etc)

När man betraktar närvaron av sådana ”utomekonomiska former” i Sovjetunionen är det viktigt att man noga särskiljer den från den fascistiska statens reglering av ekonomin. Den fascistiska statens ideologiska och repressiva ingripanden mot arbetarklassen hade framför allt till syfte att öka den kapitalistiska exploateringen av arbetarklassen, att öka mervärdet, utöver den utsagningsgrad, som var möjlig att uppnå med rent ”ekonomiska” medel.

I det sovjetiska fallet förhåller det sig precis tvärtom. I och med att ”statsbourgeoisin” i stor utsträckning saknar möjligheterna att basera tilläggnandet av merarbete genom rent ekonomiska medel, tvingas man tillgripa ideologiska och politiska former för att säkra ett sådant merarbete överhuvudtaget.

Vi kan nu också förstå bakgrunden till att man tillgriper de ekonomiska reformerna. Vad man är ute efter är inte i första hand att öka utsagningsgraden *utöver* den som är normal för de kapitalistiska länderna utan snarare att söka närma sig denna nivå. Det är detta som är den egentliga innebörden i tesen om ”fredlig tävlan”, som Chrustjov lanserade vid mitten av 50-talet. I och med att den politik som Stalin företrädde, att bygga tilläggnandet av merarbete på i huvudsak ideologiska och politiska medel, i början av 50-talet framstod som helt oframkomlig — den ledde ju till en ideologisk förstelning och en allt kraftigare repression — har den sovjetiska ”statsbourgeoisin” nu övergett denna politik och man strävar nu i stället efter att på sikt övergå till ett system som bygger på i huvudsak ekonomiska medel.

Vi ser således att talet om att kapitalismen redan är återupprättad i Sovjetunionen helt saknar grund. Vad det är frågan om är i stället ett samhälle som är i färd med att restaurera kapitalismen, ett samhälle som innehåller vissa kapitalistiska element, men också fortfarande behåller en del socialistiska element. Det är således ett *övergångssamhälle på väg mot kapitalism och inte ett kapitalistiskt samhälle*. Samtidigt är det emellertid uppenbart att den sovjetiska staten inte är en ”arbetarstat” eller en ”proletär diktatur”. Den politiska makten ligger i händerna på en annan klass, som vi har kallat en ”statsbourgeoisie”. Denna statsbourgeoisie är en klass i den meningen att den har en bestämd ställning i produktionsprocessen, en ställning som tilldelar den den

avgörande kontrollen över produktionsmedlen, men inte ägandet i ekonomisk mening. *På grundval av denna kontroll blir denna klass en politiskt härskande klass, utan att dock samtidigt vara en ekonomiskt härskande klass.*

Det är också uppenbart att grundvalarna för denna politiskt härskande klass är betydligt osäkrare, än grundvalen för en ekonomiskt härskande klass. Dels blir säkrandet av ett samhälleligt merarbete betydligt svårare i frånvaro av de drivkrafter som borgarklassen i de kapitalistiska länderna baserar sitt ekonomiska herravälde på. Dels ställs den hela tiden inför problemet att legitimera varje steg som tas i riktning mot ett återskapande av betingelserna för ett sådant ekonomiskt klassherravälde. För att kunna gå över från politiska och ideologiska medel till rent ekonomiska medel krävs att arbetsproduktiviteten redan har nått en sådan nivå att arbetarklassen kommer att acceptera vad detta innebär i fråga om ökad hets, otrygghet etc. i utbyte mot en väsentligt höjd levnadsstandard. Problemet för "statsbourgeoisien" är att det åtminstone i Sovjetunionen verkar omöjligt att lösa denna motsättning inom ramen för systemet självt. Det är mot denna bakgrund man skall se att Sovjetunionen nu har vänt sig till väst för att be den europeiska borgarklassen om hjälp.

"Socialimperialismen"

Vi kan nu också lättare se det grundlösa i tesen om de två "supermakterna". Enligt supermaktsideologin" har Sovjetunionen alltmer kommit att växa fram som den ledande "imperialistiska" makter vid sidan av USA-imperialismen. Denna imperialism, menar man kommer till uttryck i förhållandet till det övriga Östeuropa, till tredje världen och till Västeuropa. Låt oss börja med det sist-nämnda påståendet, eftersom det politiskt verkar leda till de allvarligaste konsekvenserna. Tesen om att EG bör stärkas, stödet till de reaktionära revanschistiska högerpartierna i bl a Tyskland och Frankrike och stödet till fosterlandsförsvaret.

När det gäller Sovjets förhållande till Västeuropa borde man inte behöva spilla många ord. Ett av kännetecknen på en imperialistisk stat är ju, enligt Lenin, att den söker säkra tillgången på råvaror, marknader och billig arbetskraft och att den söker placeringsobjekt för sitt kapitalöverskott. Ser man på förhållandet mellan Sovjet och Västeuropa förhåller det: sig ju i själva verket precis tvärtom. Det är Västeuropa som är ute efter en ny marknad. Det är Västeuropa som exporterar modern teknologi och som bygger upp hela fabriker i Sovjetunionen.

Utöver dessa specifikt kapitalistiska former för imperialism talar man ibland också om "kommersiell imperialism", dvs ojämnt handelsutbyte. Efter andra världskriget har exempelvis u-länderna på detta sätt tvingats sälja sina råvaror till världsmarknadspriser som gett de imperialistiska staterna stora profiter. Ser man på Sovjets handel med väst är det uppenbart att vad Sovjet kan erbjuda i utbyte mot konsumtionsvaror och modern teknologi just är råvaror. Sovjet och även Östeuropa har stora naturtillgångar som man inte förmår exploatera p g a de jättelika kapitalinvesteringar detta skulle kräva. Därför har man nu också vänt sig till Västeuropa och Japan och erbjudit borgarklassen i dessa länder koncessioner för att utvinna dessa fyndigheter. Sovjetunionen ber om stora lån för att utvinna olja och naturgas och bygga stora pipelines, som kan transportera rysk naturgas och olja till Västeuropa och Japan.

Om således den sovjetiska industrin tillverkar så urusla konsumtionsvaror att man inte kan konkurrera med dessa på den västeuropeiska marknaden. Om den sovjetiska industrin är så teknologiskt efterbliven att man måste importera hela fabriker från väst. Om Sovjets kapitalöverskott är så litet att man inte har råd att utvinna sina egna naturrikedomar, hur kan då någon inbilla sig att Sovjet skulle kunna utgöra ett hot mot Västeuropa än mera en konkurrent till västvärldens teknologiskt, ekonomiskt och militärt ledande stormakt, USA. Ett land som har

militärbaser, krigsflottor och ubåtar och jättebombplan runt praktiskt taget hela Sovjetunionen. Ett land vars kärnvapensystem är mångdubbelt överlägset Sovjets. Ett land som har penetrerat hela Västeuropa med kapital, konsumtionsvaror, teknologi, trupper och vapen.

Sovjet är också väl medveten om sin underlägsenhet. Det är påfallande hur undfallande Sovjet har agerat i alla tillspetsade situationer. Ta Koreakrisen när man inte ens vågade skicka egna trupper, utan lät kineserna bära hela bördan. Ta Genèveförhandlingarna om Vietnam 1954 och de lama protesterna mot att USA vägrade underteckna detta avtal och i stället började skicka egna trupper för att ersätta fransmännen. Ta Kuba-krisen 1962, junikriget 1967, oktoberkriget 1973 och Cypernkriget 1974. Jämför också hur kraftlöst man agerade i Berlinfrågan, hur undfallande man varit mot USA's upptrappningar av Vietnamkriget i slutet av 60-talet. Jämför också hur lätt man lät sig undanmanövreras av Sadat i Egypten. I att nafs kastades 20 000 ryska rådgivare ut och dörrarna öppnades på vid gavel för amerikanskt kapital. När lät sig USA undanmanövreras lika lätt?

Sovjetunionen är således och kommer för lång tid framåt att förbli en andra rangens stormakt. Trots den storleksmässigt imponerande militära beredskapen i Warszawapaktsländerna är det uppenbart att Sovjet frivilligt aldrig skulle våga sig på en militär konfrontation med NATO än mindre med USA. Tvärtom kan man nog utgå från att Sovjet menar allvar med sina ständiga "fredskonferenser". En stabilisering och "normalisering" av förbindelserna med framför allt Västtyskland är en nödvändighet om planerna på att tillåta en västeuropeisk ekonomisk penetration av Sovjetunionen skall kunna genomföras.

För att förstå vad som bestämmer Sovjets roll i Östeuropa och tredje världen räcker det emellertid inte att konstatera detta elementära styrkeförhållande. Uppenbarligen innehåller förhållandet främst till Östeuropa vissa militära, politiska och ekonomiska aspekter, som innehåller drag av imperialism. Detta gäller också, om än i betydligt mindre utsträckning, förhållandet till tredje världen. Om vi börjar med Östeuropa visar interventionen i Ungern såväl som invasionen i Tjeckoslovakien att man betraktar länderna i Östeuropa som tillhörande sin intressesfär. Särskilt efter Tjeckoslovakien och formulerandet av Brezjnevdoktrinen är det tydligt att man inte tänker tillåta dessa länder en nationell suveränitet.

Detta förhållningssätt gentemot Östeuropa grundlades historiskt efter andra världskriget och motiverades då med i huvudsak militärpolitiska överväganden. Efter hand har det emellertid blivit allt tydligare, att man också försöker utnyttja dessa länders beroende ställning, för att nå vissa ekonomiska fördelar. Teorin om den "socialistiska arbetsfördelningen" syftar klart till att även i fortsättningen göra dessa länder ekonomiskt beroende av Sovjet, framför allt när det gäller tung industri. Det är ju framför allt detta Albanien vände sig emot och även Rumänien har tvingats avstyra projekt, som skulle ge Sovjet alla fördelar.

Att detta ekonomiska beroende idag skulle vara ett etablerat faktum motsägs dock av SKP's eget faktamaterial. Lundgren citerar exempelvis en artikel, där Sovjet medger att man importerar $\frac{3}{4}$ av alla maskiner och annan industriell utrustning från de övriga Comeconländerna och att denna import ökat med 40 gånger i förhållande till 1949. I samma artikel säger man också att "importen av vissa tekniska produkter från de övriga CMEA-länderna har hjälpt OSS att öka utvecklingstakten i sådana branscher i den sovjetiska ekonomin som den kemiska, metallurgiska, matvaru- och byggnadsmaterialindustrin, liksom sjö- och rälstransportindustrierna" (Lundgren sid 76). Detta pekar knappast på att Sovjet skulle ha gjort de andra Comeconländerna teknologiskt beroende, genom att monopolisera tillverkningen inom den tunga industrin.

Däremot verkar Sovjet sträva efter att ”ta igen” de förluster man gör i importen av kapital och exporten av råvaror till väst, genom att sälja samma råvaror till Östeuropa till betydligt högre priser. Som exempel kan nämnas att priset på järnmalm som såldes till Tjeckoslovakien var nästan dubbelt så högt som priset på den järnmalm som såldes till Storbritannien: Samtidigt betalar dock Sovjet priser som överstiger världsmarknadens för sin import av maskiner från Östeuropa. Man måste således, när man bedömer handelsutbytet ta hänsyn till handeln i sin helhet,

Eftersom priserna generellt är högre än på världsmarknaden, säger dessa råvarupriser inte särskilt mycket. Dessutom har på senare år Sovjets försäljningspris för ex. olja varit lägre i förhållande till Östeuropa pga att priserna regleras av planen och därför inte direkt är beroende av svängningarna på världsmarknaden. Här verkar dock en omsvängning ha ägt rum de senaste åren. Sovjet har, efter hårt motstånd, höjt priset på olja med närmare 25 % vilket redan ställt till svårigheter för den östeuropeiska ekonomin (se ex. *DN* 17/3 -75).

När det gäller förhållandet till tredje världen, är detta förhållande mer komplicerat. Man kan till en början slå fast att de ekonomiska intressen Sovjet eventuellt har i tredje världen, i vilket fall som helst inte motsvaras av ett politiskt och militärt inflytande ens i närheten av USA's nivå. Det finns inga exempel på att man skickat trupper för att försvara sovjetiska ekonomiska intressen. Man har inte slagit ner befrielse rörelser som hotat nationalisera sovjetisk industri. Man har inte upprättat fascist- och militärdiktaturer för att garantera marknader och kontroll över råvarukällor. Det grundläggande för Sovjets politiska och militära roll i förhållande till tredje världen är i stället dess tvetydiga stöd till de nationella frigörelsesträvandena. Man har exempelvis hela tiden gett materiellt stöd åt befrielse rörelserna i Indokina, Afrika och Mellanöstern.

Detta stöd har dock inte varit huvudsidan i Sovjets förhållande till de underutvecklade länderna. I linje med sin strategi och fredlig tävlan och fredlig samexistens har man inte velat ge befrielse rörelserna ett konsekvent stöd, med motiveringen att det skulle ställt Sovjet i frontalkonfrontation med USA. I stället har man sökt förmå befrielse rörelserna att gå med på långtgående kompromisser med fienden, kompromisser som i exempelvis Mellanöstern skulle leda till en total likvidation av befrielse rörelsen och för lång tid ta udden av de revolutionära strömningarna i arabvärlden. I linje med denna politik har man också sedan början av 50-talet satsat på antiimperialistiska rörelser och regimer som inte överskridit de nationella och demokratiska ramarna i enlighet med teorin om ”icke-kapitalistisk utveckling”.

Denna tendens till att satsa på de länder som är beslutna att genomföra en självständig kapitalistisk utveckling som inte hämmas av beroendet till USA-imperialismen, förklaras främst av de uppenbara politiska fördelar detta skulle nedföra för Sovjet att kunna tränga undan USA-imperialismen politiskt och ekonomiskt från viktiga områden i världen. Samtidigt är det emellertid också klart att Sovjet, särskilt på senare tid, även försökt dra ekonomiska fördelar av samarbetet med länderna i tredje världen. I vissa fall har man försökt pracka på dessa länder maskiner av känd sovjetisk kvalité som man kunnat undvara utan alltför tungt samvete, pga att de varit näst intill oanvändbara. Castro har exempelvis kritiserat Sovjets försök att pracka på Cuba ”gammalt förlegat skrot”. I andra fall har man, i likhet med det östeuropeiska fallet, försökt kompensera sig för sina förluster på export av råvaror till väst, genom att ta högre priser av de underutvecklade länderna.

För att förstå Sovjets ekonomiska förbindelser med den tredje världen, är det dock viktigt att ha klart för sig en sak. Sovjet kan på intet sätt *konkurrera* med USA, Västeuropa eller Japan, när det gäller export av konsumtionsvaror eller export av maskiner vare sig med avseende på kvalité eller priser. När Sovjet därför erbjuder lån till U-länder för att bygga upp fabriker m m måste Sovjet

erbjuda dessa lån till betydligt lägre ränta än vad de kapitalistiska företagen är beredda att gå med på. Som exempel kan vi ta Indien, som under 60-talet blivit en av de främsta mottagarna av sovjetiskt ”bistånd” (Egypten är det andra stora ”biståndslandet” utanför det ”socialistiska blocket”), vilka betalar 2,5 procent i ränta på de sovjetiska lånen. Till skillnad mot kapitalistiska investeringar kräver man inte att få ta del av vinsten, Äganderätten till investeringarna övergår helt till mottagarlandet när projektet är avslutat och Sovjet utbildar också personal som helt och hållet skall kunna ta över fabriker (Jönsson, 335). Man kan också konstatera att Sovjets totala ”bistånd” är betydligt lägre än USA's ”u-hjälp”. 1970 var USA's U-hjälp exempelvis 10 gånger större än Sovjets (a.a. sid 330).

Sovjets motiv att exportera kapital till tredje världen är därför knappast jämförbar med ex vis USA's. Att man ger lån på sådana förhållandevis blygsamma villkor beror inte, som i USA's fall på att man genom en kraftig utsugning av den egna arbetarklassen, uppnått ett sådant kapitalöverskott att man inte kan finna lönsam avkastning inom landet. Snarare är det så att man via dessa lån binder mottagarländerna att köpa sovjetiska maskiner till priser som långt överstiger deras värde på världsmarknaden. Detta innebär dock inte i och för sig att dt skulle vara frågan om ”överpriser”, dvs priser som överstiger värdet. Snarare är det nog så att de sovjetiska maskinerna knappast är säljbara på världsmarknaden, annat än för priser som långt understiger det värde, som är nedlagt på dem,

Frågan om mottagarländerna ”förlorar” på detta måste naturligtvis delvis ställas i relation till alternativet, att ta lån från USA-imperialismen till betydligt högre räntor, att USA förbehåller sig rätten att ta hem vinsterna, att man behåller äganderätten och/eller den teknologiska kontrollen över produktionen etc. Att t. ex Indien tycks föredra ”biståndet” från Sovjet framför traditionell imperialistisk u-hjälp, trots de höga kostnader detta i vissa fall kan föra med sig (jfr stålverket i Bokaro) pekar på att det sovjetiska alternativet kan vara bättre alternativ. Det bästa alternativet är naturligtvis en helt självständig utveckling, men detta förutsätter ju en revolutionär omdaning av samhället, vilket den indiska bourgeoisien inte är särskilt intresserad av.

Oavsett hur det förhåller sig med den saken, är det uppenbart att tesen om Sovjet som en imperialistisk stat, i den mening som Lenin använde begreppet, dvs i betydelsen ”kapitalistisk imperialism” knappast kan beskriva Sovjets förhållande till U-länderna, än mindre dess förhållande till Västeuropa och USA. De ekonomiska problem som den sovjetiska staten står inför, och som den delvis söker lösa genom sin utrikeshandel och sitt ”bistånd” är av en helt annan art än de problem som de västeuropeiska staterna står inför. Detta innebär naturligtvis inte att man försvarar Sovjets handlande, att man finner det rimligt att Sovjet skjuter över sina skulder till väst på u-länderna och att man prackar på den gammalt utslitit skrot”. Däremot kan det ju vara av ett visst värde, åtminstone om man är marxist, att man förmår skilja mellan olika typer av utsugning och att man tänker sig för både en och två gånger innan man tar begreppen ”imperialism” och ”fascism” i sin mun.

Politiska slutsatser

Jag skall som avslutning ta upp några av de viktigaste politiska skiljelinjerna mellan Förbundet Kommunist och den övriga vänstern när det gäller synen på Sovjetunionen. Jag skall främst ta upp tre frågeställningar. För det första frågan om perspektivet på den utveckling som idag äger rum i Sovjetunionen. Är det frågan om en utveckling mot kapitalism, som vi hävdar, eller kan utvecklingen bara gå i motsatt riktning, fram till en politisk revolution mot ”byråkratin” som trotskisterna hävdar? Är det vidare frågan om en accelererad utveckling mot kapitalismen eller rör det sig om en långsam och motsägelsefull process där dock *huvudtendensen* är ett återupprättande av kapitalismen?

För det andra frågan om perspektivet för den revolutionära kampen i Sovjetunionen. Är det frågan om en väpnad kamp mot ”byråkratin” och den härskande klassen eller är det, som trotskisterna hävdar, frågan om en sönderfallsprocess inom ”byråkratin” som accentueras av massornas missnöje och slutligen leder till ett återupprättande av sovjetdemokratien? Är det frågan om en demokratisering av det sovjetiska samhället?

För det tredje frågan om skillnaderna mellan Sovjet och Kina. Jag skall här främst ta upp den trotskistiska synen, som *jämställer* Sovjet och Kina, eftersom kritiken av SKP:s syn på Kina finns redovisad i FK:s Kinabok. Jag kommer att ta upp tre viktiga punkter. För det första frågan om det råder arbetarmakt i Kina idag. Finns det en *kvalitativ* skillnad mellan Sovjet och Kina i detta avseende eller är båda ”degenererade arbetarstater”? För det andra frågan om kulturrevolutionens innebörd. Var det frågan om en djupgående massrörelse som utvidgade arbetarmakten och förde Kina ett viktigt steg närmare socialismen eller var det bara frågan om en intern maktkamp inom ”byråkratin” som Fjärde Internationalen hävdar? För det tredje frågan om Kinas utrikespolitik. Finns det några avgörande skillnader mellan Sovjets och Kinas utrikespolitik eller är det i båda fall frågan om en ”kontrarevolutionär” politik som står i direkt motsättning mot världsrevolutionens intressen?

Vart går Sovjetunionen

I de diskussioner om Sovjets möjliga utvecklingsvägar som formulerades av Trotskij på 30-talet, ställde denne upp två alternativ: Antingen skulle kapitalismen återupprättas eller också skulle sovjetdemokratien återuppstå och garantera en vidareutveckling mot socialismen. Avgörande för vilken utveckling som Sovjet de facto skulle få var utgången av andra världskriget. Om revolutionen skulle sprida sig till de utvecklade länderna i väst skulle socialismen i Sovjet vara räddad. I annat fall var risken stor att den stalinistiska ”arbetarstaten” utvecklades tillbaka till kapitalism eller till en ny form av utsugarsamhälle (Trotskij 2, sid 41).

Trotskij trodde obönhörligen på det första alternativet och detta var också grundvalen för etablerandet av Fjärde Internationalen 1938. I samband med Münchenkrisen samma år spådde Trotskij att ”varje ny dag” i det kommande kriget skulle arbeta till Fjärde Internationalens fördel: ”De ... första krigsmånaderna kommer chauvinismens stanker att väcka arbetarmassorna till häftig opposition. Dess första offer kommer att bli fascismen och Andra och Tredje Internationalernas partier. Deras sammanbrott kommer att bli den ofrånkomliga förutsättningen för en öppet revolutionär rörelse ... ledd ... av Fjärde Internationalen.” (Deutscher 2, sid 427)

Om således Trotskijs realism lämnar mycket i övrigt att önska, finns det en hel del sanning i det sätt på vilket problemet formulerades. I och med att revolutionen i de utvecklade länderna i väst i stort sett uteblev efter andra världskriget försvann möjligheterna att via det revolutionära proletariatet i väst vända styrkeförhållandena i Sovjet till arbetarklassens fördel. Den instabila

politiska dominans som "statsbourgeoisin" hade under 30- och 40-talen omvandlades nu till ett politiskt betydligt mer stabilare herravälde i och med att det omedelbara hotet från imperialismen inte var lika övergående tack vare de förändrade styrkeförhållandena på världsnivå. Därmed kunde den sovjetiska "statsbourgeoisin" börja ta itu med de ekonomiska problemen för att säkra sitt klassherravälde gentemot den sovjetiska arbetarklassen och på sikt ta upp en "ekonomisk tävlan" med den dominerande imperialistmakten, USA.

Det är således dessa förändrade styrkeförhållanden som utgör bakgrunden till den sovjetiska revisionismen (teserna om "fredlig samlevnad", "fredlig tävlan", "fredlig övergång till socialismen"). I och med att det omedelbara politiska hotet mot Sovjets existens inte längre förelåg, hade man inte längre användning för en revolutionär arbetarrörelse i väst för att försvara "socialismen i ett land". Tvärtom blev en sådan arbetarrörelse en black om foten för denna stärkta "statsbourgeoisie". Redan 1943, då utgången av kriget började klarna, upplöses officiellt Tredje Internationalen. Åren efter kriget präglas av en hejdlös reformistisk urartning av de västeuropeiska kommunistiska partierna.

Det "kalla krigets" utbrott 1947 medför en tillfällig broms på dessa strävanden, men i och med att det huvudsakligen är avsett att krossa resterna av det revolutionära inflytandet i väst, snarare än att riktas mot Sovjet som sådant (ett direkt angrepp på Sovjet var alldeles för riskabelt under de nya styrkeförhållandena, för att sådana planer skulle kunna vinna något gehör) ändrar det "kalla kriget" Sovjets hållning endast såtillvida att Sovjets inflytande över de östeuropeiska staterna formaliseras i bildandet av Kominform där endast de två största västeuropeiska kommunistpartierna, det italienska och det franska deltar. Däremot innebar det "kalla kriget" inte att revisionismen inom de västeuropeiska partierna hejdas och att man söker återupprätta en revolutionär rörelse. I och med att den revolutionära inriktningen hos de västeuropeiska partierna för en lång period, alltsedan nederlagen i början av 20-talet, varit direkt beroende av uppknytningen till försvaret av Sovjetunionen och av Sovjets direkta kontroll, faller nu med dessa de viktigaste grundvalarna för partiernas revolutionära ideologi och dörrarna öppnas för en reformistisk utveckling (Se Horowitz och Jerner 2).

Den här inriktningen var således i stort sett fastslagen när delar av stalinismen (säkerhetspolisens oinskränkta makt, arbetslägren etc.) upplöstes efter Stalins död. I den politiska förvirring och kris som följde på upplösningen av den extrema repressionen kunde arbetarklassen och bönderna tilltvinga sig vissa ekonomiska eftergifter. I vissa länder, främst Ungern och Polen, tog sig det spontana missnöjet mot den stalinistiska "byråkratin" uttryck i en omfattande politisk rörelse inom arbetarklassen. I Sovjet, där arbetarklassen var mer kuvad och "byråkratin" starkare, nådde det spontana missnöjet aldrig utöver enstaka protestaktioner och strejker. Den sovjetiska "statsbourgeoisins" maktställning var aldrig hotad och man kunde styrka fortsätta på den väg som på längre sikt skulle innebära ett återupprättande av kapitalismen.

När emellertid Fjärde Internationalen analyserade situationen 1957 drog man en helt annan slutsats av de förändrade styrkeförhållandena. I stället för att se att Sovjets stärkte position och USA:s neutralisering av den revolutionära arbetarrörelsen i Europa öppnade vägen för en definitiv utveckling mot kapitalismen, drog man i stället slutsatsen att kapitalismen tilldelats så kraftiga slag att dess återupprättande i Sovjetunionen inte längre var möjlig. I stället talade allt för en politisk revolution i Sovjet:

"Kapitalismen har försvagats avsevärt i världsskala. Därigenom har fruktan för kapitalismens restaurering minskat i Sovjetunionen. Arbetarklassen har övergivit sin passiva attityd. Den 'tolererar' inte längre den ohederlige väktaren. Tvärtom: den jagar honom alltmer, förklarar honom krig både i

fabrikerna och på principens områden, tvingar honom att uppträda hövligare och förbereder sig att ta ifrån honom makten” (Germain 2, sid.41).

Utvecklingen mot en politisk revolution i Sovjetunionen förklaras också med att arbetarklassens kvantitativa tillväxt och den höjda levnadsstandarden skulle göra den allt mer revolutionär och beredd att ta upp kampen:

”Trotskij förutsåg alltid att bevarandet av de produktionsförhållanden som Oktoberrevolutionen gav upphov till, till sist skulle skapa objektiva förhållanden som skulle underlätta störtandet av den byråkratiska diktaturen...det är just vad som har hänt. Framför allt är det proletarietets numeriska styrka och specifika vikt, dess förbättrade levnadsvillkor, dess fortskridande befrielse från fattigdomens värsta slaveri, breddningen av dess politiska horisont, dess behov som växer i snabbare takt än den varumängd som byråkratin tilldelar det – det är framför allt detta övergripande resultat av Sovjetunionens ekonomiska och kulturella framsteg som gör att klockan nu klämtar för den byråkratiska diktaturen” (a.a. sid.40-41).

Nu visade det sig emellertid att den ökade levnadsstandarden, tvärtom mot vad Fjärde Internationalen hävdade, inte alls ledde till en ”breddning” av arbetarklassens politiska horisont, utan att den ryska arbetarklassen i stället mer intresserade sig för att utnyttja de möjligheter att individuellt höja sin levnadsstandard som den sovjetiska ”statsbourgeoisin” erbjöd den. Detta erkänns också i den efterhandsbedömning som gjordes på Fjärde Internationalens 9:e världskongress 1969 där man talar om ”denna utdragna politiska apati och den förnyade stabiliteten hos arbetarstaterna byråkratiska regimer under nästan ett decennium efter de våldsamma skakningarna 1952-1957” (*Fjärde Internationalen 2*,sid.12). Redan i nästa andetag talar man dock om att ”en rad faktorer börjat underminera de byråkratiska regimernas relativa stabilitet” och lite längre fram om en ”successivt vaknande massaktivitet i de byråkratiskt degenererade arbetarstaterna” (a.a. sid.15).

Man står således i huvudsak fast vid analysen från 1957. Tittar man lite närmare efter vilka dessa ”faktorer” är som man talar om visar det sig i själva verket vara de ”liberala reformerna” som ”skapar en ’atmosfär som är gynnsam för återupplivandet av arbetarnas initiativ och politiska aktivitet” (a.a. sid.13). Att motsättningarna mellan ”liberaler” och ”konservativa” stalinister i vissa fall (främst Tjeckoslovakien) lett till ett visst politiskt uppsving inom arbetarklassen skall naturligtvis inte förnekas. Att emellertid av detta dra slutsatsen att de ”ekonomiska reformerna” stärkt arbetarklassen i Sovjetunionen och försvagat utvecklingen mot kapitalism är naturligtvis att ställa saker och ting på huvudet.

Tvärtom var de ”ekonomiska reformerna” ett led i ”statsbourgeoisins” strävan att stärka sitt klassherravälde nationellt och internationellt. För detta krävdes främst en ökning av produktiviteten vilket i sin tur förutsatte en kraftigt ökad levnadsstandard. Det visade sig emellertid redan mot slutet av 50-talet och början av 60-talet att en väsentlig ökning av levnadsstandarden inte var möjlig inom ramen för en administrativ centraliserad kontroll och att enda utvägen för den sovjetiska ”statsbourgeoisin”, om man skulle öka produktiviteten och levnadsstandarden, blev att succesivt avveckla denna kontroll och i stället i allt större utsträckning söka förlita sig på kapitalistiska drivkrafter. Det är detta som är bakgrunden till de ekonomiska reformerna 1965. Som Bo Gustavsson visar i sin inledning till ”Socialkapitalismen” var det framför allt stagnationen inom jordbruket och disproportionen mellan tung och lätt industri som förklarar svårigheterna att höja levnadsstandarden i den takt som var nödvändig. I och med detta sjönk tillväxttakten i hela ekonomin. Som Gustavsson också mycket riktigt påpekar berodde stagnationen inom jordbruket främst på det motstånd mot den sovjetiska regimen som ”revolutionen från ovan”, de obligatoriska leveranserna, den hårda beskattningen och de låga inköspriserna på jordbruksprodukter skapade bland de ryska bönderna. Detta ledde bl.a. till att

kolchosbönderna ägnade huvuddelen av sitt arbete åt sina privata jordtäppor eftersom arbetet på den kollektiva egendomen inte på långt när räckte för att upprätthålla livhanken.

Efter Stalins död försökte man häva denna stagnation genom att höja inköspriserna på jordbruksprodukter, sänka de obligatoriska leveranserna och legalisera försäljningen av överskottet från kolchozerna och de privata jordtäpporna på den fria marknaden. Detta har emellertid lett till att bönderna gått över från den ur deras synvinkel ”olönsamma” produktionen av spannmål m m till att producera grönsaker och animalier för den fria marknaden. Detta har i sin tur lett till att den samhälleligt nödvändiga produktionen av spannmål tenderat att ytterligare stagnera, samtidigt som produktionen av animalier och grönsaker i allt större utsträckning sker på de privata jordtäpporna, dvs i former som ur samhällelig synvinkel är rena slöseriet. Det leder bl.a. till att en arbetarfamilj tvingas spendera uppemot 60 procent av sin lön på mat.

Denna fortsatta kris på jordbruksområdet har verkat hämmande på produktivkrafternas utveckling inom industrin samtidigt som den minskade bördan på bönderna att finansiera industrins utveckling ställt större krav på arbetarklassen att öka merarbetet, för att garantera en fortsatt utvidgad reproduktion av industrin. Till detta kommer de ökade kraven på en höjd produktivitet vid en övergång till en mer intensiv utveckling, till skillnad mot en extensiv utveckling, då arbetskraftsresurserna inom jordbruket mot bakgrund av jordbrukskrisen, inte kan föras över till industrin i samma takt som tidigare.

Det är denna kris på jordbruksområdet som är en av förklaringarna till att den sovjetiska ”statsbourgeoisie” ännu inte har lyckats etablera sig som en ekonomiskt härskande klass. En annan svårighet är, som vi pekat på tidigare, motsättningarna mellan den centrala och den lokala ”statsbourgeoisin” som utgör ett hinder för en omfördelning av produktionen från tung till lätt industri.

Frågan är då om dessa problem är av tillfällig, övergående art, eller om de återspeglar mer grundläggande motsättningar i det sovjetiska samhället. Även om alla empiriska fakta pekar på att svårigheterna är av djupgående art, är naturligtvis ett sådant konstaterande ur marxistisk synvinkel otillfredsställande. För att på ett mer teoretiskt plan kunna angripa detta problem, måste vi lite noggrannare ställa oss frågan om vilken typ av övergångssamhälle är. Vad är det närmare bestämt som gör att vi i Sovjet inte har att göra med ett kapitalistiskt produktionssätt och vad är det i det sovjetiska samhället som försvårar en sådan återgång till kapitalismen?

Sovjet - ett statskapitalistiskt övergångssamhälle

Om vi börjar med begreppet *kapitalism* menar man ju med detta, som Marx visar i *Kapitalet*, ett ekonomiskt system, som för det första *bygger* på att en klass, borgarklassen, *äger* produktionsmedlen, medan en annan klass, arbetarklassen, måste sälja sin arbetskraft för att kunna överleva. När vi säger att den äger produktionsmedlen, menar vi att den fritt kan förfoga över produktionsmedlens användning. Detta innebär att om denna förfoganderätt reellt är inskränkt, genom att exempelvis privat egendom av produktionsmedel är förbjuden eller att de direkta producenterna har en besittningsrätt över produktionsmedlen, är det inte frågan om ett ägande i denna mening. För det andra menar vi med kapitalism ett ekonomiskt system vars *drivkraft* utgörs av konkurrens och profitmaximering. Detta förutsätter emellertid i sin tur ett kapitalistiskt ägande. Utan privat egendom och rätt att fritt anställa och avskeda arbetskraft kommer ett kapitalistiskt system inte att kunna överleva. Det blir ingen konkurrens mellan produktionsenheterna och därmed heller ingen samhällelig drivkraft (profitmaximering) som reglerar produktionen så att den (om än i förvriden form) fyller samhälleliga behov.

Det innebär dock inte att ett samhälle som saknar ovanstående kännetecken skulle vara socialistiskt. Med *socialism* menar vi ett ekonomiskt system där de direkta producenterna kollektivt äger och förfogar över produktionsmedlen. Detta förutsätter dock att de direkta producenterna har en reell *kontroll* över produktionsmedlens användning, inte bara att möjligheten för särskilda personer att fritt förfoga över produktionsmedlen är inskränkt. Socialism förutsätter således arbetarmakt. En sådan kollektiv kontroll från de direkta producenternas sida är också i själva verket förutsättningen för att ett samhälle, där egendomen är kollektiv, skall kunna fungera och överleva. Till skillnad mot kapitalismen finns det nämligen inom ramen för en kollektiv egendom ingen automatisk ekonomisk mekanism som garanterar att produktionen fyller samhällsbehov samma typ som konkurrensen och profitmaximeringen. I och med att privategendomen avskaffas och omvandlas till kollektiv egendom krävs en samhällsdrivkraft av ett annat slag, en *medveten* kollektiv reglering av ekonomin.

En sådan medveten kollektiv styrning av ekonomin förutsätter dock att samhällsmedlemmarnas privata intressen överensstämmer med kollektivets intressen. Inom ramen för ett kollektivt ägande är det bara en klass, vars materiella grundval och samhällsbehov är sådan att den i sig kan förena dessa intressen, nämligen arbetarklassen. Denna klass kan nämligen inte befria sig själv annat än genom att underordna särintressena under hela klassens intressen. Övriga klasser och skikt är inom ramen för ett kollektivt ägande inbördes splittrade, där var och en enbart strävar efter att tillgodose sina egna privata intressen. Det är först inom ramen för privat egendom och konkurrens som dessa klasser och skikt kan enas och där deras privata intressen överensstämmer med hela klassens intressen.

Utan en sådan medveten, kollektiv styrning, under ledning av arbetarklassen, råkar ett samhälle som avskaffat privategendomen och ersatt denna med kollektiv egendom in i ett olösligt dilemma. Å ena sidan kan det inte förlita sig på kapitalistiska drivkrafter, eftersom dessa förutsätter privategendom och konkurrens. Å andra sidan har det inte till sitt förfogande någon annan samhällsdrivkraft som garanterar att produktionen fyller samhällsbehov. För att systemet överhuvud taget skall kunna överleva krävs därför en extrem centralisering och kontroll för att hålla ihop samhällsekonomin och hålla slöseriet inom rimliga gränser.

I stället för ett övergångssamhälle som utvecklas i riktning mot socialismen och kommunismen får vi i detta fall ett övergångssamhälle som är låst i sina egna inneboende motsägelser. Ett sådant samhälle kan i längden bara utvecklas i en riktning, tillbaka till kapitalismen. För att särskilja ett sådant samhälle från den första typen kan man lämpligen tala om ett *statskapitalistiskt övergångssamhälle*. Med detta menar jag, således ett samhälle som kännetecknas av att kontrollen över produktionsmedlen utövas av en statsbourgeoisie, samtidigt som denna statsbourgeoisie inte i likhet med bourgeoisin i ett kapitalistiskt samhälle fritt kan förfoga över produktionsmedlen, och därmed inte heller kan basera sitt klassherravälde på spontana ekonomiska drivkrafter av samma typ som under kapitalismen.

Jag menar nu att Sovjetunionen lämpligen kan beskrivas just i termer av ett sådant statskapitalistiskt övergångssamhälle. I Sovjet är privat ägande av produktionsmedlen förbjuden enligt lagen. Ingen får bilda ett företag med mer än högst ett par anställda. De direkta producenterna har i vissa fall en direkt besittningsrätt till produktionsmedlen (böndernas besittningsrätt till kolchozegendomen och de privata jordtäpporna) och i andra fall är det frågan om förbud att fritt anställa och avskeda arbetare (arbetarnas rätt till arbete).

Samtidigt är det emellertid uppenbart att de direkta producenterna inte utövar kontrollen över produktionsmedlens användning. Denna kontroll utövas av ministrar och direktörer på central nivå och av direktörerna på lokal nivå. Denna kontroll är inte enbart, som exempelvis

trotskisterna menar, en avspeglning av massornas passivitet, utan den motsvaras av reella förhållanden på produktionsförhållanden nivå. Dessa reella förhållanden avspeglas också i de olika ”rättigheter” som tilldelas dessa direktörer och ministrar. Det är således frågan om ”rättigheter” som avspeglar borgerliga produktionsförhållanden, sida vid sida med ”rättigheter” som avspeglar existensen av socialistiska element.

Denna samexistens av socialistiska och kapitalistiska element, där de kapitalistiska elementen är dominerande, leder emellertid till att den sovjetiska ekonomin saknar en samhällelig drivkraft. Ställd inför detta problem har den sovjetiska statsbourgeoisin bara två alternativ för att få en fungerande ekonomi. Antingen att söka förmå arbetarklassen att öka sitt merarbete genom olika politiska och ideologiska åtgärder. Detta förutsätter dock att man bevarar förbudet mot privat egendom och att direktörernas rätt att anställa och avskeda arbetskraft även i fortsättningen är kraftigt beskuren. Eller att man kan tvinga arbetarklassen att öka sitt merarbete med ekonomiska medel. Detta förutsätter dock att man återinför kapitalistiska drivkrafter inom jordbruket och industrin, dvs att man återupptar privategendom och konkurrens.

Det är detta som förklarar motsägelsefullheten och den utdragna karaktären i övergången mot kapitalismen i Sovjetunionen. Det dröjde närmare tio år innan reformerna inom jordbruket, i och med att de stannade på halva vägen, visade sig leda till nya motsättningar och svårigheter på jordbruksområdet och därmed drev fram de skonomiska reformerna inom industrin 1965. I och med att dessa reformer emellertid inte i något grundläggande avseende kunde råda bot på de tendenser till privat tillägnelse av kollektiv egendom som den lokala statsbourgeoisin uppvisade, utan att problemen med det samhälleliga slöseriet tvärtom bestod och i vissa fall till och med skärptes, slog man sedan efter några år till bromsarna och skärpte den administrativa kontrollen uppifrån. Det visade sig omöjligt att avsevärt höja takten inom industrin så länge jordbrukskrisen verkade hämmande på höjningen av levnadsstandarden och så länge den privata tilläggnelsen på företagsnivå hämmade utvecklingen av den lätta industrin. Ställda inför detta faktum vågade man sig inte heller på att ge företagsledarna ytterligare befogenheter att anställa och avskeda arbetare, eftersom man då skulle ha avvänt sig möjligheten att utnyttja ideologiska och politiska medel för att upprätthålla merarbetet på den tidigare nivån.

Mot slutet av 60-talet övergår man därför mer och mer till en annan strategi, nämligen att genom import av kapital och modern teknologi från väst söka minska slöseriet och öka produktiviteten. För att finansiera denna kapitalimport söker man locka den västeuropeiska bourgeoisin att investera kapital i råvaruutvinning, som sedanskall kunna säljas till väst i utbytemot moderna maskiner och modern teknologi, Än så länge verkar denna strategi bara befinna sig på begynnelsestadiet. Då det politiska motståndet mot en sådan kapitlexport fortfarande är ganska stort. Dessutom är ju de sovjetiska handelsavtalen fortfarande ganska ogynnsamma för den imperialistiska bourgeoisin i förhållande till vad man skulle kunna få ut på annat håll, eftersom Sovjet i allmänhet kräver att all import skall motsvaras av en lika stor export. Detta verkar naturligtvis hämmande på handeln och kapitlexporten och den europeiska bourgeoisin avvaktar därför fortfarande i väntan på att avtalen skall bli betydligt gynnsammare för deras del.

Man kan därför anta att denna integration i den västeuropeiska ekonomin och världsmarknaden är en process på lång sikt och att den ingalunda är rätlinjig i och med att de nuvarande kristendenserna i den europeiska och amerikanska imperialismen främst yttrar sig i betalningsbalanskriser, kan man anta att om utvidgad handel med Sovjet inte kan te sig särskilt lockande, eftersom Sovjets handelsvillkor är så hårt uppknutna kring att export och import skall balansera varandra. Det är inte heller troligt att råvaruinvesteringar i Sovjet, trots den nuvarande råvarukrisen, kan utgöra ett långsiktigt alternativ för imperialismen utan att denna snarare kommer att sträva efter

att återta kontrollen över råvarukällorna i Tredje världen genom att antingen ekonomiskt och militärt knyta upp ett antal subimperialistiska stater (av typ Iran, Israel och Brasilien) eller genom direkt militär aggression. Om krisen däremot övergår i en överproduktionskris, exempelvis genom att krisen inom bilindustrin fortsätter att fördjupas, kommer saken delvis i ett annat läge. Frågan är dock om Sovjet, i ett läge av utvecklad massarbetslöshet i väst, kommer att fasthålla vid den tidigare strategin.

Att däremot motståndet mot att öka handeln är betydligt mindre i förhållande till Östeuropa är fullt klart. Dessa länder har därför bl.a. av denna anledning hunnit betydligt längre i sin restauration av kapitalismen och i en del länder, exempelvis Jugoslavien, har man till och med börjat återinföra privatkapitalism. Jugoslavien har sedan lång tid tillbaka öppnat sig för kapitalimport från väst. Den centrala planeringen inskränker sig i huvudsak till budgetplanering och ekonomin verkar att i stor utsträckning styras av marknadskrafter. Det innebär att den kontroll som arbetarna utövar lokalt är en skenkontroll. Det är inte frågan om en medveten kollektiv kontroll över ekonomin. Resultatet har blivit en växande regional obalans, stigande arbetslöshet och galopperande inflation. Inte ens i Jugoslavien är dock utvecklingen mot kapitalism helt entydig och utan motsägelser vilket ”åtstramningen” de senaste åren pekar på.

Den revolutionära kampen i Sovjetunionen

Två grundläggande frågor i varje revolutionär strategi är frågan om hur revolutionen skall genomföras och frågan om vilken typ av politiska och sociala förändringar som revolutionen syftar till. Hur har då dessa frågor besvarats när det gäller Sovjetunionen av den organisation som säger sig ha formulerat en sådan strategi, Fjärde Internationalen? Låt oss utgå från det dokument som FI publicerade 1957, och som deras ”sektion” i Sverige, RMF, låtit trycka upp på nytt under namnet ”Stalinismens nedgång och fall”. Jag utgår från att de åsikter som framfördes i detta dokument är representativa även för RMF eftersom man inte har gjort några reservationer i broschyren eller någon annan stans vad jag har kunnat finna.

I denna broschyr tar Ernest Germain (Ernest Mandel) upp två frågor rörande den ”politiska revolutionen i Sovjetunionen. För det första frågan om ”byråkratins möjliga motstånd mot massornas attacker”. Där framför Mandel följande märkliga tes: ”Byråkratin” kommer att krossas inte genom väpnad kamp utan genom att den ”bryter samman” under massornas tryck. Ett inbördeskrig mellan arbetarklassen och ”byråkratin” är därför på förhand uteslutet. Däremot är det möjligt att ett inbördeskrig kan bryta ut mellan proletariatet och de ”kontrarevolutionära” styrkorna i de fall dessa är starka. I Sovjet är dock även ett sådant inbördeskrig helt uteslutet ”på grund av att dessa styrkor fullständigt försvunnit” (Germain 2 sid. 49).

Mandel baserar sig här på ett uttalande av ”profeten” Trotskij själv, som 1933 skrev följande i denna fråga:

”Byråkratins sociala rötter finner vi, som vi vet, i proletariatet. Även om det inte ger aktivt stöd, så ’tolererar’ det åtminstone byråkratin. Om proletariatet åter blir aktivt, kommer den stalinistiska apparaten att hänga i luften. Om den försöker motsätta sig, måste den snarare tillgripa repressiva åtgärder av polisiär natur än direkt inbördeskrig. I vilket fall kommer det inte att bli ett uppror mot proletariatets diktatur, utan ett försök att skära bort en elakartad tumör från denna diktatur. Det kan inte bli ett verkligt inbördeskrig mellan den stalinistiska byråkratin och det upproriska proletariatet, utan endast mellan proletariatet och kontrarevolutionens aktiva styrkor!”.

Orsaken till att byråkratin kommer att bryta samman av sig själv under massornas tryck, beror enligt Mandel på ”byråkratins dubbla natur”. Denna byråkrati har ”aldrig definitivt har skurit av den navelsträng som band dem till proletariatet”. Vari består då denna ”navelsträng”? Mandel

refererar här till den tredjedel av SUKP's medlemmar som fortfarande är fabriksarbetare: "Även om de skulle vara stachanoviter eller förmän är de – genom själva sin livsstil – närmare arbetarna än de stora stötarna som åker omkring i sina bilar och ger sina söner tusen rubler i veckan för att få ha lite skoj." (a.a. sid. 14, 15) Denna tredjedel, bestående av arbetararistokratin och arbetarbyråkratin på lokal nivå är det led ur vilka "framtida bolsjevikiska ledare" kommer att växa fram och det är dessa arbetararistokrater och arbetarbyråkrater som enligt Mandel är garantin för att "byråkratin" kommer att "bryta samman" under massornas tryck.

Mandel menar vidare att denna teori fullständigt har bekräftats av erfarenheterna från upproret i Östtyskland 1953 och revolutionen i Polen och Ungern 1956:

"I alla dessa exempel inträffade samma sak: innan de sovjetiska militärstyrkorna intervenerade hade den "inhemska" byråkratin brutit samman utan att på allvar motsätta sig massornas aktioner. Endast en liten kärna av hemliga polisen försvarade sig. Resten av byråkratin splittrades: å ena sidan de som helt och fullt gick över till den politiska revolutionens läger ... och å andra sidan de som gömde sig eller rymde ... från revolutionen." (a.a. sid. 45, 46)

Som framgår av citatet ovan skjuter Mandel in en liten brasklapp: den sovjetiska armén. Han konstaterar att frågan i Sovjetunionen kommer att lösas "genom sovjetarméns agerande" och lovar att strax undersöka frågan", men säger strax efteråt att "vi kan redan förutsäga att Trotskijs analys troligen kommer att verifieras på ett slående sätt". Han går så raskt in på frågan om armén och visar att dess roll ökat i och med att säkerhetspolisens makt minskat. Därefter frågar Mandel sig om det finns risker för en militärdiktatur, men finner tydligen att han halkat in på fel spår och avfärdar frågan med att "en militärdiktatur är omöjlig som en stabil regeringsform för sovjetbyråkratin". Därefter kommer själva poängen Sovjetarmén hr inte längre om "bondearmé" utan en "armé av mekaniker och chaufförer"! På vilket sätt detta skulle vara en garanti mot ett inbördeskrig är en gåta, och Mandel ger oss inte mycket vägledning för att lösa den annat än vissa antydningar om att "tanken på jämlikhet" nu börjat tränga in i armén. Som exempel detta anger Mandel att de särskilda officersmässarna avskaffats. Detta må vara ett tecken på att "jämlikhetstanken" har fått ett visst fotfäste, men på vilket sätt är gemensamma matsalar en garant för att officerarna inte skall ställa sig på "byråkratins" sida när det gäller.

I själva verket har ju Mandel själv visat att den ryska armén är den yttersta garanten för den ryska statsbourgeoisins klassherravälde. Att den ryska armén ingrep mot de östeuropeiska arbetarna 1953 och 1956 och nu senast i Tjeckoslovakien 1968 visar ju bara att "statsbourgeoisins" klassherravälde i Östeuropa inte är lika stabil som den i Sovjet och att passiviteten inom den östeuropeiska arbetarklassen inte är lika utpräglad som passiviteten i den sovjetiska arbetarklassen. Däremot visar dessa exempel på intet vis att den sovjetiska statsbourgeoisin kommer att stå lika handfallen som des östeuropeiska motsvarigheten i ett likartat läge. Tvärtom kan man förutse att kampen kommer att bli ytterligt hård och bitter och att proletariatet måste räkna med att med vapen i hand krossa den sovjetiska "statsbourgeoisins" makt.

Nu skulle man i och för sig kunna tänka sig att denna analys var ett olycksfall i arbetet dvs att det var frågan om en felaktig generalisering utifrån en konkret situation. Även en hök kan ju, som Lenin träffande anmärkte om Rosa Luxemburg, ibland flyga lägre än en höna, medan en höna däremot aldrig flyger högre än en hök. Är då Mandels funderingar om den "politiska revolutionen" i slutet av 50-talet ett tillfälligt misstag? Har denna mot bakgrund av den verkliga utvecklingen i Sovjetunionen ändrat sin analys? Ingalunda. I sin broschyr "Om byråkratin" från 1969 återkommer samma eländiga analys. Till yttermera visso anför Mandel samma exempel som 12 år tidigare som bevis för sin tes, dvs DDR 1953 och Ungern 1956. Åter påpekar Mandel att "den lokala byråkratin hade bokstavligen försvunnit och endast en yttre militär intervention kunde

stoppa denna revolution". Åter påpekar Mandel att det i Sovjetunionen inte kan finnas "någon yttre faktor som kan spela denna roll" (Germain 1 sid. 47-48).

Mandel upprepar här således tesen om att den "politiska revolutionen" innebär ett sammanbrott inom byråkratin inför massornas tryck och att armén inte kommer att ingripa till stöd för den härskande klassen. Det visade sig således att vi i detta fall verkligen har att göra med en höna. Eftersom Mandel är Fjärde Internationalens ledande teoretiker undrar man förvisso hur det övriga "ledarskapet" är beskaffat. Går man vidare i texten visar det sig också att Mandel stöder sig på samma ynkliga "navelresonemang" som i texten från 1957. Vad mera är: Mandel visar klart och tydligt att *teorin om byråkratins sammanbrott i själva verket är den politiska motsvarigheten till teorin om den "degenererade arbetarstaten" och att denna politiska strategi förklarar varför man så häftigt förnekar att det skulle röra sig om en härskande klass.* Det är också av detta skäl man så noggrant skiljer mellan *politisk revolution* och *social revolution*:

"I en social revolution förändras produktionssättet och makten övergår från en social klass till en annan. I en politisk revolution förändras inte produktionssättet i någon avgörande mening och makten övergår från ett socialt skikt till ett annat inom samma sociala klass." (Germain 1, sid. 48)

Vi ser således att teorin om den "degenererade arbetarstaten" och teorin om att "byråkratin" utgör ett "härskande skikt" inom arbetarklassen i själva verket är en legitimering av en i grunden reformistisk strategi för den proletära revolutionen i Sovjetunionen. Att Trotskij ryggade tillbaka inför perspektivet av att starta ett nytt inbördeskrig i Sovjet mot bakgrund av dess utsatta läge på 30-talet är fullt förståeligt och visar att han i grund och botten ändå bevarade en viss realism för de verkliga styrkeförhållandena när det gällde Sovjetunionens internationella läge. Teorin om den "degenererade arbetarstaten" var på 30-talet en för den trotskistiska rörelsen historiskt nödvändig ideologisk kompromiss. Det visade sig också att de trotskistor som övergav denna ideologiska kompromiss raskt kom att marschera rakt ut i högerlägret. Denna teori kunde ju också nödtorftigt försvaras med utgångspunkt från tanken att revolutionens spridning till väst efter kriget skulle ändra styrkeförhållandena till det ryska proletariats fördel och möjliggöra en "fredlig" övergång till socialismen.

Att däremot i dagens läge mekaniskt upprepa denna ideologiska teori visar att FI på intet sätt är kapabla att bedöma de uppgifter som det ryska proletariats står inför än mindre att utgöra någon politisk ledning. Om det på trettioåret fortfarande fanns vissa "navelsträngar" mellan den ryska arbetarklassen och "statsbourgeoisin", vilket inte innebär att dessa "navelsträngar" i sig skulle ha varit tillräckliga för att arbetarklassen skulle ha kunnat återta makten enbart genom att bryta sin politiska passivitet, räcker det med en ytlig blick på det sovjetiska samhället och SUKP's karaktär och sociala sammansättning i dag för att övertyga sig om att statsbourgeoisie aldrig kommer att överlåta sin makt och sina privilegier frivilligt, dvs utan ett mobilisera hela sin förtryckarapparat om detta skulle visa sig vara nödvändigt.

Låt oss här bara helt kort peka på SUKP's sociala sammansättning. Att SUKP inte är ett kaderparti utan att dess organisationsstruktur helt och hållet uppvisar samma mönster som de borgerliga arbetarpartierna i väst, dvs med en liten byråkratisk funktionärskår och en stor passiv medlemsmassa, vet vi. Att andelen arbetare i partiet utgör en minoritet medan majoriteten utgörs av "intellektuella" och "tjänstemän" är också väl känt. 1968 utgjorde exempelvis arbetarandelen 38,8 procent, medan den senare kategorin utgjorde 45,4 procent (Lane, sid.135). Intressantare för att bedöma SUKP's karaktär än dessa totala andelar är hur stor del av en viss social kategori som är ansluten till partiet, den s k "mättnadsgraden". Det visar sig här att arbetarklassen har den lägsta mättnadsgraden (om man undantar bönderna vars mättnadsgrad är ännu lägre) medan så gott som alla andra klasser och skikt har en högre mättnadsgrad. Andelen arbetare som 1967 var

anslutna till partiet var 8 procent medan motsvarande siffror för ingenjörer var 33 procent, företagsledare och specialister 25 procent, lärare 25 procent och läkare 20 procent. Det är således fyra gånger vanligare att en ingenjör är ansluten till partiet än att en arbetare är partimedlem. Detta förhållande avspeglar sig också om man i stället ser på utbildningskategorier. Bland den kategori som hade den lägsta utbildningen var 5,2 procent anslutna till partiet medan motsvarande andel för den högsta utbildningskategorin var sju gånger högre, 35,5 procent (Matthews, sid. 220-223).

Vi kan nu förstå att trotskisterna måste ha sin teori om den ”degenererade arbetarstaten” och teorin om ”byråkratin” som ett skikt inom arbetarklassen för att kunna blunda för dessa fakta. Vi kan ana att det ivriga förnekandet av att ”byråkratin” är en klass, verkligen har politiska konsekvenser, även om trotskisterna opportunistiskt förnekar detta (se exempelvis inledningen till Kuron/Modzelevskis ”Öppna brev till polska arbetarpartiet”). Vi förstår också att begreppet ”politisk revolution” i själva verket är en mystifikation, ett sätt att blanda bort begreppen och att legitimera en i grunden reformistisk strategi för revolutionen i Sovjet och Östeuropa. *En politisk revolution är alltid samtidigt en social revolution.** Att skilja dessa två åt är ingenting annat än ett uttryck för denna reformistiska strategi.

Att det är frågan om en i grunden reformistisk strategi framgår också vid en närmare granskning av huvudpunkterna i det program för den ”politiska revolutionen” i Sovjet och Östeuropa som FI formulerat. Det är i allt väsentligt frågan om en *demokratisering* av det sovjetiska samhället, en utvidgning av arbetarklassens formella rättigheter, men det är inte frågan om en *revolutionarisering* dvs en omvandling av det sovjetiska samhället som går till grunden och söker förintar rötterna till kapitalismen. Detta innebär naturligtvis inte att de krav på ökade demokratiska rättigheter som FI ställer skulle vara felaktiga i sig. Tvärtom är flera av dem progressiva krav och utgör i vissa fall förutsättningen för en mer djupgående omvandling. Vår kritik mot detta program är att dessa krav, när det gäller Sovjetunionen och Östeuropa, är otillräckliga krav i och med att de inte går till grunden. I andra fall, särskilt när det gäller Kina, utgör detta program, just för att det ser mer till formen än till innehållet, snarare ett hinder för att förstå utvecklingen i Kina.

Att den ”politiska revolutionens” målsättning just är en demokratisering av det sovjetiska samhället framgår klart i ”Fjärde Internationals” program för den ”politiska revolutionen”: ”Sovjetdemokratin... är den politiska revolutionens målsättning i de degenererade arbetarstaterna” (*Stalinismens nedgång och fall*, sid. 27). Helt följdriktigt är också huvudkraven inriktade på utökade demokratiska rättigheter: Rätt att bilda partier som accepterar legalt, dvs inom ramen för konstitutionen, press- och mötesfrihet, demokratiska val av kandidater från flera partier och rätt att återkalla delegaterna. Man ställer också krav som går utöver den borgerliga demokratin, exempelvis begränsning av funktionärernas löner, upplösning av den hemliga polisen, allmän beväpning av arbetarna. Detta kommer, menar man, att leda till ett återupprättande av sovjetdemokratin och till att all makt kommer att ligga hos sovjeterna, inte hos partibyråkratin.

Nu är man naturligtvis inte omedveten om att den tidigare urartningen av sovjetdemokratin i och för sig inte förklaras enbart med att bolsjevikpartiet förbjöd de andra partierna och att man inte höll fat vid ”Pariskommunens” principer utan att denna urartning hade vissa bestämda orsaker. Det är här teorin om den bristande *materiella basen*, dvs en låg utvecklingsnivå hos produktivkrafterna kommer in: ”ju fattigare arbetarstatens materiella bas är, desto större är risken för en

* Emfasen är Feiwel K:s. Att en politisk revolution alltid samtidigt är social är dock ett mycket märkligt påstående. Varför har man då överhuvudtaget två begrepp – social resp. politisk revolution? Och varför betecknar t ex Marx revolutionerna 1830 och 1848 som politiska, inte sociala. Svaret är att i en politisk revolution så ändrar inte staten klasskaraktär, utan makten övergår från ett skikt av den härskande klassen till ett annat. 1848 tog t ex städernas *industriougeois* makten från de borgerliga bankirerna. *Red*

byråkratisk deformation av samma slag som i Sovjetunionen” (a.a., sid. 24-25). Nu menar man dock samtidigt att denna ”deformation”, trots det svåra utgångsläget, inte var oundvikligt utan att proletariatet hade kunnat motsätta sig de ”de objektiva styrkornas spontana kraft”.

Hur skulle då detta gå till och vad skulle det innebära för den ”politiska revolutionens” program? Här för trotskisterna in en annan teori, nämligen teorin om en ”*fördelning av de ekonomiska funktionerna och makten* så att man kan göra en allvarlig begränsning av den byråkratiska godtyckligheten och samtidigt skapa de bästa garantier för största möjliga harmoniska utveckling för produktivkrafterna (a.a. sid. 24). Man menar nämligen att ”Sovjetunionens byråkratiska degeneration har visat att rötterna för den byråkratiska apparatens makt ligger i dess mer eller mindre godtyckliga utnyttjande av den statliga produktionsmaskinen”. (a.a. sid 22) För att råda bot på detta godtycke är det därför av avgörande betydelse menar man att reglera förhållandet mellan statsapparaten, den apparat som leder ekonomin, och det revolutionära partiet” så att dessa skiljs åt och så att makten inom den ekonomiska apparaten fördelas. Därigenom, menar man, skapas förutsättningarna att utöva en demokratisk kontroll över produktionsmedlen.

De principer som skall vägleda denna maktfördelning och demokratisering är bl.a. en åtskillnad mellan ”arbetarstaten” och partiet så att de valda statsorganen inte ekan förändras genom partibeslut och så att ex.vis säkerhetspolisen inte kan ingripa i partiets inre angelägenheter. Vidare partidemokrati, demokratisk kontroll över ekonomin av fabrikskommittéer och lokala sovjeter vars medlemmar är val- och avsättbara och sin inte uppbar särskilda materiella privilegier, maximal information om kontroversiella frågor. När det gäller organiseringen av ekonomin, bör den, för att möjliggöra en maktfördelning, vägledas främst av följande principer: Centrala beslut fattas av en nationell kongress av arbetarråd efter demokratisk diskussion. Företagen sköts av arbetarkommittéer som utser direktören. Dessa arbetarkommittéer utgör samtidigt en ”skola för fabriks skötsel” genom att arbetarna där kan lära sig att sköta de administrativa uppgifterna. Fackföreningarnas främsta uppgifter bör vara att ”försvara arbetarnas intressen som *konsumenter och medborgare*” gentemot arbetarråden och de allmänna planeringsorganen vilka ”huvudsakligen representerar produktionens ståndpunkt” (a.a. sid. 24).

Nu skiljer sig ju detta program inte på någon avgörande punkt från det program som bolsjevikerna utformade i revolutionens inledningsfas. Frågan är då varför bolsjevikerna inte genomförde detta program och därmed förhindrade ”byråkratisk godtycklighet”, om det, vilket ju trotskisterna själva hävdar, var möjligt att genomföra ett sådant program. På denna punkt ger oss Fjärde Internationalen inte mycket vägledning. Det enda möjliga alternativet är ju i så fall att ledarna inom bolsjevikpartiet svek detta program, att de var ”förrädare” mot revolutionens ideal. Om man försöker få ett svar på denna fråga i Trotskijs och FI's texter visar det sig också att det är denna ”förräddar”-teori som till syvende och sist utgör hela utgångspunkten för den trotskistiska rörelsen. Hela krisen inom den revolutionära arbetarrörelsen reduceras till frågan om det ”revolutionära ledarskapets kris” som Trotskij uttrycker det i Övergångsprogrammet (sid.9).

Grundvalen för denna idealistiska teori, är som jag har pekat på tidigare, trotskisternas oförmåga att analysera vari de verkliga objektiva rötterna till urartningen av den ryska revolutionen står att söka och därmed också en oförmåga att kunna peka ut en konkret revolutionär politik för att förhindra en sådan urartning. Hela den trotskistiska teorikonstruktionen är i själva verket en helt *mekanisk* teori som leder till en konstlad motsägelse mellan det objektiva och det subjektiva. Medan man å ena sidan hävdar att de objektiva betingelser under vilka den ryska revolutionen föddes (avsaknaden av en materiell bas) med naturnödvändighet leder till privilegier och byråkrati hävdar man å andra sidan att det subjektiva elementet kan och bör besegra dessa ”naturlagar” dvs förhindra uppkomsten av privilegier och byråkrati.

Inget kan vara mer belysande för denna mekaniska och idealistiska syn än Trotskijs utläggningar i ”Den förrådade revolutionen”. Trotskij hävdar där att byråkratiseringen av den ryska staten ”är ett resultat av den *krassa nödvändigheten* (min kurs. F.K.) att frambringa och stödja en privilegierad minoritet så länge det är omöjligt att garantera genuin jämlikhet” och att ”det är alldeles tydligt att ju fattigare det revolutionära samhället är, desto strängare och naknare uttryck får denna ”lag” (min kurs. F.K.) desto grövre former antar byråkratin och i desto större fara kommer den socialistiska utvecklingen” (Trotskij 1 sid.45). Samtidigt som privilegier och byråkratiskt godtycke således är en krass nödvändighet, samtidigt som byråkratiseringen av ”arbetarstaten” är en lag hävdar Trotskij ändå att det är möjligt att genomföra ett program som går stick i stäv mot denna krassa nödvändighet och denna lag.

Det uppenbart att en strategi som baserar sig på teorin om att de objektiva betingelserna för genomförandet av dess program inte existerar, men ändå hävdar att detta program är genomförbart, inte kan tas på allvar. Eftersom denna teori gäller inte bara för fattiga länder utan också för utvecklade länder – inget land som genomför revolutionen kommer ju att vara så materiellt utvecklat att det omedelbart kan garantera ”genuin jämlikhet” – förstår man varför den trotskistiska strategin aldrig har lett till revolution i något enda land och varför den överhuvudtaget inte kunnat appellera till bredare massor någonstans. Med den här teorin har trotskismen dömt sig själv till att förbli en isolerad kritisk strömning som aldrig någonsin kommer att kunna tas på allvar, vare sig av massorna i de fattiga länderna eller av arbetarklassen i de utvecklade länderna.

För att närmare se hur man ska komma ur den konstlade motsättningen mellan objektivt och subjektivt som trotskismen konstruerar, skall vi avslutningsvis ta upp frågan om hur man skall se på utvecklingen i Kina. Kina är det första land som i praktiken lyckats bryta denna motsättning på ett dialektiskt och skapande sätt, och det är genom att studera den kinesiska utvecklingen som vi kan dra de erfarenheter som är nödvändiga för att förstå, på vilket sätt bolsjevikerna gjorde fel och också dra de slutsatser som är nödvändiga för att förhindra en upprepning av urartningen i Sovjet. Det är också belysande för trotskismen att man med sin mekaniska/idealistiska teori om övergången till socialismen, inte har kunnat tillägna sig *en enda* lärdom av det kinesiska exemplet utan att man fortfarande vidhåller att Kina är en ”degenererad arbetarstat” av samma slag som Sovjet och att man därför också helt enkelt varför sitt program för den ”politiska revolutionen” att gälla även Kina.

Bondefrågan i Kina och Sovjet

De objektiva utgångspunkterna för den kinesiska revolutionen var i det stora hela likartade med den ryska revolutionen. I båda fall var det frågan om fattiga och industriellt utvecklade länder. Den övervägande delen av befolkningen utgjordes av bönder, medan arbetarklassen var liten och kulturellt utvecklad. Beroendet av imperialismen hade förhindrat en självständig utveckling och gjorde att man saknade en egen tung industri. Särskilt i Kina präglades landsbygden fortfarande av den gamla feodala ideologin. Skillnaden bestod i att den kinesiska revolutionen inte var lika utsatt som den ryska av hotet inför en imperialistisk intervention och att man kunde dra vissa erfarenheter av den ryska revolutionen. Dessutom var klasskiktningen bland bönderna helt annorlunda i Kina än i Sovjet, majoriteten bestod av fattigbönder vilket kom att få en avgörande betydelse för Kinas utveckling.

Huvudfrågan i Kina blev därför, liksom i Ryssland, inte en *omedelbar* övergång till socialismen utan man ställdes inför en långvarig historisk övergångsperiod, där huvuduppgiften blev att *proletarisera* bönderna. Lenin insåg detta tidigt. I ”Ekonomi och politik under den proletära diktaturens epok” från 1919 uttrycker Lenin detta på följande sätt:

”Socialismen innebär klassernas avskaffande. För att avskaffa klasserna måste man först och främst störta godsägarna och kapitalisterna. Denna del av vår uppgift har vi fullgjort men det är endast en del och därtill inte den svåraste. För att avskaffa klasserna måste man för det andra upphäva skillnaden mellan arbetaren och bonden, göra dem *alla till arbetande människor*. Detta kan inte göras med en gång. Denna uppgift är ojämförligt mycket svårare och kommer med nödvändighet att kräva lång tid. Det är en uppgift som inte kan lösas genom att en eller annan klass störtas. Den kan lösas endast genom en organisatorisk omgestaltning av hela samhällsekonomin, genom övergång från individuell isolerad varuproduktion i liten skala till samhällelig produktion i stor skala. En sådan övergång måste ofrånkomligt bli mycket långvarig. Den kan endast fördröjas och försvåras genom förhastade och oförsiktiga administrativa och legislativa åtgärder. Den kan påskyndas endast genom att bonden erhåller en sådan hjälp, som gör det möjligt för honom att i väldig omfattning förbättra hela jordbrukstekniken, att radikalt omgestalta den.” (Lenin 2 sid.290-291).

Nu var Trotskij naturligtvis inte omedveten om att övergången till socialismen inte kunde ske i ett slag. För honom ställdes emellertid detta problem inte på det klassmässiga planet, dvs i frågan om förhållandet mellan arbetarklassen och bönderna. I stället reducerades hela detta problem med till en fråga om utvecklingen av produktivkrafterna. Ryssland saknade den *materiella basen* för en direkt övergång till socialismen. För att skapa betingelserna för en övergång till socialismen ställdes proletariatet därför inför uppgiften att bygga upp en tung industri. Denna huvuduppgift var för Trotskij *överordnad* frågan om förhållandet till bönderna. I det program för industrialisering som Preobrazjenskij (en av huvudfigurerna i vänsteroppositionen) lade fram, formulerades klart att en sådan industrialisering inte kunde äga rum annat än genom att de ”förkapitalistiska klasserna” dvs i huvudsak bönderna, tvingades avge en historisk ”tribut” till ”arbetarstaten”. Det var detta som Preobrazjenskij kallade den ”ursprungliga socialistiska ackumulationen” (Herlitz).

Majoriteten inom bolsjevikpartiet avvisade under 20-talet Trotskijs och vänsteroppositionens strategi, med hänvisning till att den skulle spräcka den s k smytjkan (alliansen) mellan arbetare och bönder. Denna kritik mot vänsteroppositionens innebar dock inte att partiet hade ett utarbetat alternativ för att förverkliga den strategi som Lenin hade skisserat. Redan vid den sextonde kongressen 1925 stod det i själva verket klart att partiet i grunden hade samma syn på huvuduppgiften som Trotskij, nämligen att det gällde att skapa den materiella basen för socialismen. Vad man ännu 1925 inte hade bestämt sig för var hur detta skulle gå till. Frågan kom i stället att ställas på ett ideologiskt plan: Kunde Sovjet på egen hand skapa de materiella förutsättningarna för socialismen eller måste man avvakta revolutionens seger i de utvecklade kapitalistiska länderna? (Stalin mot Trotskij).

Det var detta ideologiska sätt att ställa problemet, dvs att ställa det i termer av frågan om ”socialism i ett land” som kom att dominera 20-talsdebatten. I själva verket dolde emellertid denna ideologiska fråga just frågan om hur detta skulle gå till. Redan högerfraktionen, med Bucharin i spetsen, i stort sett tänkte sig att det var NEP-politiken som sådan, med sin fria handel och ”berikandet” av kulakerna som skulle leda till ett fredligt ”inväxande” i socialismen, intog partimajoriteten, med Stalin i spetsen, en avvaktande hållning. I praktiken stödde man dock fram till slutet av 20-talet Bucharins linje, för att inte riskera att riva upp smytjkan.

Denna centristiska linje, att inte ta ställning men i praktiken stödja en högerlinje, ledde till att man aldrig på allvar ställde sig uppgiften att succesivt proletarisera bönderna, dvs den huvuduppgift som Lenin pekat ut. Därmed undanröjde man i själva verket möjligheterna att överhuvudtaget kunna ta itu med denna uppgift på ett sätt som skulle möjliggjort en fortsatt utveckling mot socialismen. Allteftersom anpassningspolitiken mot marknadskrafterna och rikebönderna fortsatte, försvann succesivt möjligheten att driva en proletariseringspolitik som inte hotade alliansen mellan arbetarna och bönderna och därmed själva grundvalen för den proletära diktaturen.

Bucharins strategi om ”fredligt inväxande” i socialismen visade sig redan 1927/28 vara en illusion. Kulakerna som växt sig starka under NEP-politikens villkor lagrade spannmål i spekulationsssyfte och hotade därmed livsmedelsförsörjningen till städerna. Samtidigt skärptes det internationella läget och det stod klart att ”den fredliga samlevnaden” led mot sitt slut. Det var mot bakgrund av denna situation som Stalinfraktionen, som behärskande partiapparaten, definitivt bestämde sig för att satsa på att bygga upp den ”materiella basen” för socialismen, oavsett vad detta skulle innebära för alliansen mellan arbetare och bönder. Därmed gick man också i praktiken över till den trotskistiska strategin. Medan Stalin så sent som 1925, på den sextonde partikongressen, hävdade att en socialistisk industrialisering, till skillnad mot en kapitalistisk industrialisering, inte fick innebära att man åsidosatte eller våldförde sig på jordbrukets intressen, började denne nu öppet tala om nödvändigheten av en ”tribut” från bönderna. Därmed föll också möjligheten att grunda denna industrialisering på en kontinuerlig förbättring av massornas levnadsvillkor, något som Stalin själv menat, var det viktigaste kännetecknet på en socialistisk industrialisering (Carr).

Till skillnad mot både Trotskij och Stalin, lyckades det kinesiska kommunistpartiet, under ledning av Mao Tse-tung, gripa sig an problemet med proletariseringen av bönderna på ett leninistiskt sätt. Man ställde aldrig frågan om klassalliansen mellan arbetare och bönder på ett defensivt sätt som Bucharin. Det var inte bara frågan om att bevara denna klassallians utan också att utvidga den, dvs att dra med bönderna i det socialistiska uppbygget. Man ställde heller aldrig frågan om skapandet av den ”materiella basen” för socialismen som en överordnad fråga, oberoende av vad detta skulle innebära för alliansen arbetare-bönder och för möjligheten att succesivt höja massornas levnadsstandard. Tvärtom menade man att problemet att bevara och utvidga den proletära diktaturen var den överordnade frågan, medan frågan om den ”materiella basen” var underordnad denna politiska huvuduppgift.

Förklaringen till att de kinesiska kommunisterna lyckades undgå att hamna i samma fälla som Stalin var både av subjektiv och objektiv art. Den stora subjektiva skillnaden mellan det kinesiska kommunistpartiet och bolsjevikpartiet var KKP's förankring bland bondemassorna och dess masslinje, dvs linjen att förlita sig på massorna, att grunda sin politik inte enbart på avantgardets teori utan också på massornas behov och önsknings. (Se här FK:s Kinabok och Rossana Rossandas artikel om Maos marxism). Den viktigaste objektiva skillnaden var, som vi redan pekat på, att fattigbönderna i Kina, bl.a. pga att de feodala förhållandena var mycket mer utpräglade i Kina före revolutionen, utgjorde den stora majoriteten, medan de i Sovjet inte utgjorde mer än omkring 25 procent (Jerner 1 sid. 68). Den stora majoriteten utgjorde här i stället av mellanbönder. Kollektiviseringen i Kina kunde därför påbörjas omedelbart efter revolutionen. En annan viktig skillnad var också att det kinesiska samhället var betydligt fattigare än det ryska, varför kollektiva jordbruksformer för de flesta bönder var en tvingande nödvändighet samtidigt som det knappast hade varit möjligt att basera industrialiseringen på en tribut från bönderna, även om man hade velat (Yeh, sid. 450-350).

Kampen för arbetarmakt

Genom att Kinas Kommunistiska Parti kunde ställa *huvuduppgiften* i övergången till socialismen i ett fattigt bondeland på rätt sätt, skapade men de objektiva betingelserna för att kunna ta itu med den *grundläggande* uppgiften i övergången till socialismen, kampen för arbetarmakt. Denna kamp för arbetarmakt är naturligtvis inte något som de kinesiska kommunisterna väntade med, tills de objektiva betingelserna för denna arbetarmakt mognade. Det är inte vår ståndpunkt att kampen för arbetarmakt är något som får ”vänta” vilket RMF beskyller oss för i en artikel i *Fjärde Internationalen* (nr 1-2/1974). Däremot är det uppenbart att sättet att kämpa för denna

arbetarmakt, liksom även möjligheterna att uppnå en sådan arbetarmakt är beroende, inte enbart av de subjektiva betingelserna utan också av de objektiva betingelserna. Det innebär att man måste ställa denna grundläggande uppgift i förhållande till huvuduppgifterna såsom de står i klasskampen och till de objektiva styrkeförhållandena.

Att ställa frågan på detta sätt är i själva verket en förutsättning för att överhuvudtaget kunna bevara arbetarklassens politiska makt, dvs upprätthålla den proletära diktaturen. Om arbetarklassens förtrupp inte tar hänsyn till de verkliga styrkeförhållandena, kommer den naturligtvis inte heller kunna i längden utöva något avgörande politiskt inflytande över samhällsutvecklingen. Den politiska makten kommer då att falla arbetarklassen ur händerna och övergå till antingen en "statsbourgeoisie" eller till de direkt kontrarevolutionära styrkorna. Som vi sett ovan är detta just vad som hände vid ingången till 30-talet i Sovjetunionen. Dessa objektiva styrkeförhållanden mellan klasserna måste å andra sidan naturligtvis också avspeglats i den proletära diktaturens *former* eftersom dessa former inte är något annat än just ett uttryck för styrkeförhållandena i klasskampen.

Man kan därför inte som RMF gör ställa frågan om den proletära demokratin oberoende av dessa styrkeförhållanden. Att vi idag inte har fullt utvecklad proletär demokrati i Kina beror inte i första hand på Mao Tse-tungs och arbetarvänsterns vilja. Tvärtom kan man nog förutsätta att dessa är minst lika intresserade av proletär demokrati som någonsin RMF. Orsaken är i stället att en sådan utvecklad proletär demokrati skulle förutsätta helt andra styrkeförhållanden än de som är rådande i Kina idag. Med den här linjen borde RMF i konsekvensens namn också kritisera Trotskijns linje i början av 20-talet. Trotskij menade ju att proletär demokrati var en omöjlighet i Sovjet som det såg ut då och han var en av de främsta tillskyndarna av "partiets diktatur". Han försvarade också. Inskränkningarna av den inre partidemokratin i kampen mot exempelvis "arbetaroppositionen" på den 12 partikongressen 1921.

Nu ändrade som vi vet Trotskij ståndpunkt efter Lenins död och började gå till angrepp mot inskränkningarna av den proletära demokratin i Sovjet. Det innebar dock inte att Trotskij lyckades formulera ett reellt alternativ till partimajoritetens linje för uppbyggandet av socialismen. Som vi sett ovan leder den trotskistiska synen på övergångssamhället till att man i själva verket ställer den subjektiva uppgiften, kampen för arbetarmakt i motsättning till den objektiva uppgiften, att skapa de objektiva betingelserna för denna arbetarmakt. De subjektiva uppgifterna i kampen för arbetarmakt består ju enligt trotskisterna främst i att kämpa för demokratiska rättigheter, att utvidga den *formella* proletära demokratin. Denna subjektiva uppgift kan sammanfattas i parollerna tendensfrihet inom partiet och mellan de proletära partierna samt arbetarråd. Samtidigt står emellertid denna subjektiva uppgift i motsättning till de objektiva betingelserna, avsaknaden av den materiella basen för den proletära demokratin. Denna bristande materiella bas, dvs avsaknaden av materiellt överflöd, leder oundvikligen till att Pariskommunens principer om arbetarlön för funktionärer, funktionärernas valbarhet och avsättbarhet av arbetarnas själva, beväpningen av arbetarmassorna etc, kränks och att det uppstår en "byråkrati" för att försvara funktionärernas privilegier.

Vad drar då trotskisterna för slutsatser av detta? Jo, kampen för den proletära demokratin måste förenas med en kamp för att skapa denna materiella bas. Men som vi har pekat på ovan *skärper* detta snarare motsättningen mellan det objektiva och det subjektiva. Ställer man frågan på detta sätt, dvs att en kamp för att "öka produktivkrafterna" i sig skapar betingelserna för och underlättar kampen för proletär demokrati, kommer man i själva verket att hamna just i den mekaniska motsättning som trotskisterna pekat ut. Kampen för proletär demokrati framstår då enbart som en utopi, det upplevs som ett hinder snarare än som en förutsättning för det "socialistiska upp-

bygget”, dvs skapandet av den ”materiella basen för socialismen. Det är detta och inte i första hand Stalins intriger mot den trotskistiska vänsteroppositionen som förklarar varför denna opposition aldrig kom att uppfattas som ett realistiskt alternativ vare sig av partimedlemmarna eller arbetarklassen.

Vi har sett att det kinesiska partiet lyckades bryta upp denna mekaniska motsättning genom att ställa frågan om huvuduppgifterna i övergången till socialismen i ett fattigt bondeland på rätt sätt, dvs genom att ställa frågan om proletariseringen av bönderna som en fråga om att utvidga den proletära diktaturen till en stabil klassallians mellan arbetare och bönder och inte som en fråga om att tvinga in bönderna i former som möjliggör avtvingandet av en ”tribut” till industrialiseringen. På liknande sätt har man när det gäller frågan om den grundläggande uppgiften, kampen för arbetarmakt, trutit upp motsättningen mellan formell demokrati och skapandet av en *materiell bas* och i stället ställt denna grundläggande uppgift som en fråga om att omvandla den materiella basen att uppbyggandet av socialismen blir en fråga om att succesivt skapa de *materiella betingelserna, för arbetarmakt*.

Grundvalen för detta nya sätt att ställa frågan om uppbyggandet av socialismen är brottet med den ekonomistiska synen på produktivkrafterna som något ”neutralt” dvs något som står över klasskampen. Enligt den syn som var förhärskande i den kommunistiska arbetarrörelsen på 20- och 30-talet innebar skapandet av den ”materiella basen” helt enkelt att man överförde den teknologi och arbetsorganisation som utvecklats i de kapitalistiska länderna, såväl som de organisationsformer för central kontroll som utvecklats av de monopolistiska trusterna och kartellerna. Denna ekonomistiska syn, som den kommunistiska rörelsen ärvt från andra internationalens mekaniska marxism, präglar även Lenins tänkande, även om denne, till skillnad mot exempelvis Stalin, är medveten om att övertagandet av dessa former snarare innebär uppbyggandet av statskapitalism än socialism (Bettelheim 1, sid.415-426; Bettelheim 3).

Men den teknologi, arbetsorganisation och centrala kontrollapparat som utvecklats under kapitalismen är långtifrån att vara neutral djupt präglad av de kapitalistiska produktionsförhållandena där arbetskraften är en vara och där målsättningen är att åstadkomma, maximal lönsamhet. Denna ”materiella bas” förutsätter därför redan vissa för kapitalismen typiska dominans- och underordningsförhållanden, liksom den förutsätter en viss form av social arbetsdelning. Genom att mekaniskt föra över denna ”materiella bas” kommer man med nödvändighet att återskapa sådana dominans- och underordnings-förhållanden och återskapa en social arbetsdelning av samma typ som under kapitalismen. Det är på denna materiella grundval som de sociala förutsättningarna för uppkomsten av en statsbourgeoisie återskapas.

Samtidigt är det emellertid uppenbart att en omvandling av denna materiella bas inte kan ske i ett slag. Under en historisk övergångsperiod, som kan vara kortare eller längre, beroende på hur styrkeförhållandena i klasskampen ser ut, dvs beroende på hur snabbt man kan ställa frågan om omvandlingen av denna materiella bas som en huvuduppgift, kommer därför tendenserna till bildandet av en sådan statsbourgeoisie att hela tiden finnas för handen. Hur starka dessa tendenser är beror på proletariatets möjlighet att omvandla denna materiella bas, dvs i vilken utsträckning man lyckas bryta och omvandla den från kapitalismen ärvda sociala arbetsdelningen och de kapitalistiska dominans- och underordningsförhållandena.

Det är denna kamp mot den kapitalistiska arbetsdelningen och de kapitalistiska dominans- och underordningsförhållandena, som vi menar är innebörden i den kamp för arbetarmakt som pågått och fortfarande pågår i Kina. Detta avfärdar RMF som något ”löjligt” och ”idealistiskt”. I stället för att tillgodogöra sig de erfarenheter som den kinesiska revolutionen inneburit i detta avseende och erkänna den verkligt revolutionära innebörden i den kamp mot arbetsdelningen och

dominans- och underordningsförhållandena i fabriker såväl som på samhälls nivå som den kinesiska arbetarklassen under partivänsterns och arbetarvänsterns ledning påbörjat kommer man dragande med sitt gamla historiskt övervunna schema om att det gäller att öka produktivkrafterna och utvidga den proletära demokratin.

Vad trotskisterna inte kan se är att den brytning mot det gamla schemat om att ”hinna ikapp för att sedan gå förbi” som den kinesiska modellen inneburit också möjliggjort upphävande av de mekaniska motsättningar mellan objektivt och subjektivt som den trotskistiska teorin konstruerar. Det är i själva verket inte se att kampen för en omvandling och utveckling; av produktivkrafterna skulle stå i en mekanisk motsättning till kampen för utvidgad arbetarmakt och proletär demokrati. I stället innebär den linje som Mao Tse-tung formulerat just en förening av dessa båda aspekter i en fruktbar, dialektisk enhet, där de båda aspekterna betingar varandra. För att konkretisera detta skall vi nu se lite närmare på innebörden i den proletära kulturrevolutionen.

Kulturrevolutionen i Kina

I de första ”resolutioner” om kulturrevolutionen Kina som *Fjärde Internationalen* publicerade, avfärdade man den helt enkelt med att det skulle röra sig om en ”inombyråkratisk strid mellan motsatta tendenser i det Kinesiska kommunistpartiets toppskikt” (*Fjärde Internationalen 2*, sid. 41). Under trycket av den väldiga information som strömmat ut de senaste åren om den verkliga innebörden i den kinesiska kulturrevolutionen, om att det var frågan om en verklig masskamp där partiorganisationerna mer eller mindre upplöstes, där den gamla organisationen på fabriker bröts sönder och där nya former växte fram på basis av arbetarklassens erfarenheter under kampen, vägled av Mao Tse-tungs och partivänsterns revolutionära linje, där hela planeringssystemet omvandlades etc. har redan nu tvingats modifiera den ursprungliga ståndpunkten,

En RMF'are som tydligen själv varit i Kina, skriver i en recension av Bettelheims bok ”Kulturrevolution och industriell organisering i Kina” att ”det vore emellertid ett stort fel se kulturrevolutionen enbart som en dragkamp mellan olika delar av den kinesiska statsbyråkratin. Onekligen rörde det sig om en väldig massrörelse bland arbetare och studenter i första hand” (*Fjärde Internationalen 1-2/1974*, sid.47). Att en trotskist nu äntligen tycks upptäcka att något av betydelse verkligen ägt rum i Kina är i och för sig en bedrift som vi tacksamt noterar. Om även *Fjärde Internationalen* ändrat ståndpunkt återstår att se. Tills vidare får vi nöja oss med att se vad denna trotskist lyckats få ut av sin vistelse i Kina.

Recensenten börjar med att konstatera att ”kulturrevolutionen är förmodligen ett av de främsta exemplen på massrörelse för proletär demokrati i någon arbetarstat. De diskussioner och den massaktivitet som kom till uttryck är av stort värde i den fortsatta kampen för proletär demokrati”. Efter denna storartade upptakt väntar man med spännt intresse på fortsättningen. Vad innebär denna massaktivitet? Vad ledde den till? Var står arbetarklassen i Kina idag jämfört med före 1966? Redan i nästa mening tar oss recensenten ner på jorden igen: ”Men att kulturrevolutionen innehöll sådana positiva sidor får inte förleda oss att tro att Kina nu utgör någon genuin form av proletär demokrati. Tvärtom mynnade kulturrevolutionen ut i att byråkratin t o m *stärkte* (min kursiv, F.K.) sin ställning.” Recensenten vill således få oss att tro att detta historiens främsta exempel på massrörelse efter revolutionen skulle ha lett till att arbetarklassen idag står svagare än tidigare, att denna enorma anspänning och massaktivitet ledde enbart till negativa erfarenheter, att arbetarklassen i Kina inte lyckades att på någon punkt erövra nya styrkepositioner.

Detta är ju, som var och en som någorlunda följt med i debatten kring Kina vet, en helt *falsk* historieskrivning. Den baserar sig också på en helt grundlös anklagelse mot vänstern inom det kinesiska kommunistpartiet, den vänster som hela tiden anförts av partiordföranden Mao Tse-

tung. Recensenten skriver att Maos enda insats i kulturrevolutionen bestod i att söka ”upprätthålla sina positioner”. Som enda egentliga bevis för att resultatet av kulturrevolutionen skulle ha varit att ”byråkratin” stärkt sin ställning anför recensenten det förhållandet att ”Partistrukturen har successivt återupprättats över hela landet, och ett flertal av de partibossar som ställdes vid skampålen under kulturrevolutionen har kommit tillbaka efter att ha ’ångrat sina brott och gjort självkritik’ ” (a.a. sid. 47)

Förutom att detta naturligtvis är en helt poänglös anmärkning (menar recensenten att det hade varit bättre om partistrukturen inte återupprättats och att man inte skulle ha återinsatt de partifunktionärer som gjort självkritik?), försöker recensenten också på detta sätt antyda att allt återgått till det gamla vanliga och att de gamla ”partibossarna” nu sitter säkrare i sadeln än någonsin. Utan att anföra några egentliga bevis för detta, innebär ett sådant påstående ett knäfall för den borgerliga synen på massorna. Recensenten misstror massornas förmåga att själva, genom egna erfarenheter, kunna avgöra vad som innebär en seger och vad som innebär att allt återgår till det gamla vanliga. I stället är det RMF som sitter inne med hela sanningen. Kulturrevolutionen utmynnade inte i ”tendensfrihet” och upprättandet av arbetarråd och därmed har inget i grunden förändrats. Punkt. Slut.

Den här formalistiska synen på vad kampen för arbetarmakt innebär genomsyrar hela recensionen av Bettelheims bok. Den återkommer också i en annan artikel i samma tidning, där också de politiska konsekvenserna av RMF:s formalism klart framgår. Artikelförfattaren som antagligen är samma person som skrivit recensionen, ger där sitt stöd åt de ”ultravänster”-grupper som dök upp under kulturrevolutionen. Eftersom Bettelheim i samma bok visar vad ”ultravänstern” i praktiken innebar, hade det ju varit intressant om recensenten hade tagit upp detta och bemött kritiken mot ”ultravänstern”. I stället förbigår recensenten helt detta avsnitt. Slutsatsen kan inte bli annat än att ett bemötande av kritiken mot ”ultravänstern” obönhörligen skulle ha avslöjat dessa gruppers småborgerligt-anarkistiska och moralistiska karaktär och att det skulle ha visat vad linjen om att ”upprätta arbetarråd” i praktiken stod för.

Vad Bettelheim i själva verket visar i sin bok är att kulturrevolutionen för det första var ett uttryck för en linje som Mao Tsetung drivit ända sedan början av 60-talet. Före kulturrevolutionen styrdes fabriken av en fabriksdirektör, som utnämndes ovanifrån. Också partikommittén som övervakade fabriksdirektören, utsågs ofta av högre instanser. Denna organisationsform, som i stor utsträckning påminde om den ryska ”enmansledningen” kritiserades redan 1960 av Mao Tse-tung som mot denna ställde den s k Anshanförfattningen, som utformades av arbetarna vid järn- och stålverket i Anshan på basis av erfarenheterna från det ”Stora språnget” 1958. Anshanförfattningen betonade framför allt vikten av att ”ställa politiken i förgrunden”, dvs att inte reducera frågor rörande fabriken skötsel till rent ”tekniska” frågor, samt att tillämpa systemet med de ”två deltagandena” dvs att arbetarna deltog i styrelsen och att kadreerna deltog i det manuella arbetet.

Dessa principer stannade dock under de år som följde på papperet. Det var först genom att Mao Tse-tung och partivänstern initierade kulturrevolutionen som dessa krav kom att ställas på dagordningen av massorna själva och denna gång genomdrivas i stor skala. Samtidigt som man på detta sätt kan se att kulturrevolutionen således var uttryck för en medveten politik för att revolutionera förhållandet på fabriken är det också viktigt att påpeka att partivänstern inte ensam kunde genomdriva dessa förändringar utan att dessa principer blev verklighet först när de omfattades av massorna själva. Mot denna vänsterlinje stod en högerlinje som motsatte sig både Anshanförfattningen och kulturrevolutionen. Det var detta som striden inom partiledningen

gällde och det var också därför som kulturrevolutionen i sin inledningsfas bestod i kritik mot partifunktionärer och att partiorganisationerna upplöstes.

När man skall bedöma de olika fasorna i kulturrevolutionen är det också viktigt att ha klart för sig att Mao och partivänstern inte pådyvlade massorna dessa principer, utan att insikten om vad kulturrevolutionen egentligen gällde först så småningom tog form hos massorna. Det var genom sina egna erfarenheter under kampen som massorna utvidgade kritiken mot kadreerna till att angripa själva formerna för styrelse i fabriken och det var först efter en längre period av kamp och erfarenheter som arbetarna kunde enas om hur de nya formerna skulle se ut.

När man bedömer de nya former för arbetarstyrelse som utvecklats är det också viktigt att göra klart att dessa ser olika ut på olika fabriker, eftersom utvecklingen varit ojämn samt att de mest avancerade formerna i dag sannolikt är på viss tillbakagång. Det gäller främst de s k arbetarstyrelsegrupperna, som redan under Bettelheims resor i Kina 1971 höll på att ersättas med organ av facklig typ. Att en sådan tillbakagång skett är fullt klart och något annat är heller inte att vänta. Så länge den materiella grundvalen inte är fullständigt omvandlad, kommer borgerliga arbetsdelningsrelationer och «dominans- och underordningsförhållanden att fortsätta att reproduceras. Att däremot tolka en sådan tillbakagång som att allt återgått till det gamla är naturligtvis en stor överdrift och visar bara att trotskisterna är oförmögna att ställa uppgifterna i klasskampen på ett konkret sätt. Vad frågan hela tiden gäller är att stärka arbetarklassens positioner och inte i första hand att proklamera mer eller mindre idealistiska program. Om det tog över tio år att genomdriva Anshanförfattningen, hur lång tid måste det då inte ta att genomdriva Pariskommunens principer.

Detta är emellertid just trotskisternas utgångspunkt. Man konstaterar att de s k revolutionskommittéerna inte kan sägas utegöra arbetarråd och det är ju i och för sig riktigt. Arbetarråd är en högre form av politiskt maktorgan än revolutionskommittéerna, som främst utgör organ för arbetarkontroll. Revolutionskommittén väljs av arbetarna på fabriken och en stor del av revolutionskommittén består av arbetare som är kvar i produktionen. För de övriga delegaterna gäller emellertid att dessa skall delta i det manuella arbetet två till tre dagar i veckan. Detta innebär att det inte enbart är frågan om arbetarkontroll, utan att revolutionskommittén också är uttryck för en början till brytning med en sida av den borgerliga arbetsdelningen specialiseringen.

Kampen mot den borgerliga arbetsdelningen har emellertid i och med kulturrevolutionens landvinningar gått längre än så. Om vi tittar på de s k arbetarstyrelsegrupperna, som recensenten avfärdar med att deras uppgifter är "något diffusa" visar det sig att dessa innebär en början till brytning även med en annan aspekt av den borgerliga arbetsdelningen. Medan den förra aspekten främst innebär en åtskillnad mellan kategorier som har olika uppgifter, innebär arbetarstyrelsegrupperna att man försöker bryta upp själva rollfördelningen, dvs en uppdelning i intellektuellt/manuellt arbete och ledande/verkställande arbete. Medan vi kan kalla den förra aspekten av den borgerliga arbetsdelningen för *specialisering*, kan vi kalla den andra aspekten *borgerlig arbetsfördelning*. Genom att föra ner vissa styrelse- och kontrolluppgifter till arbetarstyrelsegrupperna, har man således börjat angripa själva arbetsorganisationen på fabriken, dvs den hierarki enligt vilken alla beslut av vikt fattas "däruppe" medan verkställigheten sker "där nere".

Kulturrevolutionens kanske viktigaste resurser till skillnad mot arbetarstyrelsegrupperna verkar vara av bestående karaktär, var uppkomsten av "tre-i-ett"-grupperna bestående av arbetare, tekniker och kadre. Dessa grupper sysslar med frågor som rör fabriken tekniska omvandling, teknisk förnyelse, innovationer, förändring av arbetsorganisationen och kampen mot "irrationella förordningar" dvs olika ordningsregler som tilldelar arbetarna en underordnad roll i arbetsprocessen. Genom dessa tre-i-ett-grupper och genom andra förändringar som genomfördes under kulturrevolutionen såsom regelbunden ideologisk skolning av ingenjörer och tekniker och deras

deltagande i kroppsarbetet minskas skillnaderna mellan kategorierna tekniker/arbetare (specialiseringen minskar), samtidigt som också skillnaderna mellan dessa två kategoriers arbetsuppgifter (arbetsfördelningen manuellt/intellektuellt arbete) minskar.

Denna omvandling av den industriella organisationen i Kina har skett parallellt med en djupgående förändring av utbildningssystemet. I den ryska revolutionen genomfördes aldrig någon grundläggande förändring av utbildningssystemet trots vissa ansatser i början ex 20-talet. Den stora satsningen på att rekrytera arbetarungdomar till högre utbildning i slutet av 20-talet och början av 30-talet förenades aldrig med en strävan att omvandla högskolornas karaktär av "plantskolor" för en utvald elit, varför tendensen till självrekrytering redan i slutet av 30-talet var tillbaka på samma nivå som tidigare (Anweiler sid.173-210). I Kina har man försökt utveckla en ny typ av utbildningssystem där man strävar efter att förena teori och praktik. Ett exempel på detta är att de nya ingenjörerna och teknikerna nu kommer direkt från produktionen. De har minst två eller tre års manuellt arbete bakom sig innan de påbörjar sin tekniska utbildning. Intagningen till tekniska skolor sker genom urval direkt på arbetsplatserna, samtidigt som själva utbildningen präglas av ett nära samband med behoven i produktionen.

I sin recension av Bettelheims bok "glömmet" vår RMF'are helt att nämna vad uppbyggandet av revolutionskommittéer och arbetarstyregrupper har inneburit för revolutioneringen av förhållandena på fabriken och i kampen för arbetarmakt. Inte ett ord sägs om systemet med de "två deltagandena". Uppbyggandet av "tre-ett-grupper som verkligen fått en massspridning och som kommit att betyda ofantligt mycket för utvecklandet av produktivkrafterna i Kina, i och med att de frigjort massornas skapande förmåga, nämns inte ens. Det enda recensenten har att komma med är att revolutionskommittéerna "är underställda partiets ledning". Att partiledningen (efter att högern besegrats) själv stod i spetsen för kampen mot de gamla styrelseformerna, att de nya partikommittéer som upprättats efter kulturrevolutionen utformats mot bakgrund av en omfattande diskussions- och kritikrörelse bland arbetarna (där verksamhetsberättelser granskades, partimedlemmar kritiserades och rensades ut på, arbetarnas förslag och att man efter utrensningarna ordnade en serie möten där tänkbara kandidater till partikommittén valdes fram bland arbetarna) är tydligen helt oväsentligt för hur man ska bedöma detta parti.

I själva verket missar recensenten och trotskister i gemen det väsentliga i partiets roll och betydelse för kulturrevolutionen genom att på detta sätt ställa partiets ledande roll i motsättning till uppbygget av självständiga arbetarorgan. Menar RMF att det var fel av partivänstern att driva igenom kulturrevolutionen? Menar man att den linje som Mao Tse-tung drev var en linje som stärkte "byråkratin". Menar man att upplösandet av partikommittéerna var en taktisk fint från Maos sida för att tillvälla sig makten? Var diskussions- och kritikrörelsen mot partikommittéerna bara ett sätt att stärka partiets kontroll över massorna? Var det fel av partiledningen att försöka ena de olika massorganisationer som uppstod i kampen kring en gemensam linje, kring vissa gemensamma krav och organisationsformer? Visar inte i själva verket det sätt på vilket partiet agerade, som den initierande, vägledande och sammanhållande kraften å ena sidan och öppenheten för kritik underifrån och viljan att lära av massorna å andra sidan att det kinesiska partiet verkligen visade sig vara en proletär förtrupp? Visade inte kulturrevolutionen att partiet bevarat sin förmåga att resa massorna till förnyad kamp mot de förhållanden som fjättrade massornas inneboende krafter? Visade inte partiet sin förmåga att basera sig på masslinjen, dvs att låta massorna befria sig själva.

För RMF, där det enda som betyder något är om det finns arbetarråd och tendensfrihet är dessa frågor ointressanta och man bevärdigas inte ens ställa dem. För trotskisterna är kampen mot arbetsdelningen på fabriken en "syndikalistisk återvändsgränd" (*FI* 1-2 1974, sid. 451). Nu

inskränkte sig inte kulturrevolutionen enbart till en förändring av den industriella organisationen på fabrikena. I själva verket ägnar Bettelheim ett ganska långt avsnitt åt den genomgripande förändring av planeringssystemet som kulturrevolutionen också innebar, där bl.a. revolutionskommittéerna på lokal och distriktsnivå fått ett avgörande inflytande. Bettelheim pekar också på hur detta redan avsatt imponerande resultat när det gäller exempelvis kampen mot naturförstöringen och strävan efter att förbättra kvalitén och anpassa produkterna efter det samhälleliga behovet. Trots att frågan om ”planekonomin” ju är en av trotskisternas käpphästar, ägnas detta avsnitt inte en rad i recensionen.

Låt mig avslutningsvis ta upp frågan om ”ultravänsterns” agerande under kulturrevolutionen. Av döma av den artikel som man försåtligt kallar ”Vänstern i kinesiska kulturrevolutionen” (a.a. sid. 32-35) har nu RMF tagit ställning för ”ultravänstern”. Ett dokument från en av dessa ”ultravänstergrupper” (Sheng Wu-lien) får högt betyg från artikelförfattarna, som menar att det är ”politiskt glasklart”. Det enda som verkar vara ”glasklart” i detta dokument är att man har samma linje som RMF i bedömningarna av arbetarklassens erövringar under kulturrevolutionen. Huvudpunkten är att revolutionskommittéerna är ”borgerligt reformistiska”. ”Borgarna” (RMF skulle väl här säga ”byråkratin”) ”kapade åt sig makten genom upprättandet av revolutionskommittéer”. I övrigt är det ett ytterligt motbjudande dokument, fyllt av svulstigt och intetsägande fraser som inte ger en enda konkret vägledning för hur den verkliga partivänstern skulle ha agerat i stället.

Granskar man ”ultravänsterns” verkliga praktik under kulturrevolutionen i stället för att låta sig hänryckas av svulstiga dokument visar det sig att det verkligen var frågan om en ”ultravänster” och att denna ”ultravänster” på intet sätt kunde sägas utgöra något alternativ för den kinesiska arbetarklassen. Genom att ”ultravänstern” inskränkte sin politik till att gälla rena personangrepp, kom de till en början att verka rent hämmande på masskampen och försenade därigenom kritikrörelsens övergång till en rörelse som angrep själva formerna för styre i företagen. När denna kamp så småningom ändå nådde denna nivå av kamp mot dominans- och underordningsförhållandena och nya former för arbetarkontroll skapades, började en del av dessa grupper driva linjen att man skulle förkasta dessa organ, eftersom de var ”borgerligt reformistiska” och i stället upprätta arbetarråd. På detta sätt försvarade man partiets strävan att åstadkomma en enighet bland arbetarna om hur de nya formerna skulle se ut. Eftersom utvecklingen på vissa fabriker och i vissa områden låg långt före andra, samtidigt som den stora majoriteten av befolkningen, bönderna, i mycket liten utsträckning var indragna i denna kamp, var det i detta läge viktigt att konsolidera de erövringar som gjorts för att inte skapa kaos och öppna vägen för kontrarevolutionära krafter. Dessa grupper kom därför i öppen konflikt med partiledningen som såg till hela arbetarklassens läge och de objektiva styrkeförhållandena.

För RMF är däremot saken enkel. I och med att denna ”ultravänster” ställde parollen ”arbetarråd” är det dessa grupper man skall stödja. Man säger ingenting om de objektiva möjligheterna att skapa arbetarråd i detta läge. Vad skulle en fortsatt revolutionär anstormning från arbetarklassens sida innebära för möjligheten att upprätthålla klassalliansen med bönderna? Vilka skulle ha burit upp arbetarråden i de städer (och dessa utgjorde den överväldigande majoriteten) där kampen inte hunnit lika långt och där oenigheten fortfarande var stor om vilken inriktning man skulle följa? Vilka skulle utöva ledningen över kulturrevolutionen om man fullständigt smulade sönder partiet och ersatte alla partikommittéer med arbetarråd? Var det ”ultravänstern” som skulle utgöra denna ledning? Eller var det månne ”ledarskapet” inom Fjärde Internationalen. Sådana frågor bekymrar inte trotskisterna i RMF sig för. I stället upprepar man bara sin barnsliga ramsa: ”Störta byråkraterna i Peking!”.

Är Kinas utrikespolitik kontrarevolutionär

Låt oss som sista punkt i denna broschyr ta upp trotskisternas verkligt stora käpphäst: Kinas utrikespolitik. Låt oss till en början slå fast att den kinesiska utrikespolitiken *inte* domineras av den proletära internationalismen, även om den naturligtvis innefattar också sådana aspekter (främst stödet åt befrielseörelserna i Indokina, inklusive Thailand och Kambodja där sovjetrevisionisterna intagit en mer tvetydig hållning, Mellanöstern och Södra Afrika). Det dominerande draget är i stället det snävt nationella behovet att spela ut olika block och stater gentemot varandra och där knyta olika taktiska allianser oavsett vad detta innebär för den revolutionära rörelsen i dessa länder.

Som Lenin skrev till den Kommunistiska Internationalens andra kongress innebär ”den proletära internationalismen ... att den proletära kampens intressen i *ett* land underordnas denna kamps intressen i världsmåttstock, och ... kräver förmåga och beredvillighet att bringa de största nationella offer för det internationella kapitalets störtande av den nation, som förverkligar segern över bourgeoisin” (Lenin 5 sid. 491).

En genomgång av Kinas utrikespolitik visar att Kina knappast under någon period av sin historia har drivit en proletärt internationalistisk politik. I stället förde man redan 1954 fram sina fem principer om ”fredlig samlevnad” som en av grundvalarna för sin utrikespolitik, där det bl. a. hette att man inte skulle ”blanda sig i varandras inre angelägen heter” och att man inte skulle ”inlåta sig på omstörtande verksamhet” (cit. Från *Kina – klasskampen går vidare*, sid 120). Nu har man i praktiken inte alltid följt dessa principer. Stödet åt befrielseörelserna är ett exempel, stödet åt ml-grupperna ett annat. Den dominerande aspekten har dock varit en annan: I de stater som Kina ur snävt nationell synvinkel funnit det angeläget att upprätthålla goda konotakter med, har stödet åt de revolutionära rörelserna underordnats dessa nationella behov. Exempelen på detta är talrika särskilt under de senaste åren då kineserna genom sin ”supermaktsteori” utformat strategin att ena Tredje världens stater gentemot ”supermakterna” och att spela på motsättningarna mellan ”små” och ”stora” imperialistiska stater.

Denna underordning av världsrevolutionens intressen under behovet att stärka sin ställning som självständig nation har bl.a. tagit sig uttryck i att man uttalat sitt stöd åt ett flertal reaktionära regimer i den Tredje världen, bl.a. Iran, Ceylon, Etiopien, Pakistan, Sudan m.m. I Peking Review kan man titt som tätt hitta stöduttalanden åt alla möjliga reaktionära u-länder som man berömmar för att de skulle vara ”antiimperialistiska”. Den här synen på möjligheten att ena Tredje världen gentemot imperialismen har vi tagit upp och kritiserat i ett nummer av *Kommunist* (*Kommunist* 17), och jag skall inte beröra denna fråga närmare. Under senare år har det också blivit allt klarare att Kina stöder EG, uppenbarligen i förhoppning om att skapa en motvikt mot USA och Sovjet och att man stöder de reaktionära strömningarna i Västtyskland (Strauss) för att dessa motsätter sig en avrustning och avspänning.

Det är uppenbart att den markanta högerströmningen de senaste åren, förutom att den uttrycker en nationalistisk och inte om proletärt internationalistisk ståndpunkt, också grundar sig på vissa reella förhållanden, bl.a. förändringen i världsläget i förhållande till 1968 (en övergång från massuppsving till reaktionens politiska offensiv och den ökade risken för ett världskrig), Sovjets uppladdning vid Kinas gränser och förändringen av klasskampsläget i Kina (en viss tillbakagång i förhållande till kulturrevolutionen). Från att till en början ha uttryckt en defensiv strategi, där det omedelbara målet var att undanröja riskerna för ett angrepp på Kina, verkar emellertid den nuvarande ”supermaktstrategin” mer ses som en offensiv strategi. Man ser således denna strategi som ett led i världsrevolutionen.

Det nya som har hänt är dels Kinas diplomatiska offensiv, som undanröjt de omedelbara riskerna för ett angreppskrig mot Kina, dels Tredje världens offensiv på råvaruområdet. Man menar tydligen att Tredje världens kamp för förbättrade villkor vid råvaruutvinningen (ökade råvarupriser, utökade havsgränser etc.) innebär stora påfrestningar på "supermakterna" ekonomiskt och leder till kriser i de kapitalistiska länderna. Genom att utveckla kontakterna med Tredje världens länder och de "små" imperialiststaterna och stödja dem i deras strävan att få kontrollen över sina råvaror försvagas det imperialistiska systemet i sin helhet menar kineserna.

Tredje världen och de "små" imperialiststaterna är därför enligt Kina den kraft som kan vända utvecklingen till en offensiv mot "supermakterna". Vad jag kan se är denna strategi inte bara felaktig, den präglas också i första hand av Kinas nationella behov och först i andra hand av omsorg om världsrevolutionen. Det är i och för sig en riktig iakttagelse att den reaktionära anstormningen under de senaste åren stoppats upp och att utvecklingen nu går mot en förnyad offensiv från de revolutionära styrkornas sida. I denna kommande offensiv kommer emellertid Tredje världen och de "små" imperialiststaterna att spela en mycket underordnad roll. Tvärtom kan man anta att huvuddelen av dessa styrkor, det gäller exempelvis de subimperialistiska staterna Iran och Brasilien och det imperialistiska EG kommer att ställa sig reaktionens sida. Huvudkraften kommer i stället att vara den revolutionära arbetarrörelsen i Västeuropa i allians med de revolutionära befrielseörelserna i Indokina, Mellanöstern, Södra Afrika och Latinamerika.

Kinas underskattning av dessa revolutionära styrkors möjligheter och överskattningen av "tredje världens" och de "små" imperialiststaternas revolutionära potential baserar sig främst på en total underskattning av den revolutionära arbetarrörelsens möjligheter i Västeuropa, en underskattning som antagligen går långt tillbaka i tiden och som för kineserna antagligen bekräftats av ml-gruppernas storartade fiasko. I själva verket verkar möjligheten av en revolution i väst aldrig att ha spelat någon större roll i Kinas bedömningar, utan man lade även tidigare tonvikten på tredje världen med den skillnaden att det då i första hand var befrielseörelserna man satsade på medan det nu alltmer är tredje världens stater, oavsett vilken politisk inriktning dessa har.

Samtidigt är det emellertid uppenbart att "supermaktsstrategin" även om den framställs som en offensiv strategi baseras på en analys av världsläget, är en betydligt "säkrare" strategi för Kina ur snävt nationalistisk synvinkel, och att satsningen på att etablera kontakter med tredje världens stater och de "små" imperialistländerna framför allt grundas på realpolitiska övervägande. Att detta är fallet när det gäller exempelvis Pakistan och Ceylon har ju varit uppenbart länge. Likaså är det i första hand realpolitiska aspekter som ligger bakom knytandet av kontakter med Japan och Västtyskland där man främst vill förhindra att dessa knyter allianser som kan riktas mot Kina. När det däremot gäller stödet till t. ex. vis Iran är det antagligen allvarligt menat att stärka politiken att bilda ett block inom Tredje världen mot "supermakterna". Nu är Kina inte ensamma om att stödja Iran, även USA och Sovjet har utvecklade förbindelser med detta land, vilket exemplifierar det vi har visat i *Kommunist* 17, nämligen att politiken att ena alla länder i Tredje världen mot "supermakterna" är en illusorisk politik som bara leder till att man stärker reaktionen i dessa länder.

Detta förhållande att Kina har en felaktig analys av världsläget och en felaktig strategi för världsrevolutionen, som förklaras av att Kinas utrikespolitik domineras av nationalistiska överväganden, innebär dock inte att man som RMF kan karaktärisera Kinas utrikespolitik som "kontrarevolutionär", än mindre att man kan jämställa denna politik med Sovjets utrikespolitik. När man hävdar att ett lands politik är "kontrarevolutionär" måste detta ju rimligen innebära något mer än att landet i fråga *stöder* reaktionära regimer, en "kontrarevolutionär" politik är en

politik som direkt *bekämpar* den revolutionära rörelsen och så långt har den kinesiska utrikespolitiken aldrig sträckt sig, inte ens när det gällde Ceylon. Vad man gjorde var att man uttalade sitt stöd till Ceylonregimens brutala krossande av den revolutionära resningen, för att efter upprorets kväsande ge Ceylon viss ekonomisk hjälp. I andra fall har detta stöd huvudsakligen tagit sig uttryck i vissa allmänna stöduttalanden, där man prisar den reaktionära regimens ”antiimperialism”. I en del fall har man dessutom dragit in stödet till befrielseörelsen i fråga, exempelvis när man upphörde att ge befrielseörelsen i Eritrea sitt stöd, efter att ha beviljat Haile Selassie ett stort lån.

När det gäller Sovjet är det emellertid uppenbart att vi här i vissa fall kan tala om en ”kontra-revolutionär” politik. Ett ofta anført historiskt exempel är krossandet av POUM och anarkisterna under spanska inbördeskriget. Under efterkrigstiden har Sovjet vid flera tillfällen skickat trupper för att slå ned arbetarresningar i Östeuropa. Det senaste exemplet är invasionen av Tjeckoslovakien som stoppade en revolutionär utvecklingsprocess. I samtliga fall uppfattades den revolutionära utvecklingen som ett hot mot Sovjets nationella intressen. Jämför man detta med Kina finner man inte ett enda exempel av detta slag. I de enda två fall kinesiska trupper överhuvudtaget överskridit gränsen var det i det ena fallet frågan om att befria landet från slaveri (Tibet) och i det andra fallet att hjälpa ett broderland i kampen mot USA-imperialismen (Nordkorea).

Skillnaden mellan Sovjet och Kina i detta avseende är främst att Kina, till skillnad mot Sovjet, inte baserar sin nationalistiska politik på uppbyggandet av *intressesfärer*. I stället laborerar man med olika typer av *allianser* med mer eller mindre reaktionära regimer där Kina aldrig dikterar villkoren för dessa allianser. Denna skillnad framkommer också tydligt i den nu 15-åriga sino-sovjetiska konflikten. Grundvalen för denna konflikt bestod just i att Sovjet betraktade Kina som ingående i sin intressesfär medan Kina önskade föra en självständig politik. Sovjet agerar till skillnad mot Kina, som en *stormakt*, en stat som söker underordna sina allianspartners intressen under sina egna, nationella intressen. Denna stormaktspolitik är också grundvalen för den nu pågående gränskonflikten mellan Sovjet och Kina.

Också om vi går till de ekonomiska förbindelserna, finns betydande skillnader mellan Sovjet och Kina. Kina har aldrig försökt utnyttja ekonomiska förbindelser med andra länder genom att dra ensidiga ekonomiska fördelar av dessa. Som exempel kan nämnas att man av princip inte tar någon ränta för lån och att bistånd i allmänhet ges i form av gåvor. Man har heller inte försökt pressa på andra u-länder ofördelaktiga handelsavtal, man har inte strävat efter att pracka på broderländerna, varor av dålig kvalitet och man har inte eftersträvat samarbetsavtal som enbart skulle gynna det egna landet och missgynna det andra (jfr Sovjet ”samarbetsplan” för Rumänien). Till bilden hör också att Kina konsekvent stött de ”små” ländernas krav på utvidgade fiskegränser m m, medan Sovjet där intagit en betydligt mer tvetydig hållning.

Det finns således viktiga skillnader mellan Sovjets och Kinas utrikespolitik. Frågan är då vari dessa skillnader egentligen består och vad de grundas på. När man inom vänstern ställt sig dessa frågor har man ofta reducerat frågan om utrikespolitiken till om det varit frågan om proletär internationalism eller inte. Som jag redan har pekat på, kan emellertid varken Kinas eller Sovjets utrikespolitik betecknas som en ”proletärt internationalistisk” politik. Inte heller kan man få någon klarhet i denna fråga om man ställer det i termer av ”mer eller mindre” proletär internationalism. Ställer man frågan på detta sätt kan man i själva verket hamna helt fel. Man jämför exempelvis Sovjets materiella stöd till befrielseörelserna med Kinas, en jämförelse som naturligtvis är given på förhand eftersom Kinas möjlighet att ge ett sådant stöd är betydligt mer begränsade än Sovjets. Parat med Kinas olika uttalanden de senaste åren, stödet till EG, mot-

tagandet av Strauss etc. kan ju slutsatsen inte bli annat än att Sovjet verkar mer ”proletärt internationalistisk” än Kina.

Vad man då glömmer är att det sovjetiska stödet till befrielseörelserna vilar på helt andra grundvalar än det kinesiska stödet. I Kinas fall är det verkligen frågan om ett stöd till en revolutionär utveckling, medan det sovjetiska stödet bygger på strategin att utöka sin intressesfär sant att hålla tillbaka den revolutionära utvecklingen så att den inte hotar maktbalansen. Denna skillnad återkommer också, om än på ett delvis annat plan, när det gäller stödet till länder som söker frigöra sig från imperialismen inom ramen för en nationell kapitalistisk utveckling.

Kinas stöd till befrielseörelserna bygger således på en helt annan *strategi* än Sovjets. Medan Sovjet grundar hela sin utrikespolitik på ”fredlig tävlan” och ”fredlig samlevnad” räknar Kina hela tiden med möjligheten av konflikter. Medan Sovjets globala strategi grundar sig på önskemålet att upprätthålla ”status quo” och att man därför fruktar varje nytt lokalt uppror mot imperialismen och därför gör sitt bästa för att i varje läge snabbt nå en fredlig lösning, eftersom varje sådan lokal konflikt kan rubba maktbalansen och öka trycket mot Sovjet, grundar Kina sin strategi på att sådana konflikter är både nödvändiga och önskvärda och att de är ett led i försvagandet av det imperialistiska systemet.

Man kan här bara jämföra Kinas och Sovjets hållning gentemot Nordkorea 1950, Vietnam, Kambodja och Mellanöstern. Till skillnad mot Sovjets strategi om ”fredlig tävlan” under ”fredlig samexistens” räknar Kina inte med att det är möjligt att på ”fredlig väg” besegra imperialismen, även om man utnyttjar ”fredlig samexistens” som ett medel för att avvärja angrepp. Tvärtom krävs enligt kineserna en utdragen process där fler och fler ”bitar” av den imperialistiska kedjan bryter sig loss från systemet eller kommer i motsättning till resten av imperialismen. Detta ökar motsättningarna inom imperialismen, den råkar i kris, men är då så pass försvagad att den kommer att kunna besegras även om den skulle starta ett nytt världskrig.

Som vi ser präglas den kinesiska strategin av den gamla tanken att revolutionen börjar på världens ”landsbygd” för att först så småningom, allteftersom världens ”städer” blir inringade, leda till revolution i dessa ”städer”. Denna strategi är enligt min mening en felaktig strategi i och med att den helt undervärderar möjligheten av en revolutionär utveckling i väst ”inifrån”, samtidigt som den särskilt de senaste åren överskattat Tredje världens och de ”små” imperialist-ländernas revolutionära potential. Det är dock samtidigt uppenbart att denna strategi, till skillnad mot Sovjets är en i grunden revolutionär strategi, även om den samtidigt lider av allvarliga begränsningar. Till skillnad mot en proletärt internationalistisk revolutionär strategi, är det frågan om en *nationalistiskt begränsad revolutionär strategi* där den egna nationens socialistiska uppbygge överordnas världsrevolutionens intressen. I längden är detta en ohållbar strategi eftersom en långvarig nationalistisk inskränkthet måste skada även det egna socialistiska uppbygget.

Litteraturförteckning

- Anweiler: "Educational policy and social structure in the Soviet Union" i Meissner (ed.): *Social change in the Soviet Union*. Milwaukee, 1974
- Bettelheim 1: *Les luttes de classes en URSS*. Seuil/Maspero, 1974. [sv. övers. [Klasstriderna i Sovjetunionen](#)]
- Bettelheim 2: [Kina och Sovjet: två industrialiserings-”modeller”](#). *Zenit*, 27
- Bettelheim 3: [Prolog till ”Klasstriderna i Sovjetunionen”](#). *Zenit*, 39
- Bettelheim 4: [Kulturrevolution & industriell organisering i Kina](#), Partisan, 1971
- Bienstock m. fl.: *Management in Russian Industry and Agriculture*, New York, 1944
- Brinton: [Fabrikskommittéerna i ryska revolutionen](#). Federativ, 1971
- Brown. "Fundamental Soviet Labor Legislation". *Industrial and Labor Relations Review*, 1973, 2
- Brus: *The market in a socialist economy*. London, 1970
- Carr: *Foundations of a planned economy*. London, 1969
- Charlier: [Är Sovjetunionen kapitalistiskt?](#). Röda Häftet 11/12
- Clarté 4-5 1974 [[Tidskriften Clartés specialnummer om Sovjetunionen 1974 – i utdrag](#)]
- Cliff: [Russia: a Marxist Analysis](#). London, 1970
- Conquest (ed.): *Industrial Workers in the USSR*. London, 1967
- Deutscher 1: [Soviet Trade Unions: Their Place in Soviet Labour Policy](#), New York, 1950
- Deutscher 2: *The Prophet Outcast*. New York, 1963 [sv. övers. [Den förvisade profeten](#)]
- Die Russische Arbeiteropposition*, Hamburg, 1972
- Dobb: "Nyligen genomförda förändringar i de socialistiska länderna" i [Socialkapitalismen](#) (Bo Gustavsson red.). Tema, 1971
- Fainsod: *Smolensk under Soviet Rule*. London, 1958
- Fjärde Internationalen*, 2 [[Resolution om "kulturrevolutionen"](#)]
- Fjärde Internationalen*, 1-2, 1974 [1) [Vänstern i kulturrevolutionen](#); 2) "Förbundet Kommunisters övergångssamhälle: Arbetarmakten får vänta" och "Recension av *Kina – klasskampen går vidare*" ingår i [Om FK](#); 3) Recension: [Bettelheim & den proletära demokratin i Kina](#)]
- Germain 1: [Om byråkratin](#), Röda Häftet 1.
- Germain 2: "Perspektiven och dynamiken i den politiska revolutionen mot byråkratin" (rapport) i [Stalinismens nedgång och fall](#)
- Granick: *Management of the industrial firm in the USSR*. New York, 1954
- Gustavsson 1: [Socialkapitalism eller socialism?](#) (förord till boken *Socialkapitalismen*)
- Gustavsson 2: Inledning i Varga: *Den ryska vägen till socialismen*. Tema, 1973
- Herlitz: [Preobrazjenskij och den ursprungliga socialistiska ackumulationen](#), *Zenit* 4-67.
- Holmberg: *Fredlig kontrarevolution* (del 1). Oktober 1974.

- Horowitz: *Den russiske revolusjon og den kalde krigen*. Pax, 1967
- Håkansson: *Socialism som självstyre*. Prisma, 1973.
- Jerner 1: ”Socialismen i et land, USSR 1923-39”. *Oktober*, 1/2, 1974
- Jerner 2: ”Fra Komintern til Kominform”. *Oktober*, 3, 1974
- Jönsson m.fl.: *Sovjets utrikespolitikk*, Studentlitteratur, 1972
- [Kina – klasskampen går vidare](#). Förbundet Kommunist, 1974
- Kommunist* 17 [artikeln ”Supermakterna och den samtida imperialismen” ingår i samlingen [Debatt om supermaktsteorin, Sovjet och imperialism](#)]
- Kupferberg: ”Arbetarklassens ställning i Sovjetunionen”, *Ord & Bild*
- Kuron/Modzelewski: [Brev till polska kommunistpartiet](#), Coeckelberghs, 1969
- Lane: *Politics and society in the USSR*. London, 1970
- Lenin 1: [Om naturaskatten](#) i *Valda verk* II:2. Moskva, 1956
- Lenin 2: [Ekonomi och politik under den proletära diktaturens epok](#) i *Valda verk* II:2 ...
- Lenin 3: ”RKP(b):s centralkommittés politiska verksamhetsberättelse” i *Valda verk* II:2 [ingår i samlingen [RKP\(b\):s elfte kongress den 27 mars-2 april 1922](#)]
- Lenin 4: [Sovjetmaktens aktuella uppgifter](#) i *Valda verk* II:1. Moskva, 1956
- Lenin 5: ”Utkast till teser i den nationella och den koloniala frågan” i *Valda verk* II:2 [ingår i [Tesar till Kommunistiska internationalens andra kongress](#)]
- Lewin: [Lenins sista strid](#). Gebers, 1968
- Lundgren/Ek: *Sovjet idag*. Oktober, 1974
- Matthews: *Class and society in Soviet Russia*. London, 1972
- Medvedev: *Let History Judge*. USA, 1972
- Nove: *Det ekonomiska systemet i Sovjetunionen*. Prisma, 1969
- Nove/Nuti: *Socialist economics*. Penguin Books, 1972
- Rigby: *Communist Party membership in the USSR 1917-1967*. Princeton, 1968
- Rossanda: ”Maos marxism”, *Zenit*, 23 [ingår i [Om Maos marxism](#)]
- Rådsmakt* 5 [[Sovjet: Proletariatets diktatur eller byråkratins klassdiktatur?](#)]
- Schwarz: *Labour in the Soviet Union*. New York and London, 1951
- Stalin mot Trotskij*. Tema, 1971
- [Stalinismens nedgång och fall](#)
- Ticktin: ”Slöseriets ekonomi” i *Fjärde Internationalen*, 1-2, 1974 [ingår i samlingen [Artiklar om Sovjetunionens natur](#).]
- Trotskij 1: [Den förrådade revolutionen](#). Partisan, 1969
- Trotskij 2: [Till marxismens försvar](#). Partisan, 1972
- Wilczynski: *The economics of socialism*. London, 1972

Yeh: "Soviet and communist Chinese industrialization strategies" i *Soviet and Chinese communism* (ed. Treadgold). USA, 1967

[Övergångsprogrammet](#) Stockholm, 1977